

ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଅଧ୍ୟାୟ

୩୧୨

ଶ୍ରୀ ଔମ. ପି.ପଟ୍ଟେ ଶ୍ରୀରାଜେଶ୍ଵରୀ ପ୍ରକାଶନ

પ્રકાશકનું નિવેદન

અત્યારનું આપણું જીવન અનેક મથામણોથી ભરપૂર છે. આપણી આસપાસનાં અનેક પરિચ્છેદો આપણને મૂંઝવી રહ્યાં છે. આ બધાંની વચ્ચેથી રસ્તો કેમ કાઢવો અને જીવનને ઊધ્વગામી કેમ બનાવવું એનો માર્ગ આપણને સૂઝતો નથી. પરિણામે આપણે દિશાશૂન્ય બની આથકી જઈએ છીએ.

આપણું જીવન અધ્યાત્મને પંથે વાળવા શું કરવું જોઈએ, કેવા પ્રકારની સાધના કરવી જોઈએ, એનું માર્ગદર્શન આ પુસ્તકમાંથી મળી રહે છે.

શ્રી એમ. પી. પટેલ ફાઉન્ડેશન તરફથી સને ૧૯૮૩ થી શરૂ કરેલ જીવનલક્ષી શ્રેણીને મળેલા ઉપમાલયાર્થી આવકારથી પ્રેરાઈ આ પુસ્તક પ્રગટ કરતાં અમે આનંદ અનુભવીએ છીએ. અમારી વિનંતીને માન આપી આ પુસ્તકનું સંપાદન તેમજ અનુવાદનું કાર્ય કરી આપવા બદલ શ્રીમતી મીરાબહેન ભટ્ટના અમે અત્યંત આભારી છીએ. તેમના સંપાદકીયમાં જણાવ્યા મુજબ આ પુસ્તકનો આધાર છે પ્રણપિતા બ્રહ્માકુમારી ઈશ્વરીય વિશ્વવિદ્યાલય દ્વારા પ્રકાશિત સને ૧૯૮૫-૧૯૮૬ની “અવ્યક્ત વાણી.”

આ પુસ્તકના પ્રકાશન-આયોજન પાછળ લીધેલ પરિશ્રમ બદલ અમારા સ્નેહી મિત્ર શ્રી મુકુન્દ પી. શાહનો આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તક સંબંધી વાચકમિત્રોનાં સ્વનાત્મક સૂચનો આવકારીશું.

શ્રી એમ. પી. પટેલ ફાઉન્ડેશન
‘મીના’, ૬, સરદાર પટેલ કોલોની,
નવજીવન, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૪

મંગળભાઈ પી. પટેલ
મૂકેશ એમ. પટેલ
૧૩ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૯

શ્રી એમ. પી. પટેલ ફાઉન્ડેશન
'જીવનઘડતર પ્રકાશન એજી' ની અગિયારમી ભેટ
જીવનને ઊર્ધ્વગામી બનાવવા માટે પ્રેરણાદાયી
માર્ગદર્શન પૂરું પાડતું અમૂલ્ય પુસ્તક

અધ્યાત્મ જીવન

સંપાદન-અનુવાદ

મીરા ભટ્ટ

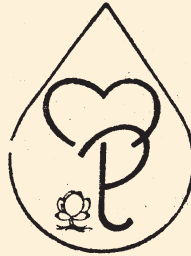
સ્નેહી શ્રી.....

જીવનને ઊર્ધ્વગામી બનાવવા માટે પ્રેરણાદાયી
માર્ગદર્શન પૂરું પાડતું આ અમૂલ્ય પુસ્તક આપના પરિવારને
ઉપયોગી બની રહે તેવી શુભ કામનાઓ સહ.....

સપ્રેમ

મંગળભાઈ પી. પટેલ

મૂકેશ એમ. પટેલ

શ્રી એમ. પી. પટેલ ફાઉન્ડેશન પ્રકાશન

'મીના', ૬, સરદાર પટેલ કોલોની, નવજીવન,

અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૪ ફોન : ૪૯૨૩૧૦; ૪૪૮૫૬૪

- શ્રી એમ. પી. પટેલ ફાઉન્ડેશન
જીવનઘડતર પ્રકાશન શ્રેણીનું 'અગિયારમું' પ્રકાશન
- અધ્યાત્મ જીવન
- સંપાદન-અનુવાદ : મીરા ભટ્ટ
- પ્રકાશન વર્ષ : ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૯
- મૂલ્ય : સદ્ભાવ-સુચાર્યન-સદ્દેહપયોગ
- પ્રકાશક :
શ્રી એમ. પી. પટેલ ફાઉન્ડેશન વતી
મૂકેશ એમ. પટેલ
'મીના', ૬, સરદાર પટેલ કોલોની, નવજીવન,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૪
- પ્રકાશન-આયોજન : કુસુમ પબ્લિકેશન્સ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭
ફોન : ૪૧૦૯૫૯
- આવરણ : મયૂર જાની
- મુદ્રક :
હરિઓમ્ પ્રિન્ટરી
દુધેશ્વર રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧

સંપાદકીય

સ્નેહી ભાઈ શ્રી મંગળભાઈ એ પ્રબળપિતા બ્રહ્માકુમારી ઈશ્વરીય વિશ્વવિદ્યાલય, માઉન્ટ આયુ, દ્વારા પ્રકાશિત એપ્રિલ ૧૯૮૫ થી એપ્રિલ ૧૯૮૬ની “અવ્યક્ત વાણી” પુસ્તકનો સંપાદિત અનુવાદ કરવાનું કહ્યું, ત્યારે હું થોડી અચકાયેલી. પરંતુ મારી અવ્યક્ત મૂંઝવણને સમજી જઈ તરત તેમણે કહેલું : “આ સંપાદન તમારે તમારી રીતે કરવાનું છે. અંદરનો મર્મ પ્રગટ થાય એટલે ઘણું !”

તો આ પુસ્તક એટલે મારી રીતનો સંપાદિત અનુવાદ છે. આ “અવ્યક્ત વાણી” પુસ્તકનો પણ જે અવ્યક્ત અંશ છે તેને મારી ભાષામાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જીવનને મેં પણ સત્યશોધનની એક સાધના ગણી છે. એટલે સાધકોના વ્યક્તિગત તેમજ સામૂહિક જીવનની મથામણોનો થોડો અંદાજ છે તેના આધારે સાધકના જીવનમાં પાથેયરૂપ થઈ શકે તેવી સામગ્રી શોધી શોધીને સંયોજીત કરી એકરસ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

“અવ્યક્ત વાણી” એટલે દૈનિક પાથેય છે. રોજરોજનું ભાથું. પરંતુ તેમાં ઘણુંબધું વેરવિખેર. એકસૂત્રતા ન મળે. એટલે ભમરો જે રીતે ફૂલેફૂલે ફરીને રસ એકઠો કરી તેમાંથી મધ તૈયાર કરે એ રીતે થોડી રાસાયણિક પ્રક્રિયા કરવી પડી છે. દાકતર આટલીમાં દવા આપે તે દવા લેતા પહેલાં આટલીને બરાબર હલાવવી પડે છે, એવું આ પુસ્તકના ઔષધને હલાવવું પડ્યું છે. એટલે કોઈ આને મૂળ પુસ્તક સાથે સરખાવે તો સંભવ છે કે કોઈ સામ્ય ન જડે. વળી, મર્યાદિત પૃષ્ઠોમાં સંપાદકીય દષ્ટિમાં જે લેવા જેવું લાગ્યું તે લીધું છે અને છોડવા જેવું છોડ્યું છે. પણ આ પુસ્તકના હાદને કેન્દ્રમાં રાખી સંયોજન કયું છે. આશા છે કે જીવનસાધકોને કાંઈક પ્રકાશ તો અવશ્ય મળશે.

આ નિમિત્તે, સૌ જીવનશોધકોના જીવનમાં અવ્યક્ત જગતનો નાનકડો સરખો પણ પ્રદેશ ખૂલે તેવી પ્રભુચરણોમાં પ્રાર્થના.

૪૪૭, શિશુવિહાર સામે, }
ભાવનગર-૩૬૪ ૦૦૧ }

—મીરા ભટ્ટ

अनुक्रम

१. व्यक्त जगतने पेदे पार	१
२. अव्यक्तने पामवानी साधना	८
३. सभाज साथे अनुसंधान	३५
४. साधक-विविध भूमिकाओंमां	६२
५. विविध उत्सवोनुं रहस्य	७६
६. मंगण विश्वनी रचना	९४

[૧] વ્યક્ત જગતને પેલે પાર

વિશ્વમાં જે મહાન શક્તિ છે. એક છે, વિજ્ઞાન અને બીજી છે અધ્યાત્મ. આ બંને શક્તિઓની સમ્યક્ ઉપાસના થાય તો જ જીવન પરિપૂર્ણ, સર્વાંગી અને સુંદર બની શકે.

આ બંને શક્તિઓને સાધવા માટે ઈશ્વરે મનુષ્યને સાધન પણ આપ્યાં છે. ઈશ્વરની યોજનામાં કશું અધૂરું નથી હેતું. એની સમગ્ર યોજના પરિપૂર્ણ હોય છે. વિજ્ઞાનની શક્તિની યોજ માટે કુદરતે મનુષ્યને ઇન્દ્રિયો આપી છે. ઇન્દ્રિયો પણ જે પ્રકારની છે. અંતર્મુખી ઇન્દ્રિયો અને બહિર્મુખી ઇન્દ્રિયો. બહિર્મુખી ઇન્દ્રિયો એટલે હાથ, કાન, નાક, પગ, વગેરે, જેના દ્વારા આપણે આપણી બાહ્ય સૃષ્ટિનો પરિચય મેળવી શકીએ છીએ. સ્પર્શ, શ્રવણ, ગંધ વગેરેનો અનુભવ આ બાહ્ય ઇન્દ્રિયો દ્વારા બાંધી શકાય છે.

આંતરિક ઇન્દ્રિયો દ્વારા અધ્યાત્મ

જ્યારે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર વગેરે અંતર્મુખી ઇન્દ્રિયો દ્વારા આંતર્જગતનો પરિચય સાધી શકાય છે. માનવની અંતઃચેતનામાં અનેક પ્રકારની વૃત્તિઓ કામ કરે

છે. કામ, ક્રોધ, રાગ, દ્વેષ, મદ, મત્સર જેવી વૃત્તિઓ સર્વ સાધારણ રીતે ઉદ્ભવતી રહેતી હોય છે. મનુષ્યના જીવનની આ સાધના છે કે આ બધી વૃત્તિઓને સંતુલિત કેવી રીતે રાખવી.

બાહ્ય જગતમાં પણ સંતુલન જરૂરી છે, આંતરિક જગતમાં પણ સંતુલન જરૂરી છે. આ સંતુલન રાખવા માટે, સાચું શું છે, ખોટું શું છે તે પારખવા માટે જ્ઞાન-વિજ્ઞાનબુદ્ધિ જોઈએ. આંતરિક સત્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે વિવેકબુદ્ધિ જોઈએ, જે અંતરાત્મા તરફ ધ્યાન આપવાથી ખીલે છે. સ્થૂળ વૈજ્ઞાનિક સત્ય સાધવા માટે તટસ્થ, વૈજ્ઞાનિક બુદ્ધિ જોઈએ, જેના પર કશો જ રંગ ચઢ્યો ન હોય. આ જ રીતે અંદરનો વિવેક પણ તો જ ખીલી શકે, જે બુદ્ધિ તટસ્થ હોય, અવ્યભિચારિણી હોય.

દષ્ટિથી પર તેલું જગત

નરી આંખોએ દેખાય છે તેટલું જ જગત આ વિશ્વમાં નથી. વિશ્વ અત્યંત વ્યાપક છે. નરી આંખે દેખાય નહીં, છતાં ય આંતર્યાક્ષુ દ્વારા નિહાળી શકાય, સગા કાને કશું સંભળાય નહીં, છતાં ય એવા ધ્વનિ ઊઠે જે વિશિષ્ટ વ્યક્તિ સાંભળી શકે, આ બધું શક્ય છે. રસ, રૂપ, રંગ, ગંધ, સ્પર્શ પણ અવ્યક્ત, અપ્રગટ રહી શકે છે. સાધના દ્વારા આ અવ્યક્ત જગત પ્રગટ થઈ શકે છે.

સાકરમાં જેમ ગણપણ ગુપ્ત છે, અદૃશ્ય છે, મીઠામાં ખારાશ ગુપ્ત છે એ જ રીતે સર્વ શક્તિમાન પરમનિયંતા

સૌમાં વિલસતો હોવા છતાં અવ્યક્ત છે, અપ્રગટ છે. આપણા રોજિંદા જીવનમાં એને અનુભવવો એ મનુષ્યનું પ્રાથમિક કર્તવ્ય છે.

પ્રગટ-અપ્રગટનો ભેદ

માનવીનાં બે સ્વરૂપ છે. એક છે, વ્યક્ત અને બીજું છે, અવ્યક્ત. એનો બાહ્ય દેહ વ્યક્ત છે પરંતુ તેની ભીતર એનું એક અવ્યક્ત સ્વરૂપ પણ છે. પોતાના આ અવ્યક્ત સ્વરૂપને પામવાની અને તેનામાં સ્થિર થવાની ઝંખના માણસમાં ઊઠતી રહે છે. એ પોતાના અવ્યક્ત સ્વરૂપને જોવા પણ ઝંખે છે. પરંતુ દિવ્ય દષ્ટિ મળી જાય અને તે સ્વરૂપની ઝાંખી થાય, તેના કરતાં દિવ્ય બુદ્ધિના આધારે અવ્યક્ત સ્વરૂપનો જે અલૌકિક અનુભવ થાય છે તે અનોખો છે.

અવ્યક્તને પામવાની ઝંખના હોય તો અમૃતવેળાએ શાંત સ્થિતિમાં બેસી ધ્યાન દ્વારા અવ્યક્તની સાથે અનુસંધાન સાધવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પરંતુ આવું અનુસંધાન એ લોકો જ સાધી શકશે જે બાકીના સમયમાં પણ અંતર્મુખ રહીને અવ્યક્ત સાથે મનોમન જોડાયેલા હશે.

વિજ્ઞાને આજકાલ એવાં શસ્ત્રાસ્ત્રો શોધ્યાં છે કે પોતાના સ્થાને રહીને જ દૂરસુદૂરના પ્રદેશમાં શસ્ત્રોને ફેંકી શકાય. વિજ્ઞાનની આ શક્તિ અધ્યાત્મમાં પણ છે. મૌન, ધ્યાન દ્વારા આ શક્તિને વિકસાવી શકાય છે કે કરશે પણ ગયા વગર કેવળ ચૈતસિક સ્પંદનો દ્વારા પ્રભાવ ઊભો

કરી શકાય. પરંતુ અધ્યાત્મ શક્તિની ખૂબી એ છે કે વિજ્ઞાનની શક્તિની જેમ એનો દુરુપયોગ થઈ શકતો નથી. જેનો દુરુપયોગ થાય છે તે અધ્યાત્મવિદ્યા નથી. તે અધારી વિદ્યા છે, તામસી શક્તિ છે. અધ્યાત્મ તો ઈશ્વરીય સંસ્પર્શ પામવા માટેની વિદ્યા છે.

અધ્યાત્મનું ખેડાણ કરવું હશે તો આત્મપરીક્ષણ ખૂબ જરૂરી છે. જેવી રીતે દાકતર અત્યંત નિર્મમ બનીને શરીરની વાઢકાપ કરે છે તે રીતે આપણાં મન, બુદ્ધિ અને ચિત્તનું પરીક્ષણ કરાય તો જ અધ્યાત્મના દરવાજા ખૂલી શકે.

મનુષ્યને જે દેહ મળેલા છે. તો તેણે ધીરે ધીરે ભૌતિક દેહનું વચ્ચે વચ્ચે ધટાડતા જઈ આત્મીય દેહનો પ્રભાવ વધારવાનો છે. આત્મીય દેહના પ્રભાવ બંધે જીવનમાં આત્મમય ક્ષણો વધતી જશે. દેહ પાસે કામ લેવાનું હશે ત્યારે જ અંતરાત્મા દેહમાં રહેશે, બાકી તે અવ્યક્ત જગતની શક્તિની ઉપાસનામાં લીન રહેશે.

અવ્યક્તની સાથેનો સંબંધ તે સાધનાનું પ્રથમ ચરણ છે. બહારથી જેટલા બાહી, હળવા ફૂલ થઈશું, તેટલો આ સંબંધ વધારે જીવંત અને પ્રાણવાન બનશે. છેવટે તો ઈશ્વરના હાથનું ઓળર, એના હોઠની મોરલી બની જવાનું છે. ઓળરને પોતાને કશું સર્જવાનું નથી, માલિકને એની પાસેથી જે કામ લેવું હોય તે એ આપી દે, એ જ રીતે મોરલી પણ સાવ પોલી હોય છે, ઈશ્વરની કૂંક તેમાં પુરાય તો જ તે વાગે.

મૂળ વતનમાં સદાવાસ

જીવનમાં જે કાંઈ અવ્યક્ત છે, સૂક્ષ્મ છે તેની ઝાંખી વચ્ચે વચ્ચે થતી રહે તે એક બાબત છે, અને અવ્યક્ત સ્વરૂપમાં સતત સ્થિર થવું તે બીજી બાબત છે. માણસનું જે સૂક્ષ્મ મૂળ વતન છે, તેમાં વચ્ચે વચ્ચે જતા-આવતા રહેવું તે એક સ્થિતિ છે, અને પોતાના મૂળ વતનમાં સદાવાસ કરવો તે બીજી બાબત છે. સૂક્ષ્મવતનના સદાનિવાસી બની જવામાં સાર્થકતા છે.

અવ્યક્ત સ્થિતિમાં જેટલું વધારે રહેવાશે, તેટલું કર્મેન્દ્રિય દ્વારા જે કર્મો થશે, તે બાંધનારાં નહીં હોય. મન, બુદ્ધિ કે ચિત્તમાં કોઈ ગૂંચવાડા નહીં રહે. નિશ્ચલતા, અડગતા વધતી જશે-અવ્યક્તતાનો જેમને પરિચય છે, તેઓ અવ્યક્ત શક્તિને પામી શકશે. વ્યક્ત જગત સાથેના તમામ સંપર્ક, વ્યવહાર છતાં ય ભીતરનાં મૂળિયાં સતત અવ્યક્ત સાથે જોડાયેલાં હશે.

આ જ સાચું ધ્યાન છે. પરમશક્તિ સાથે સતત અનુસંધાન રહે, અખંડ જાગૃતિ, સ્મૃતિ રહે. ધ્યાનસ્થ થવું એટલે કર્મો છોડવાં તેવું નથી. દિવસમાં થોડો વખત ધ્યાનસ્થ પણ રહેવું જોઈએ, પરંતુ આપણું એ ધ્યાન દિવસની પ્રત્યેક ક્રિયામાં જાગી નીકળવું જોઈએ, પ્રગટ થવું જોઈએ. અવ્યક્ત સ્થિતિમાં સ્થિર થઈને બાહ્ય કર્મોમાં જાતનો વિસ્તાર કરવાનો છે. આવાં કર્મોને જ કર્મયોગ

કહે છે. આપણે કર્મોની જન્મળ નથી જોઈતી, કર્મયોગ જોઈએ છે. યોગબળ દ્વારા જ કર્મયોગ સાધી શકાય.

આ યોગ એટલે જ યુજ્ય, જોડાણ. આપણા આત્માનું અવ્યક્ત પરમાત્મા સાથેનું જોડાણ. આ યોગાનુભૂતિ થાય છે પછી જ સમજાય છે કે આપણી ભીતર જેવો આત્મરસ છે, આત્મચેતના છે, તેવી જ આત્મચેતના પ્રાણી-માત્રમાં, ચલ-અચલ સમસ્ત વિશ્વમાં છે અને તેથી સૌ એકરૂપ છીએ. સૌ સાથેની આ એકરૂપતા અનુભવવી, અંદરના આત્માના ગુણની છબી પોતાના હૃદયમાં ઝીલવી, તે જ છે અધ્યાત્મ. જગતને છોડીને અધ્યાત્મ પામી શકાતું નથી. તેને આત્મસાત્ કરીને જ તે પામી શકાય છે.

આમ, વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મ, આ બેઉ જીવનમાં અતિમહત્વનાં અંગ છે. બેમાંથી એકેયને વિસારીને કે બાજુ પર મૂકી દઈને જીવનની સર્વાંગીતા અનુભવી શકાય નહીં. માનવ માટે આ બેઉ ક્ષેત્ર પરાક્રમનાં ક્ષેત્ર છે. આ બંને ક્ષેત્રો જેટલાં વધુ ખેડાશે, તેટલું આ પૃથ્વી પરનું જીવન વધુ ને વધુ સંપન્ન, સુંદર અને મંગળ બની શકશે.

વૈજ્ઞાનિકોનો એ અનુભવ છે કે રોકેટ દ્વારા જ્યારે અવકાશમાં પગ મુકાય છે ત્યારે અત્યંત હળવાપણું અનુભવાય છે અને પૃથ્વીનું આકર્ષણ ત્યાં ખતમ થઈ જાય છે. આ જ રીતે સાધકોનો એ અનુભવ છે કે ધ્યાન દ્વારા જ્યારે સ્થૂળ જગતની સીમાઓને છોડીને સૂક્ષ્મ જગતમાં દાખલ થવાય છે ત્યારે સંસારની પકડ, સંસારનું ખેંચાણ

ઉત્તરોત્તર ઘટતું જાય છે. અવકાશમાં જ્યારે જવાનું થાય ત્યારે પાછા વળવાની ચાવી પૃથ્વીવાસી પાસે હોય છે. પરંતુ આધ્યાત્મિક જગતમાં ચાવી જરા પણ પરાધીનતા નથી. સૂક્ષ્મમાં જવું કે સ્થૂળમાં રહેવું, બંનેની ચાવી આપણા પોતાના હાથમાં છે. પ્રત્યેક માનવે દેહાવસ્થામાં રહીને આ સૂક્ષ્મતાનો, દેહાતીત અવસ્થાનો અનુભવ કરવો જોઈએ. મનુષ્યમાં જેટલો દેહ વાસ્તવિક છે, સત્ય છે, તેટલો જ સત્ય તેનો આત્મા છે. આત્મશક્તિનું ભાન પ્રાપ્ત કરવું તે મનુષ્યનું સર્વપ્રથમ કર્તવ્ય છે.

[૨] અવ્યક્તને પામવાની સાધના

આપણે અવ્યક્ત સાથે અનુસંધાન કેળવવાની સાધના સમજી રહ્યા છીએ. આંતરિક જગત અવ્યક્ત છે. આ આંતરિક જગતના સંતુલન માટે પ્રથમ તો બુદ્ધિને સ્વચ્છ કરવી પડશે, નિર્માળ કરવી પડશે. મલિન, રાગદ્વેષયુક્ત બુદ્ધિને કદી સત્યની પરખ થઈ ના શકે. બુદ્ધિ સ્વચ્છ, તટસ્થ જોઈએ, વળી વૈજ્ઞાનિક જોઈએ, નિરાસક્ત જોઈએ. આથી તટસ્થ બુદ્ધિને ધીરે ધીરે સ્થિર કરવાની છે. અડોલ, નિશ્ચલ બુદ્ધિ દ્વારા જ આંતર્જગતનું યથાર્થ આકલન શક્ય છે. આવી સ્થિરબુદ્ધિ દ્વારા આંતર્જગતની તમામ વૃત્તિઓને કાબૂમાં, અંકુશમાં લેવાની છે. માણસમાં કામ-ક્રોધ વગેરે વાસના પ્રબળ હોય છે, જે તેની વિવેક-બુદ્ધિને આંધળી કરી મૂકી ડગમગાવી દે છે.

ખુદલાં કાન-આંખે તથ્યોને સમજે

અધ્યાત્મ તરફની આ યાત્રામાં પ્રથમ મુકામ આવે છે-તથ્યોને સાંભળવાં, સમજવાં અને પછી સંકલ્પ કરવો. જેમનામાં આ સંપ્રજ્ઞતા આવી ગઈ છે તેવા પ્રબુદ્ધ લોકો જીવનના અંત સમયે કાળસાગરમાં ડૂબી ન જતાં અડગપણે

સ્થિર ઊભા રહે છે અને ત્યાર પછીની ભૂમિકામાં સિદ્ધાત્મા પરમ તત્ત્વ ભણી આગળ વધે છે અને આત્માના સ્કુલિંગ રૂપે વિહરે છે.

જીવનનાં નયાં તથ્યોનો તટસ્થપણે અભ્યાસ થાય તો સમન્વય છે કે જીવન એક વહેતું ઝરણું છે. અહીં કશું સ્થાયી નથી, ચિરંતન છે. જીવન તે મુકામ નથી, યાત્રા છે. આ યાત્રાનો પણ કોઈ અંતિમ મુકામ છે, અંતિમ મંજિલ છે. આ મંજિલે પહોંચવાના નિશ્ચય સાથે જો યાત્રા શરૂ થાય તો જ મુકામે પહોંચાય.

અડગ નિશ્ચય, તે પહેલું સોપાન

આ સાધનાપંથમાં મુખ્ય વાત છે -નિશ્ચય ! પુરુષાર્થમાં કોઈ આગળ-પાછળ હોઈ શકે, સાધનાક્ષેત્રમાં તો કોઈ પહેલો-બીજો હોઈ શકે, પરંતુ નિશ્ચયના ક્ષેત્રમાં કોઈ કમ નથી. માણસમાં કાં નિશ્ચય હોય, કાં તે ન હોય. ઈશ્વર પૂર્ણ નિશ્ચયમાં વાસ કરે છે. 'નિશ્ચયના મહેલમાં વસે મારો બહાલમો'-લક્ષ્મી નરસૈયાએ ગાયું છે ને !

એટલે કાં હોય છે નિશ્ચય, કાં હોય છે સંશય. મન, વચન કે કર્મમાં સહેજ પણ સંશયનું બિન્દુ ભળેલું હોય તો સાધના શરૂ જ નથી થઈ શકતી. પરંતુ માણસની નિશ્ચયબુદ્ધિ એની આંખોમાં છલકાય છે. પોતાનું નિશાન સર કરવા માટે એના ચહેરા પર એકાગ્રતા દેખાશે. નિશ્ચયી મનુષ્ય નશાબાજ જેવો પોતાનામાં સ્થિર છે, દઢ છે, અડગ છે. એને ડગાવવાની તાકાત દુનિયાની કોઈ શક્તિમાં નથી.

આધ્યાત્મિક નશો તે નિશ્ચયનું દર્પણ

નિશ્ચય બુદ્ધિ એટલે વિજયપ્રાપ્તિનો દૃઢ સંકલ્પ. સાચો વિજેતા હારમાં પણ જીત અને જીતમાં પણ જીતનો અનુભવ કરશે. એ કશાથી પીછેહઠ નહીં કરે. ન સમસ્યાથી, ન કોઈ વિરોધી વ્યક્તિથી. એ બીજા પર આક્ષેપ પણ નહીં કરે. આક્ષેપબાજ એ તો અધૂરાપણાની-પોલાપણાની નિશાની છે. અધૂરો ઘડો છલકાય એ રીતે. જ્યારે નિશ્ચિત બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય નીચે પડેલાને ઊંચા ઉઠાવશે. એના જીવનમાં વ્યર્થ, નિર્વર્થક કશું નથી. એના મોહ નાશ પામ્યા છે, એટલે જ એની બુદ્ધિ નિશ્ચલ છે.

પરંતુ ક્યારેક નિશ્ચય હોય છે, છતાં ખુશી નથી હોતી. એનું કારણ એ કે નિશ્ચયનો નશો નથી. આધ્યાત્મિક નશો એ નિશ્ચયનું દર્પણ છે, તેમાં સદા આત્મસ્મૃતિ જાગૃત રહે છે. આ છે આત્મિક સ્વરૂપનો નશો, બીજા છે અલૌકિક જીવનનો નશો, ત્રીજા છે પયગંબરપણાનો નશો અને ચોથો છે ભવિષ્યનો નશો. જેનામાં આધ્યાત્મિક નશો હશે, તે ધૂપ્યો છુપાશે નહીં. 'સૂરજ છૂપે નહીં બાદલ જાયો'—ની જેમ આ પણ સ્વયંપ્રગટ હશે. પોતાના પ્રકાશમાં સ્થિત એ બીજાને પોતાના તરફ ખેંચતો રહેશે. ઝેફિર બાદશાહની જેમ તે સદા ભસ્ત હશે. તેની ભીતર માયાનો પ્રવેશ નહીં હોય. આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવું એ જ એનો જીવનધર્મ હશે. આ નિર્વિકલ્પ નિરીચ્છ રહેવાની જે વિશેષતા છે તેને કારણે જ આવો મનુષ્ય સૌનો પ્રિય બની રહે છે. સૌનો પ્યારો, છતાંય ન્યારો.

આ ન્યારા, છતાંય પ્યારા સંબંધની ખૂબીએ છે કે તે પરિપૂર્ણ પ્રેમનો અનુભવ કરાવશે, પરંતુ આસક્તિનો તેમાં છાંટો ય નહીં હોય. માણસને જીવનમાં આસક્તિ, વળગણી પાડે છે, ખોટાં કામો કરવાં પ્રલોભનમાં નાંખે છે. જીવનમાં સંબંધોનું મહત્ત્વ છે, પરંતુ તેનાથી ય વધુ સત્યનું મહત્ત્વ છે. સત્ય પર આધારિત સંબંધોમાં જ શક્તિ હોય છે. એવી શક્તિ કે જે બંને પક્ષ માટે હિતકારી અને ઉર્ધ્વમુખી હોય. આવી શક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું મુખ્ય કારણ છે, પેલો અડગ નિશ્ચય.

પરંતુ અડગ નિશ્ચય થયા પછી પણ બધા માટે રસ્તો રાજમાર્ગ બની જાય છે તેવું નથી. અનેક જન્મોના સંસ્કાર આપણા ચિત્ત પર અંકિત થયા છે. એ બધા સંસ્કારોથી આપણી જાતને મુક્ત કરવી પડશે. સંસ્કાર એટલે છાપ, મહોર. આપણા ચિત્ત પર આપણા પારિવારિક સંબંધોની, કાર્યક્ષેત્રના સંપર્કોની, બહારની દુનિયાની અનેક છાપો અંકિત થયેલી હોય છે. હું કોઈનો પુત્ર, પિતા, બંધુ છું, વેપારી—અમલદાર કે વકીલ—દાકતર છું. આ બધા સંસ્કારો બાહ્ય સંસ્કારો છે. આ આપણું મૂળ સ્વરૂપ નથી. મૂળ સ્વરૂપમાં આપણે કેવળ પરમ તત્ત્વના અંશ છીએ અને આપણે આ અપૂર્ણ હસ્તિમાં પૂર્ણતાને પ્રગટ કરવા માટે જન્મ્યા છીએ. આ મૂળ સ્વરૂપને યાદ રાખી આપણી બાહ્ય ભૂમિકામાં રહીએ તો વાંધો નથી, પરંતુ અંદરનો તંતુ સાંધ્યા સિવાય કેવળ બાહ્ય ભૂમિકામાં રહેવાથી અવ્યક્તની સાધના થઈ શકતી નથી.

આધ્યાત્મિક શક્તિ

શક્તિઓ તો અનેક પ્રકારની હોય છે. એ શક્તિઓનો સદુપયોગ, દુરુપયોગ બંને થઈ શકે. માત્ર આધ્યાત્મિક શક્તિ એવી ચીજ છે, જેનો દુરુપયોગ ન થઈ શકે. આધ્યાત્મિક શક્તિ માટે ત્રણ ચીજને કામે લગાડવી પડે છે—મન, વાણી અને કર્મ. આ ત્રણે એકી સાથે કામ કરતાં થવાં જોઈએ. પરંતુ આપણે ક્યારેક મનથી મજબૂત રહીએ છીએ, તો વાણીથી ઠીલા પડી જઈએ છીએ. વાણીમાં મજબૂત હોઈએ તો કાર્ય કરતી વખતે પાછા પડી જઈએ છીએ. આ ત્રણેની શક્તિ એક સાથે લાગે તો મુક્તિની દિશા મળે. જેવી રીતે સૃષ્ટિની રચનામાં સ્થાપના, પાલન-પોષણ અને વિનાશ ત્રણ ચીજ કામ કરે છે, એ રીતે મનસા, વાચા, કર્મણુ સાધના થાય તો જ તે પરિપૂર્ણ સાધના બને છે.

બંધનયુક્ત આત્મા જે કાંઈ સુખ કે ખુશી અનુભવે છે તે કાયમી ટકનારાં નથી હોતાં. અત્યંત કામચલાઉ હોય છે, ક્ષણજીવી હોય છે. વળી એમના સુખનો આધાર કોઈ ને કોઈ બાહ્ય ચીજમાં રહેલો હોય છે. બાહ્ય સાધન હાથમાં ન રહ્યું, તો ખુશી પણ અલોપ. કેવળ મનને આધીન નાચતા રમકડા જેવી હાલત થાય છે. એટલે માનસિક વિકલ્પોને આધીન ન થવાથી આધ્યાત્મિક શક્તિ વિકસે છે.

આ માનસિક વિકલ્પોનું બંધન મોટા દોરડા જેવું નથી હોતું. કાચા સૂતરના તાંતણા જેવું બીણું હોય છે.

પણ અનેક સંકલ્પ-વિકલ્પ ઊઠતા જ રહે છે એટલે તે અંધનપાશ તોડવા મુશ્કેલ પડે છે. આપણે કોઈ પણ ઉત્સવ મુક્ત બનીને ઉજવવો છે.

મન જીત-જગત જીત

આધ્યાત્મિક શક્તિ મનોજયની શક્તિ છે. મન જીત્યું તો જગ જીત્યાં-આવું જે કહેવાય છે તેનું આ જ રહસ્ય છે. એટલે મન પર અંકુશ મેળવવાથી વિશ્વના અધિકારી બની શકાશે. પરંતુ માલિક બનવા માટે બાળક બનવું જરૂરી છે. કોઈ ગમે તેટલું મોટું હોય, પણ પરમાત્માના દરબારમાં તો તે નાનકડાં બાળક જ છે.

બાળક બનવું એટલે હળવાં ફૂલ બનવું. આખી દુનિયાનો બોલો ચિત્ત પર લઈને ફરવાથી બાળક ન બનાય. નિરુપાધિક ચિત્ત તે બાળક હોવાની નિશાની છે. બીજું માયાથી બચતા રહેવું, તે છે બાળક હોવાની નિશાની. જે બચ્યું તે બચ્યું. કશું આપણું નથી. આ શરીર છે તે પણ પ્રભુની અમાનત છે. આપણે તો તેના દ્રસ્ટી છીએ. ઈશ્વરીય કાર્ય કરવા દેહ મળ્યો છે, એનો ઉપયોગ પૂરો થશે ત્યારે પાછો વાળી દેવાનો છે.

આધ્યાત્મિક સ્નેહનો અનુભવ થવો જોઈએ. પછી એ ખુશબૂને સર્વત્ર ફેલાવવાની છે. કેવળ પોતાના અંતરનો સંતોષ પર્યાપ્ત નથી. તે સંતોષ સેવાકાર્યમાં ઊગવો જોઈએ. જે કાંઈ ઉપલબ્ધ થઈ છે તેને લોકોમાં વહેંચવાની છે. આપણે પરમ સાગરસ્વરૂપ પિતાનાં સંતાન છીએ, તો

એ સાગરને લુંટાવવાનો છે—સેવારૂપે. દરેકમાં કાંઈક ને કાંઈક વિશેષતા પડેલી છે, તે વિશેષતાને કામે લગાડી સમાજની સેવા કરવાની છે. આપણે વિશ્વકલ્યાણ માટે પ્રેરિત છીએ. હીવો સળગે છે તો પોતાને અજવાળું મળે તે માટે નથી અળહળતો. એ તો પ્રગટીને બીજાને અજવાળું આપે છે. આપણે દેવતા નહીં, દેવતા બનવાનું છે. જે બીજાને દે છે, તે છે દેવ. પોતાનામાં જે કાંઈ ગુણો છે, તેનો વિસ્તાર કરવાનો છે. નિર્બળને શક્તિ, અજ્ઞાનીને જ્ઞાન. જે કાંઈ તમારી પાસે છે તે આપતા જાઓ. જેટલું આપતાં જશો, તેટલું વધતું જશે. સદા દેવી અર્થાત્ હમેશાં દેનારી શક્તિ. તમારામાં દાતા-દેવતા સાકાર રૂપે પ્રગટ થવો જોઈએ.

સ્વયંસંતુષ્ટિ એ ખૂબ મોટી બાબત છે. આત્મસંતોષ ચહેરા પર ચમકવો જોઈએ. આત્મસંતોષી વ્યક્તિ ન તો કોઈથી ડાબલગીરી અનુભવશે, ન કોઈને ડાબલ કરશે. એને પોતાનામાં જ સંતોષ છે. બીજા કોઈ પાસે અપેક્ષા નહીં, માંગણી નહીં, પછી અસંતોષ થવા માટે કોઈ કારણ જ નહીં રહે. પોતાના મૂળ કેન્દ્રબિન્દુમાં સ્થિર થઈ જવાય, બાહ્ય પ્રાપ્તિની કોઈ ખેવના ના રહે, પછી અસંતોષ માટે કોઈ પ્રયોજન જ નથી રહેતું. ફૂલને પોતાની ફેરમ ફેલાવવામાં જ આત્મસંતોષ છે, કોઈ તેને સૂંઘે ના સૂંઘે તેની તેને પડી નથી હોતી.

બધા મનુષ્યો એક કક્ષા ઉપર હોતા નથી. આત્માના અનુભવની બાબતમાં કોઈ આગળ છે તો કોઈ પાછળ. જેવી

રીતે લોખંડને વાળવું હોય તો તેને તપાવવું પડે અને પછી તેના પર હથોડા પીટવા પડે. જ્યારે ગુલાબના ફૂલને સહેજ ગોળ ગોળ ફેરવો તો એકદમ એની પાંદડીઓ ખરી પડે છે. કેટલાકને પુરાણા સંસ્કાર ભૂંસવામાં, દેહ સાથેનું તાદાત્મ્ય ઓગાળવામાં લોખંડને તપાવવા જેટલી મહેનત કરવી પડે છે, કેટલાકના પુરાણા સંસ્કાર ગુલાબની જેમ ખરી પડે છે.

પરંતુ આત્માનુભૂતિ, અવ્યક્ત જગતનો સંસ્પર્શ પામવામાં મોડું ન કરવું જોઈએ. સમય તો પ્રતિપળ આગળ વધતો જ જાય છે. નિરંતર જાગૃતિ અને સાવધાનીપૂર્વક માનવજીવનના આ લક્ષ્યને સર કરવું જોઈએ. જીવનની કોઈ પણ અનુભૂતિ, કોઈ પણ ચીજ એની કિંમત ચૂકવ્યા વગર મળતી નથી. સૂક્ષ્મતાનો અનુભવ પણ એની કિંમત માંગે છે. મનુષ્યની સાધના, પુરુષાર્થ એક તરફ માણસને ખેંચે છે, તો બીજી બાજુ એનાં કર્મફળ પણ તેને બીજી તરફ ખેંચતાં રહે છે. પરંતુ સાધનાનું, યોગનું બળ છેવટે વિજયી સિદ્ધ થાય છે. કર્મફળ પાસે હારવું ન જોઈએ. શરીર કર્મોનાં ફળ ભોગવતું રહે, પરંતુ બીજી બાજુ આંતરિક વિકાસ કર્મોના ફળથી અલિપ્ત રાખે તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવી જોઈએ.

પ્રેમ અને જ્ઞાન-સાધનાની ઠાલ

અવ્યક્તની આ સાધનામાં પ્રેમ તથા જ્ઞાન બંનેની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી જોઈશે. પ્રેમ અને જ્ઞાન બંને જેમણે

મેળવ્યાં હશે, તેજ અવ્યક્ત જગતને ખેડી શકશે. ચરાચર સમસ્ત સમષ્ટિ માટે પ્રેમ અને બીજી બાજુ આત્મશક્તિનું ભાન આ બંને આયામ દ્વારા જીવનની નવી ક્ષિતિએ ખોલી શકાય છે.

જ્ઞાન એટલે માત્ર માહિતી મેળવવી, બુદ્ધિથી તથ્યોને બાણી લેવાં તે જ્ઞાન નથી. ગોળ મીઠો છે તેની બાણુકારી હોવી એક બાબત છે, પરંતુ ગોળનો સ્વાદ ચાખીને પછી તેની મીઠાશ વિષેની બાણુકારી હોવી તે બીજી બાબત છે. માહિતીનું જીવનમાં પ્રત્યક્ષીકરણ થાય ત્યારે જ જ્ઞાનનો અવિભાવ થાય છે. તો જ્ઞાનની આવી સાધના કરવાની છે.

જ્ઞાન દ્વારા, જે વ્યક્ત છે તેવી વ્યક્તિનો અવ્યક્ત સાથે શું સંબંધ છે, ઈતર વ્યક્ત સૃષ્ટિ સાથે શું સંબંધ છે તે આત્મસાત્ કરવું પડશે. નિજ સ્વરૂપનું મૂળભૂત જ્ઞાન જીવનના ઘણા પ્રશ્નોની હલચલને શમાવી દે છે, ચિત્તને અચળ બનાવે છે.

જ્ઞાન જેટલી જ શક્તિ પ્રેમતત્ત્વમાં છે. જ્ઞાન એ સ્વરૂપને સ્થિર કરનારું પ્રથમ બિન્દુ છે, જ્યારે પ્રેમ એ પ્રથમ બિન્દુમાંથી રેખા નિર્માણ કરે છે, જે અસીમ સુધી પહોંચી શકે છે. પ્રેમ દ્વારા જ્ઞાનની યાત્રા આગળ ધપી શકે છે.

પરંતુ આ પ્રેમ, પ્રેમ ત્યારે જ કહેવાય જ્યારે તે શુદ્ધ હોય. નિરપેક્ષ હોય. પ્રેમ આત્માના ગુણો સાથે કરવાનો છે, શરીરનાં પાંચ તત્ત્વો પર નહીં. આવો આત્મિક ભૂમિકાનો પ્રેમ હશે તો તેને પોતાને કશી અપેક્ષા જ નહીં

હોય, તેના કોશમાં કેવળ આપવાનું જ આપવાનું હશે, લેવાનું લગીરે નહીં. પ્રેમ આપી જાણે છે.

આવો પ્રેમ હૃદયમાં અનુભવવાનો છે. પ્રેમની આવી શક્તિ નિર્માણ કરવા માટે બીજી વ્યક્તિ સાથેનું આત્મીય અદ્વૈત અનુભવવું પડશે. એ વ્યક્તિ વચ્ચેનું અંતર ઘટાડવું પડશે. વચ્ચે સામેની વ્યક્તિની મર્યાદા, દોષો, અવગુણો વગેરે અંતરયો બનીને ઊભા રહેશે, પરંતુ તે બધા શારીરિક દોષોના પહાડોને લાંઘી અંદરના શુદ્ધ, ખુદ્ધ, આત્મસ્વરૂપ સાથેની એકતા પામવી પડશે. પ્રેમ સાધનાની દીર્ઘયાત્રા છે. માત્ર કોઈ ચીજ કે વ્યક્તિ ગમી જવી અને તેને પામવાની ઇચ્છા થવી તે પ્રેમ નથી. એ તો મોહ છે.

મોહની વૃત્તિમાં ચિત્તમાં વળગણુ નિર્માણ થાય છે, વ્યસન જેવું થઈ જાય છે, નિર્લેપતા, નિરપેક્ષતા રહેતી નથી. મોહ, આસક્તિ જુદી બાબત છે અને પ્રેમ જુદી બાબત છે. પ્રેમમાં સામા માણસ માટે નિસ્થત હોવા છતાં વળગણુ નથી, આસક્તિ નથી, પ્રેમ નિર્લેપ છે, નિરાગ્રહી છે.

મોહનું રૂપ છલનારૂપ છે. ક્યારેક તે શુદ્ધ મોહનો પોશાક પહેરીને આવે છે. સત્કર્મોનો પણ માણસને મોહ થઈ જાય છે. એ કર્મો સાથે એ એટલો બધો એકરૂપ થઈ જાય છે કે પોતાની મૂળ યાત્રા તે ભૂલી જાય છે. વાસ્તવમાં કોઈ પણ કાર્ય કે વ્યક્તિ પ્રત્યે નિરાસક્તિ કેળવી હાર્દિકતા પ્રગટ કરવી તેનું નામ પ્રેમ છે. પ્રેમ નિરાસક્ત, નિર્લેપ, અધ્યાત્મ-૨

નિરપેક્ષ, નિર્વ્યાજ હોય છે. પરંતુ મોહ છદ્મવેશી છે. પ્રેમનો સ્વાંગ ઓઢીને તે માણસને ભુલાવે છે અને વર્ષો સુધી અજ્ઞાનનાં વમળોમાં અટવાતો રાખે છે. એટલે મોહ-નિદ્રા જેટલી વહેલી તબલય તેટલો ફાયદો છે.

સ્નેહ સૂર્ય સમો

સ્નેહ નિરપેક્ષ, નિર્વ્યાજ, નિઃસ્વાર્થ હશે તો તે આધ્યાત્મિક અનુભવ કરાવશે. સાચો સ્નેહ પુરાણા સ્વાર્થી સાંસારિક સંબંધોને સહેજે ભુલાવી દઈ શકે છે. એને ન ભૂતનું, ન વર્તમાનનું વળગણુ હોય છે. આવો સ્નેહ જ પ્રભુમય બનાવી શકે છે. આવો સ્નેહ જીવનમાં શક્તિ સીંચે છે. ન તો એ પોતે કમજોર હોય છે, ન બીજા કોઈને કમજોર બનાવે છે. બલકે આવો સ્નેહ જ બીજાના જીવનમાં પણ શક્તિ સીંચી શકે છે.

પ્રેમની પણ અનેક કક્ષા હોય છે. પ્રથમ કોટિનો જે સ્નેહ છે, તેમાં વધઘટ નથી થતી. ચંદ્રની કળામાં જે રીતે વધઘટ થયા કરે છે તે રીતે ઈશ્વરમાં લીન એવા સ્નેહને વધઘટની કળા નથી હોતી. એ તો સૂર્યની જેમ સદા સમાનપણે જળહૃદય કરે છે. એ સદા સ્નેહી હોવાને લીધે પ્રકૃતિ અને માયા તેની દાસી બની જાય છે. માયા પોતાનો રંગ તેના પર ચઢાવી નથી શકતી. માયા તેની પાસે હારી જાય છે. આવા સ્નેહી માટે પરમાત્મા જ સર્વ કાંઈ છે, બાકી બધા તેના માટે સમાન છે. એનો સ્નેહ કેન્દ્રમાં ઊભો છે, એટલે પરિઘ પરની આખી દુનિયા એના સમાનાંતરે છે.

બીજી કક્ષાના સ્નેહી સ્નેહ તો કરે છે, પરંતુ તેમની સ્નેહવર્ષા નિરંતર નથી વરસતી. વચ્ચે વચ્ચે વાવાઝોડાં આવી જાય છે, એટલે આવા સ્નેહીઓ મુશ્કેલી પણ અનુભવે છે. વળી સ્નેહમાં પણ ભરતીઓટ આવ્યાં કરે છે. એક જ ધારે વરસનારો આ સ્નેહ નથી. એમાં કદી પૂનમ છે, તો કદી અમાસ છે.

ત્રીજી કક્ષામાં એવા સ્નેહી આવે છે, જે સમય પ્રમાણે સ્નેહ કરી જાણે છે. આ લોકો જાણે છે કે સાચો સ્નેહ તો પરમાત્મા પાસેથી જ મળી શકે છે. તેમનામાં આવી સમજ છે, પરંતુ તે કાયમ ટકતી નથી એટલે પુરાણુ સંસ્કારો ચિત્ત પર ચઢી જાય છે અને પછી વ્યર્થ સંકલ્પોના ખોળા હેઠળ દબાઈ જાય છે. ક્યારેક આકાશમાં ઊડે, તો ક્યારેક પાતાળમાં ચંપાઈ જાય. કોઈ ને કોઈ સંસ્કાર તેમને પ્રકૃતિવશ, માયાવશ કરી મૂકે છે. પણ પાછો પેલા સાચા સ્નેહનો સ્વાદ ચાખ્યો છે એટલે વળી પાછા પ્રયત્નપૂર્વક સાધનામાં ખેંચાઈ આવે છે. તો આ રીતે એમના જીવનમાં સતત ખેંચતાણુ છે, સતત સંઘર્ષ છે. પ્રકૃતિને જીતી નથી એટલે માયાને વશ થઈ જાય છે. માયાના વશીકરણના બંધ ઢીલાં પડે છે, ત્યારે ફરી પ્રભુ તરફ ખેંચાઈ આવે છે. આ કક્ષા ત્રીજા નંબરની છે. પરંતુ સદાસંસારી સાધારણ લોકો કરતાં તો આ કોટિના સ્નેહીજન આગળ છે જ.

પ્રથમ કોટિના સદાસ્નેહી આત્મા કમળપુષ્પ સમાન

છે, નિસ્પૃહ છે. પ્રભુના તે અત્યંત પ્યારા છે, ન્યારા તો છે જ. એટલે તેમનામાં શક્તિ પણ છે. બીજી કોટિના સ્નેહી પણ પ્રભુના પ્યારા તો છે જ, પરંતુ શક્તિનો વિજય-ટંકાર તેમનામાં નથી અનુભવાતો. એમના માટે તો ‘તારાં છીએ અને તારાં રહીશું’ એ જ ગીતરટણુ છે. સ્નેહ છે એટલે એમની સલામતી જોખમાતી નથી, પરંતુ ‘સદા’ શબ્દ એમના જીવનમાં નથી, એટલે ‘ક્યારેક ક્યારેક’ના કાંઠે તેઓ રચળતા રહે છે. ત્રીજી કોટિના સ્નેહીઓ માટે તો પુરુષાર્થ જ સંરક્ષક શક્તિ છે. જેટલો પુરુષાર્થ જાત્રત અને ઉત્કટ હશે એટલો પુરાણુ સંસ્કાર પર વિજય મળશે. પુરુષાર્થ ઢીલો પડશે એટલી માયા ફરી વળશે. ઈશ્વરની કૃપા હશે તો ધીરે ધીરે ઉપરની કોટિમાં જઈ શકાશે.

સ્નેહ એવી ભાષા છે, જેને કોઈ અક્ષરજ્ઞાનની જરૂર નથી. સ્નેહ સૌ કોઈને જીતી લે છે. સ્નેહ કોઈ ભાષા જાણુતો નથી. સ્નેહી આત્મા પુણ્યશાળી આત્મા છે. તે સૌના ઉત્કર્ષ માટે મથે છે એટલે તે પૂજનીય પણ બની જાય છે. એનાં પુણ્ય એને પૂજ્ય બનાવી દે છે. સાચા સ્નેહની કસોટી એ છે કે તે સ્નેહીજનને ભાંચે ચઢાવે છે. સ્નેહી-જનોના દુર્ગુણોની ઘૃણા નથી કરતો, પરંતુ તે અવગુણોને ગુણોમાં પલટાવવાનો પુરુષાર્થ કરે છે. સાચો સ્નેહ દોષોને પચાવી જાય છે. સ્નેહ માણુસનું મૂળ પોત જુએ છે. વસ્ત્ર ઉપરની ભાત કેવી છે, તેમાં કેવા રંગ પૂર્યા છે વગેરે તરફ તેનું ધ્યાન નથી. મૂળ પોત કેટલું ઘટ છે, તે કસી લઈ

તેને વધારે મજબૂતી આપવાનું કામ કરે છે. સ્નેહ પોતે પોતાનામાં જ સાર્થક છે. પ્રેમનો બદલો પ્રેમ જ છે. પ્રેમ કરવાથી હૃદયમાં જે પ્રેમની સભરતા અનુભવાય છે, તે જ પ્રેમની સાર્થકતા છે.

પ્રેમ જ્ઞાનપૂર્વક હોવો જોઈએ. નિર્મોહ અને શુદ્ધ મોહ આ બંને ભિન્ન અવસ્થા છે. જે સિદ્ધાત્મા છે તે નિર્મોહી હોય છે, જ્યારે સાધકની અવસ્થા શુદ્ધ મોહની હોય છે. ભલે સારી વસ્તુની હોય, પણ આસક્તિ તે આસક્તિ છે. વિરક્તિ તદ્દન જુદી બાબત છે. બંને વચ્ચેનું આ અંતર કપાય છે ત્યારે જ અવ્યક્ત જગતનો સ્પર્શ થાય છે.

માણસનું ચાલક બળ છે તેની ઇચ્છા. ઇચ્છાને વાસના કહો, કામના કહો, પણ તે માણસમાત્રમાં ભરપૂર પડી હોય છે. આત્માને ઓળખવો હશે તો આ કામનાના ક્ષેત્રને છોડવું પડશે. કામ અને આતમરામ સાથે રહી ન શકે.

કામનાત્યાગ અને જ્ઞાનોપાસના

સાધનાની વાટે આગળ વધવું હોય, અંતરાયોનો સામનો કરવો હોય તો કામના છોડવી પડશે. કામના અને સામનો સાથે સાથે નહીં ચાલી શકે. ત્યાગ, તપશ્ચર્યા અને સેવા. આ ત્રણ સાધન હશે તો જ અવ્યક્તને પામવાની શક્તિ લાધશે. તપશ્ચર્યા પણ જ્ઞાનપૂર્વક થવી જોઈએ. જેમને દેલવાડાના દહેરાની મૂર્તિ યાદ હશે તે બાણતા હશે કે તેમાં તપસ્વીઓની મૂર્તિ ત્રિનેત્રી છે. આ ત્રીજું નેત્ર તે જ્ઞાનનું

નેત્ર છે. જ્ઞાનનું નેત્ર ખૂલ્યા વગર તપશ્ચર્યા પણ વાંઝણી સિદ્ધ થાય છે.

કામનાને નાથવા પહેલાં તો કામનાને સમજવી પડશે. અસદ્વાસનાનો સમૂળો ત્યાગ અને સદ્વાસનાના જોરને, આગ્રહને પણ ધીરે ધીરે ઓછાં કરવાં પડશે. સદ્વાસનામાં રહેતો આગ્રહ તે સાપમાં રહેલા ડાંખ જેવો છે. સદ્વાસનાને જ પોતાનો આગ્રહ કરવા દેવો, બાકી નિરાગ્રહી વૃત્તિ સેવવી.

સાધનામય જીવનમાં કર્મનો નિષેધ નથી. પણ કર્મ જન્મળ ન બનવું જોઈએ, તે બાંધનારું ન હોવું જોઈએ. કર્મ જોડનારું બનવું જોઈએ. કોની સાથે જોડાવાનું છે ? પરમતત્ત્વની સાથે, અંતરસ્થ પરમાત્મા સાથે જોડી આપે તેવું કર્મ ઇષ્ટ છે. આવા કર્મને જ કર્મયોગ કહે છે. પ્રભુ સાથે યોગ કરાવી આપે તેવાં કર્મો કરતાં રહેવાનું છે.

આપણે લોકો હંમેશાં જે વ્યવહારો ચલાવીએ છીએ તે છે કેવળ કર્મ. તેમાં પરમાર્થ પ્રગટ થતો નથી, યોગ નિર્માતો નથી. સાધકે કર્મમાં પરમાર્થ અને યોગ પ્રગટાવવાના છે. વ્યવહારી અને પરમાર્થ એમ બેવડી ભૂમિકા એક જ ક્રિયામાં ભજવી શકે તે જ સાધનાની કળા છે. જેવી રીતે નિષ્ક્રિયતા તે યોગ નથી, એ જ રીતે નરી કર્મઠતા તે પણ યોગ નથી. કર્મનું અનુસંધાન અવ્યક્તના ખેડાણ સાથે જોડાયેલું રહે તેવાં જ કર્મો બાંધનારાં નથી હોતાં, બાકી કર્મો માણસને બાંધે છે.

સાધનામાં એક ઉક્તિ વારંવાર આવે છે, તે છે—

મનસા, વાચા, કર્મણા—મન, વચન અને કર્મ. કોઈ પણ કાર્યને મન દઈને, મનોપૂર્વક, માનસિક સાથ આપીને સિદ્ધ કરવું હોય તો નિરાકારી સ્થિતિમાં રહેતાં શીખવું પડશે. નિરાકારી એટલે ભલે કોઈ કાર્યનું સ્થૂળ પરિણામ આવે ન આવે, નિરાકાર સ્વરૂપમાં જ આખી સાધના મૌનપણે ચાલતી રહે, તો પણ ચિત્તમાં પૂર્ણ સ્વસ્થતા હોય. આપણા દ્વારા થતી સેવા સાકાર બને છે, ત્યારે તેમાં કીર્તિની લાલસા ભળે છે. માટે મનસા સેવા થાય તે માટે નિરાકારિતા ઉત્તમ છે.

સેવાને વાચા દ્વારા સિદ્ધ કરવી હશે તો નિરહંકારી બનવું પડશે. વાણીને જે નિરહંકારિતાની લગામ નથી લગાવતાં, તો તે છૂટેલા ઘોડાની જેમ બધું કર્યું કારચ્યું ધૂળમાં ભેળવી ખેદાનખેદાન કરી મૂકે છે. એટલે સેવા વાણી-મૂલક હોય તો તેનો ડંખ કાઢવા એને નિરહંકારિતાની ઉપાસના જરૂરી છે.

કર્મ દ્વારા થતી સેવા તો જ ઉપકારક નીવડે જે તે નિર્વિકારી હોય. મોહ, માયા, આસક્તિ કે મમતાના બંધને બંધાયેલું કર્મ સુગંધી નથી હોતું. કર્મનો યોગ ત્યારે જ થાય, જ્યારે તે નિષ્કામ હોય. સકામ કર્મ યોગ બને એ ભારે કપરી બાબત છે. એટલે કાયા દ્વારા જે કર્મો થાય તેમાં જેટલી નિષ્કામતા, નિર્વિકારીતા, નિર્મમતા પ્રગટ થશે તેટલું તે પરિપૂર્ણ થશે.

કૃપાની ઇચ્છાથી થતાં કર્મો માણસને બાંધે છે. કર્મ કર્યાં સિવાય રહી શકાતું નથી, એટલે ઉપાય આ જ છે

કે કર્મો કરવાં, પરંતુ કૃપાની અપેક્ષા ન રાખવી. આ જ છે નિષ્કામતા. નિષ્કામતાને નામે હાથ જોડીને કશું કર્યાં સિવાય બેસી રહીએ તો જીવનમાં જે સાધવાનું છે તે છૂટી જશે. એટલે કર્મો કરવાં અને એનાં પરિણામોની ચિંતા પરમપિતા પર છોડી દેવી.

દેહપરાયણતા ક્ષીણ કરવી પડશે

દેહના ભાનને છોડવાનું છે. જેવી રીતે શરીર પરનાં વસ્ત્રો સહજ રીતે છોડી દઈએ છીએ એ જ રીતે દેહ સાથેનું પોતાનું સમાનીકરણ જે મનમાં અંકિત થઈ ગયું છે તેને ત્યજ દેવાનું છે. તંગ વસ્ત્રો શરીર પરથી ઉતારતાં વાર લાગે છે એ રીતે કોઈ સંસ્કારોમાં શરીર તંગ થઈ ગયું હોય તો તેનાથી મુક્ત થવું થોડું અઘરું પડે છે. એટલે પહેલાં તો તપાસી લેવું પડશે કે ક્યા દૃઢ સંસ્કારના વસ્ત્રથી આ દેહ વીંટળાયેલો છે !

તમામ સંસ્કારોથી મુક્ત થયેલી ચેતના માટે રસ્તો સાવ સરળ છે. દરેકેદરેક બાબતમાં સરળ રહો, સહજ બનો. સક્રિય પણ રહેવું અને પ્રભાવક પણ રહેવું પડશે. પરંતુ જ્યાં સુધી ચિત્ત પર કેવળ સ્થૂળ જગત છવાયેલું રહે છે ત્યાં સુધી બાહ્ય સંસ્કારોની પકડમાંથી છુટાતું નથી. દેહસ્થ અવસ્થા ઘટાડતા જઈ, આત્મસ્થની ભૂમિકામાં જેટલું વધારે રહેવાશે, તેટલું જલ્દી સંસ્કારમુક્ત થવાશે.

કસોટીએ સાધનાને કસો

સ્થૂળ દષ્ટિને પેલે પાર વસતી સૂક્ષ્મ સૃષ્ટિ સાથે, અવ્યક્ત જગત સાથે આપણો સંપર્ક સધાઈ રહ્યો છે તેની

કસોટી આ છે કે આપણા પ્રત્યેક કર્મમાં અલૌકિકતા પ્રગટ થાય અને કર્મ કરતી વખતે દરેક કર્મેન્દ્રિયો દ્વારા ઈન્દ્રિયાતીત સુખ પ્રાપ્ત થાય. આ છે કસોટી. આપણાં કર્મો આપણું દર્પણ બનશે; કર્મોમાં અવ્યક્ત તત્ત્વની છબી ઝિલાશે. આપણાં કર્મો આપણા અસલી ચહેરાની આરસી બનશે. કર્મ કરતી વખતે વિકારો પ્રગટ થાય તો સમજવું કે આપણા ચિત્તમાં હજી મલિનતા પડી છે. ન્યાં સુધી ચિત્ત શુદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી દર્પણની છબી આંખી ઉપસવાની. એટલે દર્પણને પહેલાં ચોખ્ખું કરવું પડશે. કર્મોમાં કૃણાસક્તિ હોય ત્યાં સુધી તે મલિન રહેવાનું, આંખું રહેવાનું. એને ચોખ્ખું કરવા કર્મકૃણની ખેવના છોડવી પડશે.

પરંતુ આવું શુદ્ધ દર્પણ પણ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરીશું? દર્પણ પ્રાપ્ત થશે અર્પણથી, સમર્પણથી. જે સર્વસ્વ ત્યાગી હશે, તેના દર્પણમાં અવ્યક્તની અલૌકિક છબી ઝિલાશે. દર્પણમાં આંખી છબી દેખાશે તો મંથન ચાલશે. પુરુષાર્થને વધારે ઉત્કટ કરવાની પ્રેરણા મળશે.

દર્પણમાં વિકારો ન ઊઠવા જોઈએ. કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ, મદ, મત્સર, આળસ અને ભય આ વિકારો માણસના દર્પણને આંખું કરે છે. આમાંથી મુક્ત થવા સ્વરૂપની પિછાણ, સ્વધર્મની સમજણ, સ્વદેશ અંગેની નિશ્ચલતા, સત્કર્મ અંગેની સક્રિયતા, સ્વલક્ષ્ય અંગેની નિઃસંશયતા, સ્વલક્ષણ અંગે જ્ઞાન અને સ્વદર્શન એટલે કે આત્મદર્શન અંગેની પિપાસા ઉપયોગી થઈ શકે.

આત્મદર્શન એટલે પોતાના મૂળ ચહેરાનો પરિચય. પોતાના મૂળ વતનની મુલાકાત.

આ દેહભાનનું વિસ્મરણ થાય તે અગાઉ ખીબ ઘણા દુશ્મનોનો સામનો કરવો પડશે. સૌથી મોટો દુશ્મન છે— મિથ્યાભિમાન. ‘હું એટલે કોણ?’—આ અહંકાર માણસને અનેક પછડાટો ખવડાવે છે. કામ, ક્રોધ, અહંકાર, રાગ, દ્વેષ, આળસ અને ભય જેવા વિકારોને છોડવા પડશે, અને આગળ કહેલા સાત ગુણોને ધારણ કરવા પડશે. સ્વરૂપ, સ્વધર્મ, સ્વદેશ, સુકર્મ, સ્વલક્ષ્ય, સ્વલક્ષણ અને સ્વદર્શન ચક્રધારી બનવું—આ સાત સોપાન ચઢવાં પડશે. આ સાત મંજિલ પાર થશે ત્યારે જીવનમાં શીતળતા આવશે. અસુરો સામે મા કાળીનું સ્વરૂપ અને પોતાના કુળમાં શીતળામાનું સ્વરૂપ ઇષ્ટ છે. શાંત, સૌમ્ય, શીતળ મૂર્તિની ઉપાસના થવી જોઈએ. ગરમીનું સ્થાન હૃદય છે—હૃદયમાં ઉભા જોઈએ. પરંતુ દિમાગમાં, ચિત્તમાં તો અત્યંત શીતળતા જોઈએ. તો જ જે કાંઈ નિર્ણય લેવાય તેમાં સમત્વ સધાય

સમર્પણ દ્વારા દર્પણ

આપણે ત્યાં સર્વસ્વ સમર્પણની વાત ચાલે છે. સર્વસ્વ સમર્પણ કોને કહેવાય? સર્વમાં દેહનું ભાન પણ આવી જાય છે. દેહાભિમાન અને દેહનું ભાન સર્વથા તૂટી જવું જોઈએ.

પરંતુ જ્યાં સુધી દેહ સાથેનો હિસાબ ચૂકવાતો નથી, ત્યાં સુધી દેહભાન છૂટી શકતું નથી. જ્યાં સુધી શરીરથી ઉપર ઊઠવાનું ન બને ત્યાં સુધી શ્વાસે શ્વાસે પ્રભુસ્મૃતિ

રહે એ જરૂરી છે. એક પણ શ્વાસ વિસ્મૃતિનો ન લેવાય. શ્વાસે શ્વાસે જેના હૈયામાં હરિસ્મરણ હશે, તેનો ચહેરો જ આ વાતની સાથ પૂરશે અત્યંત પ્રસન્ન ચહેરો. કહેવાયું છે કે મુનિઃ ગંભીર પ્રસન્નઃ સતત્ સ્મૃતિ રાખનાર વ્યક્તિનો ચહેરો હર્ષિતમુખ હશે. બીજી નિશાની છે—સહનશીલતાની. સતત્ સ્મરણ રાખનાર વ્યક્તિ કાયર નહીં હોય. હવે શું થશે ? કેમ કરીએ ?—જેવા નિર્બંધ શબ્દો નહીં નીકળે. મનમાં પણ દુર્બંધતા ન આવે.

સંપૂર્ણતાની પરખ આ છે કે બધી બાબતોને સર્વાંગી રીતે, સમગ્ર રૂપોમાં પારખી શકવાની શક્તિ સધાય. દિવસ-ભર વ્યક્ત, અવ્યક્ત મનમાં શું શું પ્રગટ થયું ? ચિત્ર, ચરિત્ર, વિચિત્ર બધું યાદ આવ્યું ? આજે કેવળ યાદોમાં રહ્યા કે વિશેષ કોઈ કાર્ય પણ કર્યું ? આ બધું આત્મ-પરીક્ષણ થવું જોઈએ. અવ્યક્ત ક્ષેત્રની સ્થિતિ વધી હશે તો રોજિંદા વ્યવહારોમાં અલૌકિકતા પ્રગટ થશે.

દૃઢ નિશ્ચય બાદ સ્નેહ, સહયોગ અને શક્તિના ગુણોની ઉપાસના કરવી પડશે. સંકલ્પશક્તિ વધારવી પડશે. અંગ્રેજીમાં જેને Will Power કહે છે તે ત્યારે વિકસશે જ્યારે અંદર-બહાર જે કાંઈ ખૂરાઈ છે તે બધાનું વીલ કરી નાંખવું પડશે. આ બધું ધીરે ધીરે નહીં, એક ઝાટકે કરવું પડશે. કર્મબંધનોનું દોરડું એકી ઝાટકે કાપવું પડશે. આ દોરડું કપાય નહીં તો મન પૂર્વાનુબંધોમાં ખેંચાયા કરે છે.

કામજય

એક બાજુ છે સંસારીઓનો વિશાળ તપ્ત, ત્રસ્ત, પીડિત સંસાર અને બીજી બાજુ છે સાધકોનો નાનકડો પણ સુખી, શાંત સંસાર. પેલા સંસારમાં તાપ છે, તો આ સંસારમાં તપ છે. શાંતિ છે.

સાધકના જીવનમાં લગીરેય દુઃખ અનુભવાય તો સમજવું જોઈએ કે ક્યાંક અપવિત્રતા છે. કામજીત બનવું એટલે કેવળ કામવાસના જીતવી તે નથી, તમામેતમામ કામનાઓને, ઇચ્છાઓને જીતી લેવી, તેનું નામ કામજીત છે. તમામ ઈંદ્રિયોના વિજેતાને જ ઈંદ્રજીત કહી શકાય.

કામના વસ્તુઓની હોય છે, વ્યક્તિના સીમિત પ્રેમની હોય છે, મર્યાદિત સંબંધે બંધાવાની હોય છે, સેવામાં પણ આસક્તિ સંબંધે બંધાઈ જવાની હોય છે. આ ચારેય પ્રકારની કામનાઓથી મુક્ત થવાનું હોય છે. ક્યારેક આપણે આત્મવચ્ચના પણ કરતાં હોઈએ છીએ. કહીશું કે 'ઇચ્છા તો નથી, પણ ગમે છે.' વસ્તુ કે વ્યક્તિ ગમે છે, તેનો અર્થ એ છે કે ચિત્તમાં તેની કામના પડી છે. આ ગમવાનું જ આગળ જતાં ઇચ્છામાં ફેરવાઈ જાય છે. કામના-અસ્ત વ્યક્તિ દુઃખ અને અશાંતિનો સામનો કરવામાં પાછો પડે છે. કોઈનાથી પ્રભાવિત થવું તે જેમ કામના છે, એ જ રીતે ઈર્ષ્યા કે દ્વેષથી કોઈ સાથે દુશ્મનાવટ ઊભી કરવી તે પણ કામનાનું જ એક સ્વરૂપ છે. આ ભાવના પણ સુખ, શાંતિને હરી લે છે.

‘હું’ આમ કરીને દેખાડીશ—’ આવા અહંભાવમાં પણ કામના છે. ન અભિમાન જોઈએ, ન અપમાન જોઈએ. કેવળ સ્વમાન જોઈએ. સ્વમાન એટલે આત્મગૌરવ. પોતે પ્રભુનો અંશ છે, તેમાં શક્તિ છે. એટલે કોઈની લાચારી કે હીનતા અનુભવવાને કોઈ કારણ નથી. જેવી રીતે આપણી સત્તા કોઈના પર ન ચાલે, એ રીતે આપણી સત્તા કોઈની પર ન ચાલવી જોઈએ. કોઈને જે રીતે ડરાવવું ન જોઈએ, દબાવવું ન જોઈએ, એ રીતે કોઈનાથી ડરવું પણ ના જોઈએ, દબાવું પણ ના જોઈએ. પોતાની મસ્તીમાં મગન રહેવું જોઈએ. સેવા માટે જ બહાર જવાનું પ્રયોજન, બાકી પોતાનામાં લીન.

સંયમને સહારે

આત્મમય સ્થિતિમાં સ્થિર થવા જતાં દેહ સતત નીચે ભૌતિકતામાં સતત ખેંચતો રહે છે. આ ખેંચાણને ઘટાડવા સંયમશક્તિ ખીલવવી પડશે. સતત પોતાના મૂળ સ્વરૂપનો અધ્યાસ રહે, પોતાની જાત વહી ન જાય તે માટે સંયમશક્તિ જોઈએ. આસક્તિનો પ્રવાહ માણસને ખેંચી જાય છે. એટલે સતત યાદ રહે કે જે કાંઈ છે તે ઈશ્વરનું છે, મારું કાંઈ નથી. આપણે તો મરજીવા બનવાનું છે. પુરાણું બધું મારીને નવેસરથી જીવવા આવ્યા છીએ. હવે તો તદ્દ્રૂપતા સધાય, સતત તનમય રહેવાય એ જ ધ્યેય ! એ જ નિશાન !

કથની તેવી જ કરણી

સાધકના જીવનની કથની, કરણી અને રહનીમાં તકાવત ન હોવો જોઈએ. જે કાંઈ કહેવાય તે કરવા માટે જ હોય.

આચરણની પીઠિકા ઉપર જ વિચાર, સંચાર ઉદ્ભવતા રહે. દુનિયામાં સૌથી ભયાનક માણસ એ છે, જેનામાં અંદર કાંઈક ગુદું છે અને બહાર કાંઈક ગુદું છે. જે કહે છે કાંઈક અને કરે છે કાંઈક. આવા માણસ પાસે કોઈ ન જઈ શકે. સૌ કોઈ તેનાથી દૂર રહેવા ઇચ્છે. એટલે બાહ્યાંતર સચ્ચાઈ, સંનિષ્ઠા એ તો સાધનાનો પાયો છે. જીવનનો પાયો જ છે સત્ય. સત્ય એટલે સત્, જે છે તે. ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ છે તે જ સત્ય છે. એ સત્યનો ઇનકાર કરી કોઈ કશું મેળવવા મથે તો તે કેવળ ફાંફાં છે. અસત્યના સહારે મેળવેલી પ્રાપ્તિ તે પ્રાપ્તિ નથી. એટલે વિચાર અને આચાર, કથન અને કર્મમાં એકવાક્યતા હોવી જોઈએ. આ એકવાક્યતા હશે તો જ પરમતત્ત્વ સાથેની એકવાક્યતા નિર્માણ થઈ શકશે. વિચાર, વાણી અને વર્તન ત્રણેય પરસ્પર એકમેકનાં પ્રતિબિંબ ઝીલતાં હોય તેવો પ્રયાસ હોવો જોઈએ. વિચાર અને આચાર વચ્ચે એટલું બધું અંતર વધી ન જવું જોઈએ કે બંનેનો મોંમેળો કદાપિ થાય જ નહીં.

યજ્ઞમાન નહીં, મહેમાન

અવ્યક્તમાં સ્થિર થવા માટે આપણે આપણી જાતને હુંમેશાં મહેમાનની ભૂમિકામાં રાખતાં શીખવું પડશે. આપણે આપણા શરીર માટે પણ મહેમાન, આપણા પુરાણા સંબંધો માટે પણ મહેમાન. મહેમાનવૃત્તિ કેળવવાથી મમતા-આસક્તિ દૂર ભાગે છે. આપણે કોઈને ત્યાં મહેમાન થઈએ તો તેમના ઘરની કોઈ ચીજ આપણને ગમી જાય તો પણ

આપણને તેને માટે મમત્વ જાગતું નથી. આપણા મોહને આપણે અંકુશમાં રાખી શકીએ છીએ. આ જ રીતે આપણા શરીર માટે પણ મહેમાનની ભાવના રાખીશું તો મોહમાયાનાં બંધન નિર્માણ નહીં થાય.

આ મહેમાનવૃત્તિની સાથેસાથ બીજી એક વૃત્તિ પણ જાગશે. અહીં આપણે મહેમાન, તો પછી આપણે માલિક કયાંના? આપણું પોતાનું ઘર કયું? આપણે ઘરધણી છીએ કે કાચમી મહેમાન બનીને જ જીવન વિતાવવાનું છે? આ પ્રશ્નના જવાબ રૂપે આપણને આપણું મૂળ વતન લાધશે. અવ્યક્તમાં રહેવું તે જ છે આપણું અસલી ઘર. આ અસલી ઘરને પામવા આ ઘર છોડી દેવાની જરૂર નથી. આ ઘરમાં રહેવા છતાં અસલી વતનનું સ્મરણ, અનુસંધાન, તેમાં રહેવાની અનુભૂતિ થતી રહે એ જરૂરી છે.

આ સાધના પ્રતિક્ષણની સાધના છે. સવારે સૂરજ ઊગે તે પહેલાં અરુણોદયની આભા આકાશમાં છવાય છે. આપણા ચિત્તમાં પણ વહેલા પરોઢથી આકાશમાં આભા છવાવી જોઈએ. ભલે ઝળહળતા સૂર્યને ઊગતાં વાર લાગે, પણ જ્ઞાનની આછી અરુણિમા ચિત્તમાં ફેલાશે, તો ધીરે ધીરે સૂર્યોદય આપોઆપ થશે. અરુણોદય વેળાએ સંકલ્પ, ત્યાર બાદ દિવસભર પુરુષાર્થમય સાધના, સાંજે સૂરજ ડૂબે ત્યારે પુરુષાર્થોનો પણ સંકેલો કરી જે કાંઈ ફળપ્રાપ્તિ થઈ તે પ્રભુચરણોમાં સમર્પણ, આ છે નિત્ય સાધના.

અમૃતવેળાથી ઠેક રાત્રિ સુધી સાધનાને જીવવાની છે.

રાતે સૂવાનું છે તો સૂવું તે પણ સાધના. એ કેવી રીતે બને? સૂવું છે તો સુવર્ણની દુનિયામાં સૂવું છે. માત્ર પથારીમાં નથી સૂવું. જે સુવર્ણમય, હિરણ્યમય ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, તેના સ્મરણમાં, તેની ગોદમાં વિશ્રાંતિ લેવી છે. સૂવું એટલે દિવસ દરમિયાન દેહ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત વગેરે સતત સક્રિય રહ્યાં છે, તેમને વિશ્રાંતિ મળે તે જોવું. માત્ર દેહને વિશ્રામ મળે તે નિદ્રા નથી. નિદ્રામાં મન, બુદ્ધિ, વૃત્તિ વગેરેને પણ આરામ મળવો જોઈએ. મન અતિ ચંચળ છે. એના વ્યાપારને ન રાત છે, ન દિવસ છે. હાથ-પગ પડયા રહે તો તે સ્વપ્ન બનીને પોતાનો વ્યાપાર શરૂ કરી દે છે. એટલે સાધનામાં નિઃસ્વપ્ન નિદ્રાનું ખૂબ મહત્ત્વ છે. આવી નિઃસ્વપ્ન નિદ્રા જ ધીરે ધીરે સમાધિ સુધી પહોંચાડી શકશે. વૃત્તિઓનું સમધારણ ન કેળવાય, ત્યાં સુધી નિઃસ્વપ્ન નિદ્રા પ્રાપ્ત ન થઈ શકે.

મનને, પરિસ્થિતિને પારખવાની, અન્ય વ્યક્તિઓને પારખવાની એક કળા છે. આ કળા તો જ સધાઈ શકે, જો આપણે નિર્વિકલ્પ બનીએ. આપણા પોતાના ચિત્તમાં ભતભતનાં સ્પંદનો, ભાવો, વિચારો, તરંગો ઊઠયા કરે તો તેવી ચિત્તની મિશ્રિત સ્થિતિ બીજાને પારખવામાં ભૂલથાપ ખાઈ બેસે. પરિસ્થિતિના આકલન માટે એકાગ્રતા જોઈએ. બુદ્ધિની સફાઈ જોઈએ. સ્પષ્ટતા જોઈએ.

કેટલાક સાપના મસ્તક પર મણિ હોય છે, તેનામાં એર પણ હોય છે. આપણે મણિ જોવાની દષ્ટિ ખીલવવી

પડશે. જેવું જોઈશું તેવા બનીશું. એટલે સૃષ્ટિમાં જે મંગળ છે તે જોવાની દૃષ્ટિ ખીલવવી પડશે. મંગળમય દૃષ્ટિ બનશે તો જીવનમાં પરિપક્વતા આવશે. જીવનમાં પરિવર્તન લાવવું હોય તો પરિપક્વતા જોઈએ. પરિવર્તન લાવવા માટે જે ચીજ સાધવી પડશે—હસમુખો સ્વભાવ અને આકર્ષક વ્યક્તિત્વ.

પોતાની બુદ્ધિ, વૃત્તિ, સંકલ્પ વગેરેથી ઉપર ઊઠી જવું એને ઉપરતિ કહે છે. હું—પદ્મમાંથી ઉપરામ થવું અને પછી તટસ્થ બનીને જાતને તપાસવી, સાક્ષી બનવું. ઉપરામ બનીને દૃષ્ટા થઈ જવું. જેવી રીતે રમતમાં જે અમ્પાયર હોય છે તે પોતે રમતો નથી, આખી રમતને સાક્ષી બનીને જુએ છે અને એનું યથાવત્ વર્ણન કરે છે એ જ રીતે સાક્ષી બનવાની શક્તિ આવવી જોઈએ. સાક્ષી બનવામાં પોતાની આંખોનો રંગ ન ચઢવો જોઈએ. જે દેખાય તેનું જ અવલોકન, અભ્યાસ થવો જોઈએ.

મનનું આવું સાક્ષીભાવે અવલોકન થયા કરશે તો મન થોડું શાંત પડશે. એને ખ્યાલ આવી જશે કે મને કોઈ જોનારું છે, ટપારનારું છે. એટલે ધીરે ધીરે એની નિરંકુશ હોટ કાબૂમાં આવશે. પછી એને માટે બાંધી આપેલા ધોરી રસ્તા પર જ જવાનું એનું વલણ વધશે.

પરંતુ આપણી સાધના અહીં અટકતી નથી. શરીરમાંથી અશરીરમાં જવું તે તો પૂર્વાર્ધ થયો, ઉત્તરાર્ધ હજુ બાકી અધ્યાત્મ-૩

છે. આપણી સાધના છે, શરીરી હોવા છતાં અશરીરી બનીને ફરી શરીરમાં આવવું. અવ્યક્તને પામી, તેમાં સ્થિર થઈ પછી વ્યક્તમાં ફરી આવવું. રોજેરોજ આ પ્રક્રિયાનો અભ્યાસ કરવાનો છે. દેહમાં વસવા છતાં વિદેહી અવસ્થામાં સ્થિર થવું અને પછી વિદેહી ચેતના સાથે દેહમાં વિલસવું.

આ કપરી સાધના છે. સૂક્ષ્મ સાધના છે. આમાં આ કરવાનું છે—દહીંને વલોવીએ છીએ ત્યારે માખણ નીકળે છે, એ રીતે વૃત્તિઓને વલોવવાની છે. સાગરમંથનમાંથી અનેક ચીજો બહાર આવી, હળાહળ ઝેર સુદ્ધાં બહાર આવ્યું. તે બધાને અંતે અમૃત પ્રગટ થયું તો આપણી સાધના દ્વારા અંતે પરમામૃતકુંભ પ્રગટ થવો જોઈએ.

[૩] સમાજ સાથે અનુસંધાન

કોઈ શિખર પર ચઢવું હોય તો એક પછી એક પગથિયાં ચઢવાં પડે છે. આ જ રીતે સાધનાનાં પણ વિવિધ સોપાન છે, પગથિયાં છે. સાધના વ્યક્તિગત પણ કરવાની છે, સામુહિક પણ કરવાની છે. આપણે સમાજ સાથે સંકળાયેલા છીએ. એટલે આપણી સાધનાને સંગઠન સાથે પણ સંબંધ હશે.

વિકાસ માટે સંગઠનની શક્તિ તો મદદ કરશે, પરંતુ મુખ્ય ચીજ છે પોતાની આત્મશક્તિ. બહારની શક્તિ મદદરૂપ થઈ તમારી પ્રગતિમાં ઝડપ લાવી શકશે, પરંતુ મુખ્ય આધારરૂપ છે તમારી પોતાની આંતરિક શક્તિ—હિંમતવાન બનવાનું છે. આત્મવિશ્વાસ અને હિંમતપૂર્વક પોતાની પ્રગતિકૂચ આગળ ચલાવવાની છે. સમાનધર્મી સમાજ—પરિવર્તકો સાથે સ્નેહ, આદર અને વિશ્વાસના મૂલ્યની સહયાત્રા આદરવાની છે.

સામુહિક મુક્તિ માટે સજ્જનોની જમાત

વ્યક્તિગત રીતે માનવ પ્રભુને પામી લે, પોતાના જીવનમાં અધ્યાત્મને વણી લઈ અવ્યક્ત સાથેના નિરંતર સંબંધ સ્થાપી સ્થિર થઈ જાય તેટલું પૂરતું નથી. ઈશ્વરી

ચૈતન્યને આ પૃથ્વી પર વહેવડાવવાનું છે, પ્રાણીમાત્રનો અનુબંધ અવ્યક્ત સાથે જોડાય તે માટે પુરુષાર્થ કરવાની ફરજ માનવની છે. એટલે સાધના પણ સામુહિક જોઈએ.

આવી સામુહિક સાધના કરવા માટે એકલદોકલ વ્યક્તિ પૂરતી ન થાય. તે માટે આ પ્રભુપ્રેમીઓની એક જમાત જોઈએ. આ જમાતને કોઈ સંસ્થા કે સંગઠનનું નામ આપો કે ન આપો, પરંતુ આ સૌએ સાથે મળીને સહયોગી વૃત્તિ વિકસાવીને અવ્યક્ત જગતનો સંદેશો વ્યક્ત જગતમાં રેલાવવો પડશે.

ઈર્ષ્યા બંને પક્ષે તુકસાનકારક

સંગઠનના જે મુખ્ય વાહકો છે, તેમના પર સહેજે વિશેષ જવાબદારી આવે છે. કઈ જવાબદારી? સેવાનો મુખ્ય આધાર કયો છે? પહેલાં સ્વ ઉદ્ધાર, પછી સર્વ ઉદ્ધાર! એટલે પોતાનું જીવન પરમ આદર્શરૂપ બનવું જોઈએ. હૃદય અત્યંત ઉદાર, દષ્ટિમાં સમત્વ. આવા ઉદારચિત્ત થવું પડશે, ઈર્ષ્યા, ઘૃણાથી મુક્ત. અદેખાઈ પોતાને પણ પરેશાન કરે છે, સામેની વ્યક્તિને પણ પરેશાન કરે છે. ક્રોધ મોટો અગ્નિ છે, તો ઈર્ષ્યા નાનો અગ્નિ છે. ઘૃણાવાળા ચિત્તમાં કદી શુભ ચિંતન પ્રગટી શકતું નથી. ઘૃણા એટલે પોતે તો પડવું જ, બીજાને પણ પાડવું. ઘૃણા કરવી એટલે કોઈ ચાલે છે, તેને ધક્કો મારીને પાડી દેવું. કોઈને આવું દુઃખ દેવાનો આપણને કોઈ અધિકાર નથી.

એકતા-એકાગ્રતા

સેવા માટે ઉદારતા અનિવાર્ય છે. અંતરની એકતા મહત્વની છે. એક બનીને જ સર્વોપરિ એકને પામી શકાશે. એકતા સ્થાપિત કરવા માટે એકાગ્રતા જોઈ શે. એકાગ્રતા માટે નિર્વિકલ્પ થવું પડશે. મનમાં જાતજાતના તરંગોનો વ્યાપાર, સંકલ્પ-વિકલ્પ ચાલ્યા કરે તો એકાગ્રતા સધાય નહીં. એકતા અને એકાગ્રતા આ બંને જુદા ઉમેરાશે તો અતુલ્ય જ બની શકાશે.

ચિત્તમાં સદા સમાધાન રહેવું જોઈએ. પોતે સાક્ષાત્ સમાધાન સ્વરૂપ હઈશું તો જ બીજાને સમાધાન આપી શકીશું. પોતે કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં સમસ્યારૂપ નહીં બને, ન તો સામે ચાલીને ઊભી રહેલી કોઈ સમસ્યાથી ઠરવાનું રહેશે.

બાકી તો સેવા એ જ સર્વસ્વ છે. ઉત્તરોત્તર સેવા મનસા દ્વારા અધિક થતી જાય. બોલવાથી જ સેવા થાય છે તેવું નથી. માત્ર ઉપસ્થિતિ જ સેવાની પ્રેરણા આપી શકે. કર્મ ગમે તે કરતાં રહીએ, આત્મવિસ્મૃતિ ના થવી જોઈએ.

સંગઠનમાં પ્રેમ અનિવાર્ય

સજ્જનોની શક્તિ એકત્રિત અને સંગઠિત થવી જોઈએ. આજે સમાજમાં સજ્જનતાનો દુકાળ છે તેવું નથી. સજ્જનતા તો ઠેર ઠેર પડી છે, પરંતુ તે વેરવિખેર છે, અસંગઠિત છે, અનિયોજિત છે. સઘળી સજ્જનશક્તિને

એકત્રિત કરી તેનો પ્રવાહ બનવો જોઈએ. આવી સબળન-શક્તિ સમાજજીવનની મુખ્ય ધારા બને.

સંગઠન માટે કેટલીક વસ્તુઓ અનિવાર્ય છે. સૌથી મહત્વની બાબત છે પરસ્પર સ્નેહાદર. હૃદય પ્રેમથી ભીંભયેલું રહેવું જોઈએ. બધાના સ્વભાવ, સંસ્કાર એક-સરખા તો ક્યાંથી હોય? પરંતુ બીજાની ભિન્નતાને પચાવવા માટે બ્રાહ્મણનો એક ગુણ અપનાવવો પડશે. પ્રેમ માટે સર્વસ્વત્યાગી બનવું પડશે. તેમાં બીજાના દોષ ન જોવા, આ ત્યાગ સૌ પહેલો કરવો પડશે. ત્યાગનો મુખ્ય ગુણ છે સરળતા અને સહનશીલતા. સરળતા હશે તો બીજાને પોતાના તરફ સહેલાઈથી ખેંચી શકાશે. એકદમ બાળવત્ નિર્દોષતા, ઋણુતા! ગુણોમાં વૃદ્ધ, પરંતુ સ્વભાવે બાળવત્! બાળક પણ બનવાનું અને માલિક પણ બનવાનું. જે તે મુદ્દા અંગે પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવો તે થયો માલિકનો ધર્મ, અને એક વખતે અભિપ્રાય વ્યક્ત થઈ ગયા બાદ અંતે સર્વસંમતિથી જે કાંઈ નિર્ણય થાય તેને અનુસરવામાં બાળક થઈ જવાનું. ક્યારે કયું સ્વરૂપ ધારણ કરવું તે નક્કી કરવા વિવેકબુદ્ધિ જોઈએ. પરંતુ બાળક અને વયસ્ક આમ બંને ભૂમિકા નિભાવતાં આવડે તો જ સંબંધોને સ્થિર બનાવી શકાશે. સંગઠન મજબૂત બનાવવા પરસ્પર નિકટના સંબંધ હોય, સેવાની જવાબદારી હોય, જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ભૂખ હોય, એકમેક માટે આદર અને વિશ્વાસ હોય તે અત્યંત જરૂરી છે.

નીચે પડેલાને ઉપર ઉઠાવો

સ્નેહીજનોએ પણ જીવનમાં જીંચે ચઢવાનું છે. જીવન એક સતત આરોહણ છે. જીવનમાં ચઢાણોનો કોઈ અંત નથી. સેવાધારી, સહયોગી કે સ્નેહી સૌ કોઈએ તપસ્વી બનવાનું છે. જીવનમાં સતત તપોયજ્ઞ રહે છે, તો જીવન હરિયાણું બને છે. વૃક્ષો તાપમાં તપે છે તો લીલાંછમ રહે છે, આ જ નિયમ માનવીય જીવનને પણ લાગુ પડે છે. તપસ્યા કરવાની એટલે શું જંગલમાં જઈ પલાંઠી મારી યોગાસન કરવાનાં? ના, જે લોકો હજુ દુઃખમાં છે, અજ્ઞાનમાં છે, તેમના જીવનમાં જ્ઞાનનો, આનંદનો દ્વીપ પ્રગટાવવાનો—આ છે તપસ્યા. સંસ્કારી લોકોના હૃદયનાં આશ્રયસ્થાન બનો, આશ્વાસનરૂપ બનો, સહાયરૂપ બનો.

આજે આખું જગત સળગી રહ્યું છે. ભોગવાસનાનાં ઝંઝાવાતી તોફાનોમાં તેઓ અટવાઈ ગયા છે. ગમે તેટલા અઠળક ધનમાં ઢળેલા છે, છતાં ય મનથી તો હજુ એવા ને એવા ભિખારી છે. મેળવી મેળવીને ખાલીખમ છે, હજુ વધુ મેળવવા સતત હવાતિયાં માર્યા કરે છે. આવા લોકો માટે પૃથ્વી પર તપ કરનારા લોકોની સંજ્યા વધવી જોઈએ.

તપ દ્વારા શાંતિનાં, પ્રેમનાં કિરણો ચારે તરફ ફેલાવવાનાં છે. જેવી રીતે સૂરજ વિશ્વમાં ચારે તરફ પોતાનાં કિરણો ફેલાવી સૌને નવજીવન અર્પે છે, એ જ રીતે તપસ્યાનાં કિરણો દ્વારા સળગતા જગતને શાતા પહોંચાડવાની છે.

કેવળ પોતે સુખશાંતિનો અનુભવ કર્યો, ત્યાં અટકી

જવાનું નથી. કેવળ ખાતામાં જમા કરાવ્યા કરવાથી કામ નહીં ચાલે. ખજાનાને લુંટાવવો પડશે. ખુશીનો ખજાનો, શાંતિ અને શક્તિનો ખજાનો, જ્ઞાન, ગુણ, સહયોગ, પ્રેમનો ખજાનો કેટલો ભર્યો તે મહત્ત્વનું નથી. આ બધા ખજાના કેટલા લુંટાવ્યા તે મહત્ત્વનું છે. લેવાનું મહત્ત્વ નથી, મહત્ત્વ છે દેવાનું. તપશ્ચર્યા સ્વરૂપ એટલે લેવતાની ત્યાગ-મૂર્તિ. ત્યાગને કોઈ સીમા નથી, સરહદ નથી, સતત, પ્રતિક્ષણ આપતાં રહેવાનું છે. લેવાના સંકલ્પમાં થોડી વાર માટે લેવાનું, પરંતુ સદાકાળ માટે ગુમાવવાનું છે. ન્યારે આપવામાં સદા ને સદાકાળ જ છે. બિન્દુ ન્યાં સુધી સિંધુમાં એકરૂપ થઈ સમાઈ નથી જતું, તે જ રીતે આ તપની પ્રક્રિયા ન્યાં સુધી સિંધુમિલન ન થાય ત્યાં સુધી સતત ચાલુ રાખવાની છે.

આપવાનું પણ પોતાનામાં જે શ્રેષ્ઠ છે તે. ઈશ્વરે એકે એક વ્યક્તિમાં કાંઈક ને કાંઈક એવી આગવી વિશેષતા મૂકી છે, જે બીજામાં નથી. સમાજને પ્રત્યેક વ્યક્તિની આ વિશેષતાનો લાભ મળવો જોઈએ. તો સમાજ પણ સમૃદ્ધ થશે, તેમાં વૈવિધ્યનો વૈભવ છલકાશે. સમાજ આ રીતે જ સંપન્ન થઈ શકે. તમારી પાસે કાંઈક છે, તો બીજે તેનો અભાવ છે, અછત છે. તમારી પાસે પ્રેમ છે, તો પ્રેમનાં ભૂખ્યાં જન આ વિશ્વમાં અનેક છે. તમારી પાસે જ્ઞાન છે, તો જ્ઞાનપિપાસુ પણ અનેક લોકો છે. આ રીતે તમારી પાસે જે કંઈ છે, તેને અહણ કરવા લોકો

તત્પર બેઠા જ છે. જરૂર છે આપણી ભીતર બેઠેલા દાતાને વહેવા માટે તૈયાર થવાની.

જમણો હાથ બનીએ

હાથ એ માનવોને ઈશ્વર તરફથી મળેલું વિશેષ વરદાન છે. સૃષ્ટિમાં યોગમાં પ્રાણી અનેક છે, પરંતુ બે હાથ અને બે પગવાળાં પ્રાણી ઘણાં ઓછાં છે. સંસ્કૃતમાં હાથ ને હસ્ત કહે છે, એટલે કે જે હસાવે છે તે હસ્ત. કામ કરો, મહેનત કરો અને હસતાં રહો. દુનિયામાં કશું ય ન હોય, કેવળ હાથ હોય તો ય મસ્તીથી કહી શકાય કે ‘અપના હાથ જગન્નાથ’!

આમ, હાથ પ્રત્યક્ષ કર્મનો આધાર છે, ભુજ સહ-યોગની પણ નિશાની છે. મદદ કરનારાં માટે કહેવાય છે કે આ મારો જમણો હાથ છે. ભુજ શક્તિરૂપે પણ યોગબાધ છે, એટલે તો કહેવાયું છે—‘બાહુબલ’. તદુપરાંત, હાથ સ્નેહના પ્રતીકરૂપે પરસ્પર મેળવાય છે, નમસ્કારની મુદ્રામાં જોડાય છે. આપણે સૌએ આ ચારે ય અર્થોમાં પ્રભુની ભુજ બનવાનું છે.

કેવળ ભુજ નહીં, જમણી ભુજ હશે તો પ્રત્યક્ષ કર્મમાં સત્યનું આરોપણ કરવું પડશે. આપણાં તમામ કર્મો શુભ અને શ્રેષ્ઠ કર્મ હોય, પછી ભલે એને ડાબા હાથની મદદ મળે અને કામમાં ઝડપ આવે.

ઈશ્વરના જમણા હાથ થવા માટે ઈશ્વરી કાર્યમાં મદદરૂપ થવું પડશે. ક્યારેક ફૂરસદ મળી અને થોડુંક કામ કરી લીધું એને સહયોગી ના કહેવાય. તન, મન, ધન

સર્વસ્વ સમર્પીને જ ઈશ્વરના જમણા હાથ બની શકાય. આપણાં સાંસારિક કાર્યોમાં જેટલું મન લગાવીને ઉત્કટતા-પૂર્વક કામ કરીએ છીએ, તેના કરતાં વધારે ઉત્કટતા અને સંનિષ્ઠા ઈશ્વરી કાર્યમાં જોઈએ. ચિત્ત, મન, પ્રાણ પરોવી દઈને જ પરમેશ્વરી કાર્ય કરી શકાય.

ભુજા સ્નેહનું પ્રતીક પણ છે. કેઈને મળીએ છીએ તો હાથેહાથ મેળવીએ છીએ. આ તો થયું દૈહિક સ્તરનું મિલન. આપણે તો સંકલ્પનું મિલન જોઈએ, સંસ્કારોનું મિલન જોઈએ. સમાનધર્મી પ્રભુ પ્રેમીઓના સહસંકલ્પ રૂપે ભુજા એક પ્રતીક છે.

છેવટે બાહુબલ. શક્તિ સંકલ્પની હોય. સંકલ્પ દ્વારા શ્રેષ્ઠ સૃષ્ટિની રચના થશે. વૃત્તિથી વાયુમંડળનું પરિવર્તન થશે. જ્ઞાનદષ્ટિથી અશરીરી સ્વરૂપની અનુભૂતિ થશે. સ્વરૂપદર્શન થયું હશે તો જ બાહુબલ ઈશ્વરી કાર્યમાં ઉપયોગી થશે.

સ્વરૂપદર્શન અનેક પ્રકારનાં માયાનાં ચક્કરોમાંથી મુક્ત કરે છે. હંમેશાં પવિત્રભાવ અનુભવવો. આ સ્વરૂપદર્શન ઉપર ઉપરનું નથી. માનવનું સ્વરૂપ પરમેશ્વરી રૂપનું પ્રતિબિંબ છે. આ પ્રતિબિંબનું દર્શન થવું જોઈએ. પરમેશ્વરના જે ગુણો ગાઈએ છીએ, તે બધા ગુણો સ્વરૂપમાં પ્રગટ થવા જોઈએ. પ્રભુ અણુઅણુમાં વિરાજમાન છે, છતાં સદેહે નથી. પ્રભુની આ અવ્યક્તતા આપણા વ્યક્તિત્વમાં છલકાવી જોઈએ. હગલે ને પગલે આપણો

દેહ, આપણી અસ્મિતા, આપણો અહં પોતાનાં માથાં ઊંચકયા કરે, તેા આત્માની અવ્યક્તતા પ્રગટ થવાને બદલે દેહની માયા જ પ્રગટ થતી રહેશે. પ્રભુની કાયા અને આ દેહની માયા એ બે વિરોધી વસ્તુ છે. દેહ ભલે દેહને સ્થાને રહે, એની ગૌણ ભૂમિકા અદા કર્યા કરે, તે મુખ્ય ન બની જવો જોઈએ.

દેહમાં રહેવા છતાં વિદેહાવસ્થા અનુભવવી, આ છે માનવનું પરમ કર્તવ્ય. દેહી બનીને, આત્મસ્થ બનીને દેહ પાસે કર્મો કરાવવાનાં છે. દેહ સાથે નિજત્વ ન અનુભવતાં, દેહથી ભિન્ન એવા આત્મામાં સ્થિત બનીને દેહને સાધનરૂપે વાપરવાનું છે. આ છે વિદેહી સ્થિતિ, નિરાકારી સ્થિતિ. આત્માને કોઈ આકાર નથી હોતો.

આવી આત્મમય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પરમપિતાને અનુસરવું પડશે. એની સમક્ષ પ્રશ્નો લઈને નહીં, પ્રસન્નતા લઈને જવાનું છે. પ્રશ્નાર્થ ચિહ્ન વક્તાની નિશાની છે, જ્યારે પ્રસન્ન ચિત્તનું ચિહ્ન છે વિરામ ચિહ્ન ! જ્યાંથી જુઓ ત્યાંથી સદા એકસરખું. ગુરુ પાસે આવા પ્રસન્ન ચિત્તે જવું જોઈએ. ગુરુ પરમેશ્વર પણ હોઈ શકે, કોઈ શ્રદ્ધેય આત્મસ્થ વ્યક્તિ પણ હોઈ શકે.

પરંતુ જે દેહથી વિદેહ થવાનું છે, તે દેહનું પણ ધ્યાન રાખવાનું છે. દેહ આપણને ભાડે મળ્યો છે તેા એ દેહને સાફ, સ્વચ્છ, સ્વસ્થ રાખવો તે આપણી ફરજ છે. ઈશ્વર આપણા દેહને સેવાનું નિમિત્ત બનાવી રહ્યો

છે, તો તે પ્રભુનું વરદાન સમજવું જોઈએ. કોઈ પણ કારીગર પોતાના ઓળટરને હંમેશાં સાફ, તૈયાર અને સજીવું રાખે છે એ રીતે સેવક માટે પોતાનો દેહ સેવા કરવા માટેનું સાધન છે. એ સાધન પાસે તેણે આજીવન કામ લેવાનું છે. એટલે પોતાના દેહની તંદુરસ્તી પ્રત્યે લાપરવાહી દાખવવી તે અનાસક્તિ નથી. તે તો મૂર્ખતા છે, ફરજચ્યુતિ છે. જે પોતાનાં કર્તવ્યો પ્રત્યે જાગ્રત છે, સેવા પ્રત્યે વક્ષાદાર છે તે પોતાના દેહને હંમેશાં સેવા માટે તૈયાર અને તત્પર રાખશે. આપણો દેહ કોઈનામાં વાસના જગાડે તેવો, મોહાંધ કરે તેવો સભવીએ નહીં, પરંતુ દેહનું જે સ્વાસ્થ્ય છે, દેહનો જે ઉપયોગ છે, તેનો લાભ સમાજને મળવો જ જોઈએ. સેવકની તંદુરસ્તી આદર્શ તંદુરસ્તી હોવી જોઈએ, જેનામાંથી અનેકોને સ્વાસ્થ્ય સાચવવાની પ્રેરણા મળે. તંદુરસ્ત શરીરમાં જ તંદુરસ્ત મન, ખુદ્ધિ, હૃદય રહે છે તે ભૂલવું ના જોઈએ.

માધવનું માધુર્ય વેરવા મધુવન

સેવકોનું આપણું આ મધુવન આખા જગત માટે એક દર્શનીય સ્થાન બનવું જોઈએ. એવું સ્થાન જેમાંથી સૌને જીવનને ઊંચે ઉઠાવવાની પ્રેરણા મળે. મધુવનમાં આપણે જે કાંઈ કરતા હઈશું તેનાથી બીજાને કરવાની પ્રેરણા મળશે. અહીં દરેકે સમજવું પડશે કે અહીં કોઈ એકલું નથી. કોઈ એક સમગ્ર યોજનાના આપણે અંશમાત્ર છીએ. નિયંતા આપણી પાસેથી કાંઈક કામ લેવા માંગે છે

અને એની કાર્ય યોજનાના આપણે અંશમાત્ર છીએ, વાહક-માત્ર છીએ. આપણું કર્તવ્ય આપણે દક્ષતા તથા સંનિષ્ઠા-પૂર્વક પાર પાડીશું તો જ ઈશ્વરની યોજના સુચારુપણે પાર પડશે. ઈશ્વર આપણને મદદ કરવા બેઠો છે. આપણે તો એના દુલારા છીએ, લાડકા છીએ. એટલે આપણે આપણાં કર્મો વિષે સાવધાન રહેવું જોઈએ. લોકો આપણને અનુસરશે. જેવી રીતે માના પેટમાં ગર્ભ હોય છે તો મા હગલું ભરતાં ય સાત વાર વિચાર કરે છે. એ રીતે આપણે પ્રત્યેક કૃતિ અંગે સાત વાર વિચારવું પડશે. કારણ કે લોકો આપણી કથની નહીં, કરણી જોશે. આપણી પોતાની જેવી રચના હશે તેવી સમાજની રચના થશે.

આજે આપણને બે વિચાર ભેટરૂપે મળ્યા છે. એક તો એ કે, એક જ લગનમાં હર પળ રહેવું. બીજું એક પ્રત્યેની અનન્યનિષ્ઠા-એકનિષ્ઠા. ચિત્તને ચારે બાજુથી ખેંચાણુ રહેશે, પરંતુ આપણી જો એકાગ્રબુદ્ધિ હશે, અનન્યનિષ્ઠા હશે તો કોઈ આપણને ખેંચી શકશે નહીં. સાધનામાં સ્થિરચિત્ત અને એકનિષ્ઠા અનિવાર્ય ચીજ છે.

હિંમતે મર્દા તો મદદે ખુદા

સંગઠનની પણ એક શક્તિ હોય છે. પરંતુ એ શક્તિની સાથોસાથ પોતાની શક્તિ પણ જોઈએ. કહેવાયું છે કે હિંમતે મર્દા તો મદદે ખુદા. આપણામાં હિંમત જોઈએ. હિંમત હોય તેને પ્રભુની મદદ આવી મળે છે. જે કાંઈ નાના નાના સંકટપ લઈએ તેને પાર પાડતા જવાથી હિંમત

વધતી જાય છે. આપણે પ્રભુનું કામ કરનારા બનવાનું છે. તેના વારસદાર બનવાનું છે.

પરિસ્થિતિ પારખીને નિર્ણય લેવા જોઈએ અને પછી જે-તે નિર્ણયને વળગી રહેવું જોઈએ. મન અને બુદ્ધિને અંકુશમાં રાખીને તેની પાસેથી કામ લેતાં આવડવું જોઈએ. પોતાના સંકલ્પમાં સ્થિર રહેવાથી અવ્યક્તતાનો અનુભવ પણ આવે છે. ત્યાંના ગુણોનો પણ સ્પર્શ થાય છે. આખરે આપણે બિન્દુ છીએ અને તે સિંધુ છે. એ મહાવૃક્ષ છે, આપણે તેનાં બીજ છીએ. પણ બીજરૂપ હોવાને લીધે તેનામાં જે કાંઈ છે તે તમામ આપણામાં છે. આપણે તે ઐશ્વર્યને-પ્રભુતાને પ્રગટ કરવાની છે. બીજમાં આખું વૃક્ષ છુપાયેલું છે, એ રીતે આપણામાં વિરાટ ચૈતન્ય સમાયેલું છે.

પરમપિતાની મદદ લઈ હિંમત સાધી આપણે કળિયુગી માટીના પહાડને સતયુગી સોનું બનાવવું છે. ફક્ત આપણી બુદ્ધિ દૃઢ અને દૂરંદેશી બની રહેવી જોઈએ. આપણા આત્મમય સ્વરૂપમાં વધારે ને વધારે રહેતાં આવડવું જોઈએ. ક્ષણમાં સાકાર, તો ક્ષણમાં નિરાકાર. સગુણ અને નિર્ગુણ બંને સ્થિતિનો અનુભવ આવવો જોઈએ. અને જે ક્ષણે જે સ્થિતિમાં પહોંચી જવું જરૂરી હોય તે સ્થિતિમાં સ્થિર થઈ જતાં આવડી જવું જોઈએ. પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે પ્રવૃત્તિને પૂરતો ન્યાય મળવો જોઈએ. નિવૃત્ત થઈને બેઠા હોઈએ ત્યારે પરિપૂર્ણ નિવૃત્તિ સધાવી જોઈએ. આનું નામ છે વક્રાહારી. હાથમાં કામ એક હોય અને મન અન્યત્ર

હોય, તો તે વ્યભિચાર છે. સદાચાર એ છે કે જે સમયે જ્યાં હોઈએ ત્યાં આખેઆખા હાજર રહીએ અને જે કરતા હોઈએ તેને પૂરો ન્યાય આપીએ.

પ્રતિપળ સાવધાનતા

સમાજમાં જેમને પરિવર્તન લાવવું છે, સમાજની જેમને સેવા કરવી છે, તેમને પોતાનાં કર્મો પ્રત્યે ખૂબ સાવધાની રાખવી પડે છે. જેવી રીતે શો-કેસવાળું પ્રદર્શનનું કખાટ હોય છે, તેમાં રાખેલી ચીજો સ્વચ્છ અને સુંદર રાખવી પડે છે એ રીતે સાધકનું જીવન, સેવકનું જીવન એક ખુલ્લી કિતાબ જેવું છે. તેમાં નાનું સરખું સ્ખલન પણ અનેક સ્પંદનો ઊભાં કરી શકે. એટલે સાધકે પ્રત્યેક વ્યવહારમાં સમ્યક્પણું જાળવવું પડશે. મિતભાષી, મિતાહારી બનવું પડશે. જરૂર કરતાં કોઈ પણ ચીજમાં અતિ ન થાય તેનું ધ્યાન રાખવું પડશે. સમત્વ એ સાધકનું લક્ષ્ય-ખિન્દુ રહેશે. અકારણ, નિષ્પ્રયોજન એવું કશું જીવનમાં ન ઘટવું જોઈએ. પ્રત્યેક ગતિને એની મંજિલ હોય છે. સાધકની મંજિલ છે અવ્યક્તમાં સ્થિર થવું અને તે સ્થિરતા-પૂર્વક સર્વત્ર વિહરવું.

નિરંતર જાગૃતિ, સાવધાની એ સાધકાવસ્થાની મુખ્ય પરહેજ છે. સમજણ આવી ગયા પછી પણ ક્યારેક ગાફેલપણું અનુભવાય છે, તેનું કારણ છે સુસ્તી. આ સુસ્તીનું જ એક સ્વરૂપ છે આળસ, પ્રમાદ. ઈચ્છા છે, પુરુષાર્થ પણ છે, પરંતુ સુસ્તીને લીધે ઠીલાશ આવી પડે છે. જ્ઞાન જાણી લીધું

એટલે બુદ્ધિને તૃપ્તિ થઈ જાય છે કે કામ તો ચાલી રહ્યું છે. પરંતુ સાધનામાં સંતૃપ્તિ ન ચાલે. પુરુષાર્થમાં હજુ વધારે શક્તિસિંચન કરવું રહ્યું.

વ્યવહાર અને પરમાર્થ બંનેમાં દક્ષ રહેવું જોઈએ. કર્મમાં કુશળતા હોવી તે યોગનું લક્ષણ મનાયું છે. એટલે સાધકની કૃતિ વ્યવહારપરિપૂર્ણ અને અનુકરણીય હોવી જોઈએ. એનું ઊઠવું, ખેસવું, ખોલવું, ચાલવું વગેરે પ્રત્યેક બાબત લોકોના મૂલ્યાંકન માટે ખુલ્લી રહેશે. લોક-દષ્ટિમાં જે સાચો ઠરશે, તે જ સેવા કરી શકશે.

એકી સાથે સાવધાન અને હળવા, બંને રહેવાની યુક્તિ સધાવી જોઈએ. એક ક્ષણની પણ અસાવધાની નહીં અને છતાંય એ સાવધાનીનો ચિત્ત પર બોલો ના લાગે, ચિત્ત સાવ હળવું ફૂલ થઈને મુક્તતા અનુભવ્યા કરે તેવું થવું જોઈએ.

સાધક તે સમાજની મૂડી

મુખ્ય વાત એ છે કે સાધકે પોતાની જાતને સમાજની, પરમપિતાની અમાનત માનવી પડશે. પ્રભુની અમાનત બની જવાથી અનાસક્તિ સધાશે. ઈશ્વરની અમાનત છીએ તો એ જે કાંઈ કાર્ય કરાવે તે કરવાં. ‘મારું’ કશું બચે જ નહીં, પછી ભાર શેનો? સંકલ્પ, વાણી, કર્મ, સંબંધોમાંથી મમલાવ હટી જાય છે, પછી કોઈ બોલો રહેતો નથી. અને જે લોકો મમત્વથી છૂટી જઈ સાવ હળવા ફૂલ છે, તેમનો સદ્-અસદ્ વિવેક એટલો બધો જાગૃત હોય છે કે તેઓ

પળમાં પરિસ્થિતિ પામી જાય છે. બુદ્ધિની સૂક્ષ્મતા હશે તો પરિસ્થિતિ મુજબ જાતને પલટવાની શક્તિ પણ પ્રાપ્ત થશે. જે હળવું હશે તે જાતને પલોટી શકશે. સ્નેહની તાકાતથી પરિસ્થિતિ પીગળશે અને શક્તિથી પરિસ્થિતિ બદલાશે. શક્તિ દ્વારા પરિસ્થિતિના માલિક બનવાનું છે અને સ્નેહ દ્વારા નમ્રતા તથા સેવા દાખવવાની છે.

વૃત્તિ, દષ્ટિ અને વાણી દ્વારા સાધકના આંતરમનની ત્રિમૂર્તિ રચાય છે. વૃત્તિ શરીર સાથે ન રહેતાં અવ્યક્ત આત્મા પ્રત્યે ઠળેલી હોય, દષ્ટિ મંગળતા જ જુઓ અને વાણી પણ શુભ જ ઉચ્ચારે. આવો ત્રિવેણી સંગમ રચાય ત્યારે ત્રિમૂર્તિની સ્થાપના શક્ય બને. જીવનમાં સત્યમ્, શિવમ્, સુંદરમની સાધના કરવી હોય તો સચ્ચાઈ, માંગલ્ય અને સૌંદર્યને ઉપાસવાં પડશે. તે માટે જાતે સાચું, કલ્યાણકારી અને સુંદર જીવન વિતાવવું પડશે. જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણમાં શીલ, સૌંદર્ય, પાવિત્ર્ય અને સત્ય સાકાર થાય તે માટે મથવું પડશે. જીવનનાં જે સનાતન મૂલ્યો છે, તેને સેવી પોતાના ચિત્તનો સ્ક્રૅટ કરવો પડશે. ચિત્તનું રૂપાંતર ચેતનામાં થાય તે માટે મૂલ્યનિષ્ઠાનું સેવન થવું જોઈએ. વૃત્તિઓને વ્રતપાલનમાં ઢાળવી પડશે. જેના જીવનમાં વ્રત, સુવ્રત હશે તેને વૃત્તિ, સદ્વૃત્તિ, નિવૃત્તિ હસ્તામલકવત્ સિદ્ધ થશે.

વૈરાગ્યમૂલક પ્રેમની સાધના

મૂળતઃ પરમધામના રહેવાસી, પરંતુ આ પ્રગટ દેશમાં આઠ્યા છીએ ઈશ્વરીય કર્તાવ્ય કરવા. મધુરતાને વહેંચવા આઠ્યા છીએ, પરંતુ અંતરમાં વૈરાગ્ય છે. સૌની સાથે સ્નેહ કરવો છે. સૌને સહયોગી બનાવવા છે, પરંતુ રાગ-મોહ કોઈનો ન બપે. સૌને સાથે રાખીને ચાલવું છે, અટકી જવું નથી. પહોંચવું છે પરમપિતા પાસે.

ધ્યેય સુનિશ્ચિત છે, એટલે કોઈ પણ કામ માટે વાયદા કે ભવિષ્ય નહીં. જે કાંઈ કરવું છે તે અત્યારે જ, આ ક્ષણે જ કરવું છે. જીવનમાં આપીને સુખી બનવું છે, કરીને કૃતાર્થ બનવું છે. જ્ઞાન વહેંચવું છે. પોતાની અચલ અવસ્થા, સતત સેવા, આવું આ એક અચળધર છે. સૌ સાથે જોડાયેલા, છતાં ય સૌથી વેગળા. નિકટ છતાં ય દૂર. આમ પ્રત્યેક સંબંધમાં વચ્ચે ઝાકળઝીણો પડદો રહે, તેમ છતાંય પરસ્પર પરિપૂર્ણ સ્નેહાદરની અનુભૂતિ આવે.

ભૂતકાળને દેખાવો

આપણે વર્તમાનમાં જીવતાં શીખવાનું છે. અતીતનું ભૂત સાથે લઈને ફરનાર કદાપિ કાંતિ નથી કરી શકતો. આપણે તો પ્રભુને સદાસર્વદા સાથે રાખવાના છે. જેટલો સમય પ્રભુનો સાથ હશે, તેટલો વખત શક્તિનો સંચાર અનુભવાશે. દિવસભર ગમે તે પ્રવૃત્તિ કરીએ, પરંતુ ઈશ્વરના સાક્ષીત્વમાં કરીએ તો બહારની સ્થૂળ માયાજંજળ આપણને બાંધી શકતી નથી. એટલે પ્રભુ સાથે કેવળ પ્રેમ બાંધીએ

તેટલું પૂરતું નથી. એને સદા પડખે રાખીએ. એની પાસે સદાસર્વદા ખુલ્લા રહીએ. કશું ય એનાથી છુપાવીએ નહીં. એ સાક્ષીરૂપ હશે તો ભૂલો ઓછી થશે. આપણા પ્રત્યેક સંકલ્પને અવ્યક્ત સ્વરૂપ સાથે સરખાવી નોંધએ. સત્સંકલ્પથી વિરોધી સંકલ્પ આપણામાં ન ઊઠવો નોંધએ, તો જ અપકર્મોથી બચી શકાશે.

આપકર્મી બનવાનું છે. ખીબની કમાણીના આધારે જીવવાનો વિચાર જ પાયામાંથી ભૂલ છે. કમર કસવાની છે. સત્સંકલ્પ, સત્કર્મ પર જીવનની સાચી કમાણી કરવાની છે. તે માટે પુરાણા સંસ્કારોમાં પરિવર્તન લાવવું પડશે. પુરાણા સંસ્કારોની અસ્થિઓનું પણ કાળસાગરમાં વિસર્જન કરી દેવું પડશે, નહીં તો એ અસ્થિઓમાં પણ ફરીથી ભૂત દાખલ થઈ જશે અને તમારી આજની સ્થિતિને ડોલાવી દેશે.

એક રીતે આપણે આપણો તમામ વ્યવહાર પ્રભુમય બનાવવાનો છે. પ્રભુમય એટલે બધું સત્યમય હોય, સંકલ્પ, વાણી, કર્મ, વ્યવહાર બધું જ સત્યમય હોય. કોઈ પણ કામ અધૂરું એટલે કે મન વગરનું કરવાનું ન થાય. આપણી સમગ્ર હસ્તિ પરોવી દઈને, મન પરોવી દઈને કામ થશે તો જ તેમાં સૌંદર્ય સોળે કળાએ ખીલી ઊઠશે. અવ્યક્ત સાધના પરિપૂર્ણતાની સાધના છે. તેમાં કશું અધૂરું, ઓછું ન ચાલે. આ પરિપૂર્ણતા એવી ચીજ છે કે ગમે તેટલી પૂર્ણતા સાધો, તો ય વધુ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાની

બાકી જ રહી જાય છે. પરિપૂર્ણતાની આ સાધના માટે અનંત જીવનનો કાંઈ હિસાબ નથી.

અંતર ઘટાડી અંતરતમને પામે

ભીતર ડોકિયું કરવાનું છે અને અંતરના ગર્ભા-
ગારમાં જે બેઠો છે તેને પિછાણવાનો છે અને પછી તેનામાં
સ્થિર થવાનું છે. પ્રભુ સમાન બનવાનું છે એનો અર્થ જ
એ છે કે આજે એનાથી અંતર છે, તે આપણાથી દૂર છે.
તેની અને આપણી વચ્ચેનું આ અંતર ઉત્તરોત્તર ઘટાડવાનું
છે. આ અંતર શબ્દના બે અર્થો થાય છે. એક તો અંતર
એટલે તકાવત, દૂરી. બીજું અંતર એટલે કે અંદરનું.
આપણું જે ગુપ્ત સ્વરૂપ છે તે આંતરિક સ્વરૂપ છે,
અંતરનું સ્વરૂપ છે. પ્રભુ વચ્ચેનું અંતર જેટલું ઘટતું
જશે, તેટલું આ આંતરિક સ્વરૂપ વધુ છતું થતું જશે,
વધુ પ્રગટ થશે અને આપણે ઉત્તરોત્તર પ્રભુસમાન બનતા
જઈશું. ‘આપણે પરમપિતાનાં ચરણોમાં જેટલું અહંભાવનું
સમર્પણ કરીશું, તેટલી પરમપિતા સાથેની સમાનતા સાર્થક
કરી શકીશું. આપણા જીવનમાં વધુ ને વધુ ગુણો પ્રગટાવી
આ પ્રભુતાને સાકાર કરી શકીએ.

ચિત્તને અચલાયતન બનાવો

આપણને જે મન મળ્યું છે, તે સ્વભાવે ચંચળ છે.
તે આપણને કયાંય સ્થિર થવા દેતું નથી. આપણે સ્થૈર્યને
સાધવાનું છે. આપણી સ્થિતિ હાલકડોલક અને અસ્થિર
નહીં, બદકે સ્થિર ભૂમિકામાં અવિચળ થતી જવી જોઈએ.

કોઈને આપણી છબી પાડવી હોય તો હાલ્યા કરીએ તો સારી તસવીર ન આવે. તો ફોટો પાડતી વખતે જે રીતે હાલી ન જઈએ તેનું ધ્યાન રાખીએ છીએ, એ જ રીતે આપણી સાધનામાં પણ આપણે અડોલ રહેવું જોઈએ. આપણો પ્રતિક્ષણ કોઈ ફોટો પાડી રહ્યું છે તેવું કલ્પો. આવી અવિચળ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે તો જ પરમપિતા સમાન બનાશે.

પ્રભુ પાસે જવું છે તો સંપૂર્ણ બનીને જવું છે તે યાદ રાખો. એમાં ઢીલાશ થાય તો તે ભયંકર છે. ડીલે ઈઝ ડેન્જરસ (Delay is dangerous). મોડું કચું કે ઢીલા પડ્યા તો કામથી ગયા તેમ સમજવું.

આજકાલ મોટા ભાગના લોકોની ફરિયાદ આવે છે કે નાહકના વિચારો, વ્યર્થ સંકલ્પો ખૂબ ઊઠ્યા કરે છે. આ વ્યર્થ સંકલ્પો ન ઊઠ્યા કરે તે માટે તમારી દિનચર્યા નક્કી કરી રાખો. આપણા મન સમક્ષ પ્રત્યેક ક્ષણનું કાર્ય નક્કી હશે તો નાહક ઊઠતા સંકલ્પો પોતાની બાજુ સંકેલી લેશે. આ દિનચર્યામાં ચાર વાતો યાદ રાખો. મિલન, વર્ણન, મગન અને લગન.

મિલન—પરમપિતા સાથેનું મિલન રચવાનું છે તે કદી ન ભુલાય.

વર્ણન એટલે સેવા દ્વારા ઈશ્વર મળ્યા તુલ્ય આનંદનું વિવરણ.

મગન—પ્રભુસ્મરણમાં મગન રહેવું તો જ એની લગની લાગે તે લગન.

મુખ્ય વાત છે પરમપિતા સાથેના અનુસંધાનની. એ અનુસંધાન કાયમ રહેશે, નજર સામેથી લક્ષ્ય હટશે નહીં. તે ધીરે ધીરે પિતા આપણી ભીતર એનાં લંગર નાખશે.

સાધક સમાજની દીવાદાંડી

આપણી આ પાંડવોની સેનામાં ભરપૂર શક્તિ હશે. પરંતુ આ શક્તિ દ્વારા તે સૌની આગળ રહેશે કે સૌની પાછળ રહેશે? ગાઈડ આગળ રહે છે, ગાઈડ પાછળ રહે છે. પાંડવ સેનાએ ગાઈડની ભૂમિકા ભજવવાની છે. તેને હવે બધું સ્પષ્ટ છે, સાફ છે. એટલે જ એ સંતુષ્ટ છે. સતત સ્વરૂપસ્મરણ, સ્નેહ, સહયોગ અને સહનશક્તિ આ ચાર પ્રકારનાં બળ જેનામાં સમાનરૂપે પ્રગટ થતાં હોય છે તે સંપૂર્ણતાની દિશામાં આગળ વધી રહ્યો છે.

કોઈ આગળ હોય, કોઈ પાછળ હોય પરંતુ સૌ પુરુષાર્થી હોય છે. એક હરોળમાં કોઈનો પુરુષાર્થ તીવ્ર હોય, કોઈનો ઢીલોઢાલો મંદ હોય; કોઈનો પ્રગટ પુરુષાર્થ હોય તો કોઈનો ગુપ્ત હોય. તીવ્ર પુરુષાર્થમાં સર્વ સંકલ્પોનો ત્યાગ આવે છે. ભલે શુભ કાર્ય હોય પણ જ્યાં 'મેં કયું'નો અહંભાવ જાગે છે ત્યાં સાધના પાછી પડે છે. આપણી ભીતર પડેલી આ બધી અધૂરપોને યજ્ઞમાં હોમવાની છે, ભઠ્ઠીમાં સળગાવવાની છે. અગ્નિસ્નાનમાંથી જે સફળ પાર બીતરે છે તે ફરિશ્તો બનીને, પયગંબર બનીને સર્વત્ર વિહરી શકે છે.

માનવ તો સાગરનું એક બિન્દુ માત્ર છે, બ્યારે

પરમપિતા તો સિન્ધુ છે. વિશ્વમાં આ બે હસ્તિ છે. એક બિન્દુ અને બાકીનું બધું સિન્ધુ. બિન્દુની બહાર જે કાંઈ છે તે બધું સેવા માટે છે. સાવ સરળ બાબત છે. પરંતુ સ્મૃતિ કાયમ ટકતી નથી એટલે સહેલી વાત પણ અઘરી થઈ પડે છે. વિસ્મૃતિ અનેક વિધનો ઊભાં કરે છે. સૂર્યાસ્ત થાય છે અને રાતના કાળા ઓળા ઊતરી આવે છે. પરંતુ સૂરજ ઝળહળતો હોય ત્યારે ?

સંબંધોમાં નિરપેક્ષતા

જ્યાં સુધી સાધકાવસ્થામાં છીએ, સંપૂર્ણ અન્યા નથી, ત્યાં સુધી શું કરીશું ? જે લોકો હજી સાધકાવસ્થામાં આવ્યા નથી, તેમના જીવનમાં સાધના પ્રગટાવવી. ખુદ સંપૂર્ણ બનવું અને સૌને પૂર્ણ બનાવવા. સૌની સાથે કેવળ આ સેવાનો સંબંધ. પરસ્પર દ્વેષ, સ્પર્ધા કે હૂંસાતૂંસીનો કોઈ પ્રશ્ન જ નહીં. બદકે સતત ચિંતા બની રહેવી જોઈએ કે જે પાછળ છે તે આગળ કેવી રીતે વધે-કોઈની સાથે વધારે સંબંધ અને કોઈની સાથે ઓછો સંબંધ તેવું નહીં, પણ પ્રત્યેક સાથે સમાનાંતરે રહેતાં શીખવું પડશે. જુદી જુદી વ્યક્તિઓ સાથેના વત્તા-ઓછા સંબંધને પરિણામે દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, સ્પર્ધા વગેરે અવગુણો વિકસવાની સંભાવના રહે છે. કોઈની પાસેથી કશી જ અપેક્ષા રાખવાની નથી, પછી કોઈ વધારે નજીક અને કોઈ વધારે દૂર તેવું શા માટે ? સૌની સાથે સમાન સંબંધ એ જ નિરપેક્ષતાની કસોટી છે.

એકાંતમૂલક એકતા

આપણામાં પરસ્પર એકતા હોય તે સારું જ છે. એકતા તે તો સામુદ્ધિક સાધનાનો પ્રાણ છે. સૌના અંતરમાં એક જ પરમચેતના વિદસે છે, આ એકત્વનું ભાન થાય ત્યારે આવી એકતા અખંડિત રહી શકે છે. એટલે એકતા તો ભેદ એ જ.

પરંતુ આ એકતાને ટકાવવા માટે એક બીજી ચીજ જરૂરી છે, તે છે એકાન્તવાસ, એકાંતપ્રિયતા. થોડું વિચિત્ર લાગે તેવી બાબત છે, પણ જીવનનું આ સત્ય છે. સૌની સાથે ભે એકત્વ સાધવું હશે, તો કોઈ પણ એકની સાથે વધારે સંબંધ રાખી નહીં શકાય. એકતા માટે એક સાથેની વધારે પડતી એકતા છોડવી પડશે, ત્યાં એકનો અંત લાવવો પડશે. આ છે એકાંત. બધાંની સાથે સમાન સંબંધ, સમાન અંતર રાખવું હશે તો એકાંતવાસ કરવો પડશે. સર્વાના પ્રતિનિધિ સમો જે પરમેશ્વર છે તેમાં આ બધા નાના નાના એકનો અંત લાવી ક્રૂત તેની સાથે જ બેસતાં શીખવું પડશે. આ એકને ભે જાણી લેવાય, તો બાકીનું શેષ જાણી શકાય છે. આ એકને પામવાથી સૌ કોઈ આવી મળે છે. એકની આ પ્રાપ્તિ અખંડ રહે છે. ઘડીકમાં તે મળી અને ઘડીકમાં ગુલ થઈ ગઈ એવું નથી હોતું. તે મળી તો મળી જ, આવી અનુપમ સંપ્રાપ્તિ છે આ. આમાં બધું એકરસ છે.

એકની સાથે એકરૂપ થવા માટે હળવા બનવું પડે

છે, અહીંને ઓગાળવો પડે છે. આપણે હળવા હૃદયું તો ઈશ્વરને આપણી પાસે જે કાંઈ કામ કરાવવું હશે તે માટે તે આપણને વાળી શકશે, પલોટી શકશે. એટલે હળવા હોવું, નરમ હોવું તે ખૂબ જરૂરી છે. નરમાઈ હશે, નમ્રતા હશે તો સેવાગુણ સધાશે. આ નમ્રતા દ્વારા વ્યક્તિત્વનું નિર્માણ થશે અને એની સાથે આત્મતેજની શક્તિ પણ હશે, જેને કારણે કોઈને આધીન, ઓશિયાળા નહીં અનુભવાય. સ્વાધીન, આત્મનિર્ભર અને છતાં ય પ્રેમાળ, સેવાભાવી એવું વ્યક્તિત્વ નિર્માણ કરવું હોય તો જે વિરાટ એક છે, તેની સાથે અભિન્નતા, એકરસતા અનુભવવાનો અખંડ પ્રયાસ ચાલુ રાખવો પડશે.

સેવાની સફળતા નમ્રતામાં છે. જેટલી વધારે નમ્રતા તેટલી વધારે સફળતા. આપણે નિમિત્તમાત્ર છીએ એ ભાવના દઢ થાય તો નમ્રતા આપોઆપ કેળવાય છે. નમ્રતા કેળવવાથી સૌ તમને નમન કરશે. સેવા માટે આપણું શરીર નિમિત્ત બન્યું એવી નમ્રતા દાખવવાથી.

ત્રીજી વાત છે દષ્ટિ—પરિવર્તનની. દષ્ટિ બદલાશે તો સૃષ્ટિ આપોઆપ બદલાશે. દષ્ટિ બદલાવાથી ગુણ અને કર્મ આપોઆપ બદલાય છે.

સાધકાવસ્થા સાધારણોથી વેગળી

આપણને વિવિધ ઇન્દ્રિયો મળી છે. સાંભળવા માટે કાન, જોવા માટે દષ્ટિ. આ ઇન્દ્રિયો અંદરની દિશામાં

પણ જોઈ શકે, બહાર પણ જોઈએ. અંતર્મુખી દષ્ટિ અને બહિર્મુખી દષ્ટિ. એ જ રીતે દષ્ટિ ઉપર ઉપરનું સ્થૂળ દર્શન પણ કરી શકે અને આંતરિક દર્શન પણ કરી શકે. બાહ્ય કોચલાને ભેદીને જે અંદરનું દર્શન કરી શકે તે જ સાચું દર્શન છે. જીવમાત્રની ભીતર આત્મા છે. આ આત્મા જેને દેખાય તેની દષ્ટિ આત્મિક દષ્ટિ છે, દિવ્ય દષ્ટિ છે તેમ કહી શકાય. આ આત્મિક દષ્ટિ એ જ યથાર્થ દષ્ટિ છે, કારણ કે માણસનો બાહ્ય દેહ તો એના ધબકારા અટકી જશે ત્યારે મરી પરવારશે. પરંતુ માણસની ભીતરનો જે સાચો દેહ છે, આત્મા છે તે સ્વરૂપ કાયમ ટકી રહેનારું છે. તેને જોવાની દષ્ટિ સાંપડે તો તે યથાર્થ દષ્ટિ કહેવાય.

આ દષ્ટિ અત્યંત મહત્વનું સાધન છે. સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે, તે પણ આ દષ્ટિથી જ. એટલે આંતરિક દષ્ટિ ખીલવવી પડશે. ચર્મચક્ષુ દ્વારા જેટલું દેખાય તેટલી જ સૃષ્ટિ નથી. સૃષ્ટિ તેને પાર પણ વસે છે અને એ પેલે પારની સૃષ્ટિનું દર્શન જે દષ્ટિથી થાય છે, તે છે આંતરચક્ષુ !

આપણાં ચક્ષુને સાક્ષાત્કારનું સાધન બનાવવાં છે. એક વિશેષ દષ્ટિ આપણે ખીલવવાની છે. સાધારણ દર્શ્યો જોવા માટે આપણે સર્જ્યા નથી. આપણે તો વિશેષ દર્શન પણ કરવાં છે, સાક્ષાત્કાર કરવો છે, તો વિશિષ્ટ દષ્ટિ જોઈએ જ.

સમદષ્ટિ દ્વારા સમતા

આ દષ્ટિ પક્ષપાતી ન હોવી જોઈએ. બધા ઉપર સમાન હોવી જોઈએ. આપણે જે રીતે આપણો ઉદ્ધાર ઇચ્છીએ છીએ, એ જ રીતે બીજાના ઉદ્ધારની ચિંતા પણ આપણે જ સેવવાની છે. આપણે ઇશ્વરી સંકેતના વાહન બનવાનું છે. આપણું સ્વરૂપ પ્રિય હોય, કોમળ હોય, પરંતુ ઇશ્વરી સત્યનું વહન કરનારું હોય. વૃક્ષની નાની નાની સુકોમળ પાંદડી મનોહર લાગે છે, પરંતુ એ ચકલીના બચ્ચાને પણ ખૂબ લાવે છે. આપણું પ્રિય સ્વરૂપ પ્રભુ કાળે રહે, અ-ચના ભોગ કાળે નહીં, તે ધ્યાનમાં રહેવું જોઈએ. આપણી ભીતરનું જે શીલનું સૌંદર્ય છે, તેને પ્રગટાવવાનું છે, ઉપરનું દેહનું ભૌતિક સ્વરૂપ નહીં.

દૈહિકતાને વીંધતાં શીખીએ

વૃત્તિ અને દષ્ટિમાં શુદ્ધિ આવવી જોઈએ. વૃત્તિ અને દષ્ટિ બંને આધ્યાત્મિક થવી જોઈએ. શરીરને ન જોતાં ભીતરના આત્માને જોઈએ તો દષ્ટિ અને વૃત્તિ બંને આધ્યાત્મિક થઈ જાય છે. આધ્યાત્મિક વૃત્તિ ખીલવવા માટે પ્રત્યેક ચીજના અંતરના હાર્દને જોવું પડે છે. પોતાનામાં પરિવર્તન કરવું હોય તો પ્રત્યેક ચીજની જે સ્થૂળતા છે તેને વીંધીને તેની અંદર રહેલી સૂક્ષ્મતાને પ્રિછાણી એને જ અહણુ કરવી પડશે, હાથ-પગ દ્વારા ભલે ભૌતિક કાર્ય કરીએ, ભૌતિક જગતમાં જઈએ, પણ અંદરથી સતત એવી સભાનતા રહે કે આખરે તો આ બધું અલૌકિકતા

પ્રાપ્ત કરવા માટે જ છે. જમવા બેઠા છીએ તો ભલે શરીરને ભોજન આપીએ, તો પણ અંદરથી અનુભવીએ કે આત્માની શક્તિ વધારવા માટે આ કોળિયો ખાઈએ છીએ. લૌકિકમાં રહેવા છતાં અલૌકિક સાથે અનુબંધ રહે, આમ બધાની વચ્ચે હોવા છતાં બધાથી ન્યારા થતાં શીખવાનું છે. દુનિયા કરતાં આપણાં કાર્યો પણ નિરાળાં હશે અને આપણી વૃત્તિ પણ નિરાળી હશે.

આખરે આ સમસ્ત માનવલોકને પ્રભુધામ બનાવવાનું છે એ વાત સાચી હોવા છતાં, સૌ માનવો એક જ કક્ષા પર નહીં હોય. એટલે સાધકોનું જીવન ચીલાચાહુ વ્યવહારિયા લોકોથી ન્યારું હશે. આ ન્યારાપણામાં કોઈ મોટાઈ અનુભવવાની નથી, પરંતુ ગૌરવ જરૂર અનુભવવાનું છે. તેમાં મજ્જમ રહેવાનું છે. સાધકનો રંગ સાધારણોને લાગવો જોઈએ, સાધારણોનો રંગ સાધકોને લાગે તો સમજવું કે હજુ કચાશ છે. પોતાની જાત માટે અભિમાન ન હોવું જોઈએ, પરંતુ અંતર આત્મવિશ્વાસ અને આત્મ-ગૌરવથી છલોછલ છલકાવું જોઈએ, સાથોસાથ આ ચીજનું પણ નિરંતર ભાન રહેવું જોઈએ કે જીવનમાં હજુ ઘણું સાધવાનું બાકી છે. જીવન એક અખંડ આરોહણ પ્રક્રિયા છે.

આપણી પાસે કોઈ થોડી વાર માટે પણ આવે, પરંતુ આપણા જીવનની આભા એવી હોવી જોઈએ કે આગંતુક સદાને માટે આપણા સ્વજન થઈને રહે. મહેમાન મહેમાન ન રહેતાં આપણા સાથી થઈ જાય. આવું થઈ

શકે, જો આપણે આપણા જીવનને ઉત્કૃષ્ટતાપૂર્વક જીવતા શીખી લીધું હશે તો. આપણા જીવનની સચ્ચાઈનો, પ્રેમનો, સમર્પણશીલતાનો પ્રભાવ આવનાર પર એટલો બધો પડે કે એનું જીવન બદલવાની એને પ્રેરણા મળે. નદી પાસે કોઈ જાય અને જેવું ને તેવું, કોરુંધાકટ પાછું જાય તેવું બનતું નથી. નદીનું દર્શન ચિત્તને પ્રસન્ન કરે છે, સંતાપ હરી લે છે. એ જ રીતે આપણી પાસે આવનારને આપણી ભીતરના પવિત્ર પર્યાવરણનો સ્પર્શ થવો જોઈએ. આવા સંસ્પર્શ દ્વારા આપણે એકેક વ્યક્તિને આપણામાં સમાવતા જઈ આપણી જમાત વિસ્તારવાની છે. સબજનોની જમાત વિસ્તરશે, સંગઠિત થશે, સક્રિય થશે તો આવા સબજનો આખા સમાજને પલટી શકશે.

[૪] સાધક-વિવિધ ભૂમિકાઓમાં

પરમતત્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે આપણે અવ્યક્તની સાધના કરવાની છે. અને એ અવ્યક્તની પ્રાપ્તિ માટે આપણે આત્મમય ભૂમિકામાં સ્થિર થવાનું છે. પરંતુ જીવન છે ત્યાં સુધી જેટલો આત્મા સત્ય છે, તેટલો જ આ દેહ પણ સત્ય છે. અને આ દેહની અનેકવિધ ભૂમિકા હોય છે. માનવઆયુષ્યની ભિન્ન ભિન્ન વયની પણ નિરનિરાળી ભૂમિકા હોય છે. જીવન એકધારું, એકસરખું વહેતું નથી. તેમાં બાલ્યાવસ્થા, કુમારાવસ્થા, પ્રૌઢાવસ્થા, વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે. એ જ રીતે સામાજિક, પારિવારિક ક્ષેત્રની પણ ભિન્ન ભિન્ન ભૂમિકા હોય છે. સૂરજ તો તેનો તે હોય છે, પણ પરોઢિયાનો સૂરજ, સવારનો સૂરજ, મધ્યાહ્નનો સૂરજ, અપરાહ્નનો સૂરજ, સમી સાંજનો સૂરજ—આ બધાની રંગછટા અલગ અલગ હોય છે. આ જ રીતે માનવજીવન તેનું તે છે, છતાં ય ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાનાં કર્તવ્યો, લક્ષણો ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. એ લક્ષણો અને કર્તવ્યોના અનુસંધાનમાં જે—તે ભૂમિકા જીવાય તો એકંદરે સમગ્ર જીવન પરિપૂર્ણ બની શકે.

આપણી જ્યોત પ્રગટી ગઈ તેટલું પૂરતું નથી. આપણી અગ્નિશિખાથી બીજાની અપ્રગટ જ્યોતને પણ પ્રગટાવવાની છે. પોતાના સંગનો રંગ બીજાને ન લગાડી

શક્યા તો તેવી સંગતિનો શું અર્થ છે? અનેક પ્રગટાવેલા દીવડાની માળા! અને આ દીવા પણ નિસ્તેજ, મંદ અજવાળે અખૂક અખૂક થતા તારલા જેવા દીવા નહીં, અખંડિત તેજરાશિથી અળહળતા દીવા!

વૈરાગ્યયુક્ત માધુર્ય

આપણું આ મધુવન છે. મધુવનની પહેલી વિશેષતા છે-મધુરતા. માધુર્યમાં મહાનતા છુપાયેલી પડી છે. જે મધુર છે તેના તરફ સૌ કોઈ ખેંચાય છે. માધવ મધુર હતો, એટલે જ સૌ કોઈને આકૃષ્ટ કરનારો આકર્ષક કૃષ્ણ બન્યો. પણ અહીં કેવળ 'મધુ' નથી. આતો 'મધુવન' છે. વન અને અરણ્ય તપશ્ચર્યા માટે છે, વૈરાગ્યસાધના માટે છે, ભોગ ભોગવવા માટે નથી. તો મધુવનમાં માધુર્ય પણ જોઈએ અને આત્યંતિક વૈરાગ્યવૃત્તિ પણ જોઈએ. વૈરાગ્ય વગરનું માધુર્ય સામેની વ્યક્તિને વિનાશના ખાડા ભણી ખેંચી જાય, જ્યારે વૈરાગ્યયુક્ત માધુર્ય વિકાસનું આરોહણ ચઢાવવા નિમિત્ત થાય. માધુર્ય દ્વારા સ્નેહતત્ત્વનું અને વૈરાગ્ય દ્વારા આત્મશક્તિનું શીલન થઈ શકે.

બ્રહ્મકન્યા તારક સિદ્ધ થઈ શકે

કુમારિકા સ્ત્રીમાં માધુર્ય અને વૈરાગ્યનો જો શુભ સંગમ થાય તો પૃથ્વી પર સ્વર્ગ ઊતરે. કુમારિકાનાં સંકલ્પ, વાણી તથા કર્મ કમાલનાં થવાં જોઈએ. સ્નેહ અને શક્તિ બંનેની ઉપાસના કરવી પડશે. જેટલો સૂક્ષ્મતામાં પ્રવેશ થશે, કર્મ કરવા છતાં ય કર્માસક્તિના વળગણમાંથી જેટલા

મુક્તા રહેવાશે તેટલી આંતરશક્તિ વધશે, આત્માનું તેજ પ્રગટશે. પરસ્પરના સંબંધમાં સ્નેહ તો જ આવે, જો ભૂમિકા સમાનતાની રહે. અસમાન કે ઊંચ-નીચની કક્ષામાં સ્નેહતત્ત્વ પરિપૂર્ણ પણે વિકસી શકતું નથી. પરસ્પરની સમાનતા એ જ સ્નેહની સાબિતી છે, પારાશીશી છે, અધિષ્ઠાન છે.

કયાળ પર ચાંદલો, તિલક વગેરે કરીએ છીએ, સાચાં વસ્ત્રાભૂષણાદિ પહેરીએ છીએ, પરંતુ આ બધું તો બાહ્ય શોભા માટે. આંતરિક શોભા તો દૈવી ગુણો દ્વારા જ પ્રગટ થાય છે. બાહ્ય શોભામાં કાન, નાક, હાથ વગેરે પર ઘરેણાં પહેરાય છે, પરંતુ આંતરિક શોભા માટે કર્મેન્દ્રિયો દ્વારા ગુણ પ્રગટાવવાના હોય છે. માણસમાં રહેલા શીલનું ઓજસ એટલું પ્રભાવક હોય છે કે તેની સામે હીરા, મોતી, ચાંદી, સોનાનો ઝળહળાટ પણ ઝાંખો પડે. એટલે આ ચારિત્ર્યનું-શીલનું આભૂષણ પ્રાપ્ત થાય તે માટે ગુણવિકાસ ખૂબ જરૂરી છે. બ્રહ્મચારિણી કન્યા પોતાના અંતર્તેજથી દુનિયાનાં અંધારાં પી લે તેવી તાકાતવાળી બનવી જોઈએ.

માતૃત્વ વ્યાપક બને

જે સ્ત્રી મા બની ચૂકી છે તેનામાં એક વિશેષ ગુણની અપેક્ષા છે. મા કેવળ પોતાના સાડા ત્રણ હાથના દેહમાં જીવતી નથી. એ પોતાની હસ્તિને વિસ્તારીને કુટુંબીજનમાં જીવે છે. પરિવારજન માટે છોડવું તેને માટે સહજ છે.

ત્યાગ તેની નસોમાં વહે છે. પરંતુ ત્યાગની સાથેસાથ મોહનાશ પણ જોઈએ. નહીંતર આસક્તિ બાંધે છે. મોહને, આસક્તિને યજ્ઞકુંડમાં જલાવવાનાં છે. માતાએ ચંદ્ર જેવા શીતળ અને છતાં ય પ્રકાશદાયીની બનવાનું છે. સૌમ્યતા, શીતળતા અને વળી પ્રકાશ ! ચંદ્રને સૂરજ સાથે પણ સંબંધ છે. સૂરજ સાથે અજવાળું અનિવાર્ય છે. સૂરજના પ્રખર ઉભાશને પોતાનામાં સમાવી તેમાંથી શીતળતા, સૌમ્યતા પ્રગટાવવાની છે. માતૃત્વ વ્યાપક બનશે તો જ પોતાનાં સંતાનો પ્રત્યેની આસક્તિના ગઢ તૂટશે, અને વિશ્વનાં બાળકોને બાથમાં ભીડવાની તાકાત આવશે.

મા કલ્યાણી પણ કહેવાય છે. દયા, કરુણા એ માતૃત્વના સહજ ગુણ છે. માતા પોતાના ત્યાગ, તપસ્યા દ્વારા વિશ્વનું કલ્યાણ પણ કરી શકે છે. માતાઓએ હવે જગતમાતા બની અનંત સેવામાં જીવન લગાવવાનું છે. માતૃત્વ કેવળ દેહ સાથે જોડાયેલી ચીજ નથી. એમ તો પશુપંખી પણ બાળકોને જન્મ આપે છે. પરંતુ માતૃત્વનો મહિમા તો ત્યારે સ્થાપિત થાય જ્યારે માતૃત્વ વિશ્વકલ્યાણનું વાહક બને. આજે જગતમાં હિંસા છે, યુદ્ધ છે, મારામારી અને કાપાકાપી છે. જગતમાં જો વાસ્તવમાં માતૃત્વ ખીલ્યું હોય તો વિનાશની નહીં, સર્જનની મહત્તા સ્થપાય.

તો માતાઓ સામે આ પડકાર છે. તેમણે આગળ આવીને જગતને નવસર્જનની દિશામાં દોરવાનું છે. પોતાના

સંસારના નાનકડા ખાખોચિયામાંથી તેમણે બહાર આવવાનું છે, વિસ્તરવાનું છે. પોતાનું ઘર અને બાળકો તો સચવાય, સાથોસાથ સમાજ પણ સચવાય તેવું થવું જોઈએ. માતૃત્વ એક વૃત્તિ છે, અને એ વૃત્તિનો વિકાસ બધામાં થાય તે આદર્શ માતાએ જોવું જોઈએ.

કૌમાર્યમાં બંધનમુક્તિ

કુમાર એટલે નિર્બંધ. માણસને સૌથી મોટું બંધન મનના વ્યર્થ સંકલ્પોનું હોય છે. તેમાંથી મુક્તિ એ જ સાચી નિર્બંધતા છે. કુમાર એટલે સદા તીવ્ર પુરુષાર્થી. કારણ કે જે નિર્બંધ હશે એની ગતિ સ્વતઃ તીવ્ર હશે. બોજવાળો ધીમી ગતિએ ચાલે, હળવો જલ્દી ચાલે.

કુમારોએ પુરાણું ખાતું વ્યર્થ સમજવું, નવું ખાતું સમર્થ સમજવું. સંકલ્પ સમર્થ તો નવું ખાતું સમર્થ. ભૂતકાળમાં ક્યારેય થયું નથી એટલે થઈ ના શકે તેવી નબળી વાતો યુવાનોને ન શોભે. કૌમાર્યનો અર્થ જ એ છે કે તે વણખેડાયલી ભોમનું પ્રતીક છે. અત્યાર સુધી ક્યારેય જે પ્રગટ નથી થયું તે કૌમાર્યવસ્થામાં પ્રગટ થઈ શકે. વાસનાઓને જીતી આંતરિક શક્તિને વિશાળ મોકળું મેદાન આપી દેવાનો પુરુષાર્થ આ વયમાં કરવાનો છે. આપણા પૌરાણિક ઇતિહાસમાં શુકદેવ, નચિકેતા, પ્રહ્લાદ, ધ્રુવ, સનતકુમાર જેવા કુમારોએ જ જીવનનાં પરમોચ્ચ શિખરો સર કર્યાં છે. કુમારે તન અને મન બંનેના સ્વામી સિદ્ધ થવાનું છે.

કુમારવસ્થા તે માનવજીવનની સુવર્ણવસ્થા છે. આ અવસ્થામાં જીવનની મહાનમાં મહાન શક્તિ અનુભવી શકાય છે. કમળેરી માટે કોઈ અવકાશ ન રહે તેટલું બધું ઝૂમી શકે તેવી શક્તિ આ વયમાં હોય છે. એટલે આ ઉંમરમાં જીવનનો ઊંચામાં ઊંચો ફૂદકો મારવા તત્પર રહેવું જોઈએ.

આજે પરિસ્થિતિ વિપરીત છે. જે ઉંમરમાં જીવનનું મોટામાં મોટું સાહસ ખેડાવું જોઈએ, તે ઉંમર ભોગવિલાસ અને ક્ષુદ્ર આકર્ષણોમાં ગળારૂપ ખોવાઈ ગઈ છે. તેમાં તેમનો દોષ નથી. પરંતુ ભોગવવું તો તેમને જ પડે છે. એટલે પહેલાં તેમણે તેમાંથી મુક્ત થવું પડશે. કોરી પાટી હોય તો તે તેના પર તરત અક્ષરો લખવાનું શરૂ કરી શકાય. પરંતુ કમલાગ્યે, પાટી કોરી નથી. એટલું બધું ચામેરથી આક્રમણ છે કે પાટી કોરી રાખવી મુશ્કેલ છે. કાંઈક ને કાંઈક તો લીટાડા પાટી પર આડાઅવળા દોરાઈ જ ગયા હોય છે. એટલે પહેલું કામ હાથમાં કલમ લેવાનું નહીં, હાથમાં લૂછવાનું કપડું લેવાનું કરવાનું છે.

શિક્ષણની ખેવડી પ્રક્રિયા

યુવાનોએ ખેવડી પ્રક્રિયા ચલાવવાની છે. પહેલાં જે સીડી પર ચડી ગયા છે તે સીડી પરથી નીચે ઊતરવાનું છે અને નીચે ઊતર્યા બાદ બીજી સીડી પર ચઢવાનું શરૂ કરવાનું છે. કેટલુંય શીખી ગયા છે, ભણી ચૂક્યા છે તેને ભૂલવાનું છે, મિટાવવાનું છે, ભૂંસવાનું છે અને કેટલુંક નવું ભણવાનું છે. આજકાલની જીવનપદ્ધતિ એવા અવળા

પ્રવાહે ચઢી ગઈ છે કે વગર કારણે યુવાનોને આ ખેવડી તપશ્ચર્યામાંથી પસાર થવું પડે છે. પરંતુ જ્યાં સુધી આખા સમાજનો વ્યવહાર બદલાય નહીં, ત્યાં સુધી ચીલાચાલુ પ્રવાહોના પ્રહાર સહન કરવા રહ્યા. પરંતુ 'જાગ્યા ત્યારથી સવાર'ના ન્યાયે, જે ક્ષણે સત્ય સમજાય તે ક્ષણે સંકલ્પપૂર્વક જીવન-પરિવર્તનનો અડગ પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. સાધના માટે યુવાવસ્થા ઉત્તમ અવસ્થા છે. અધ્યાત્મ એ જીવનનો ઊંચામાં ઊંચો કૂદકો છે અને એ કૂદકો મારવાની ઉત્તમ ઉંમર યુવાવસ્થા જ છે.

કુમાર એટલે માયાને જીતનારો. કુમાર પાસે માયાએ સદા માર જ ખાવાનો હોય. કુમાર માયાજીત હોય, આ જ એની મોટામાં મોટી બહાદુરી, મોટામાં મોટું સાહસ. કુમાર અવસ્થાને કોઈ સરહદો નહતી નથી, કોઈ સીમા ખાંધી શકતી નથી, કોઈ છેડા ખાંધી શકતા નથી. અનંત, અસીમ ક્ષેત્રને જે ખેડે છે, તે છે કુમાર. કુમાર પરમ ચૈતન્યનો વારસદાર છે. એને કોઈ સીમા અડે તો કુમારને અડે. વિશ્વથી નાનું નામ કુમારની જીભે આવવું ન જોઈએ. આજે વિજ્ઞાનને કારણે જગત એકદમ સાંકડું થઈ ગયું છે, નાનું થઈ ગયું છે. દૂર દૂરના દેશો નજીક આવી ગયા છે. માણસ હવે અવકાશયાત્રી બન્યો છે. મંગળ-શુક્ર વગેરે ગ્રહો-નક્ષત્રો આપણા પાડોશી બન્યાં છે, તેવા સમયે હૃદયને વ્યાપક બનાવવાને બદલે સાંકડું બનાવી કેવળ સ્વાર્થમાં આંધળા બની જઈએ તો યુવાની લજવાય. યૌવન

હંમેશાં અશક્યને શક્ય બનાવે છે. આજની પરિસ્થિતિ ગમે તેટલી વિકટ હોય તો પણ તેમાંથી નવી દુનિયા નિર્માણ કરવાનું યુગકાર્ય યુવાનો સમક્ષ છે.

તમે બધા રાજકાજમાં પડેલા લોકો છો. રાજયોગી કેને કહીશું? જે તમામ કર્મેન્દ્રિયોનો સ્વામી છે, રાજ છે તે છે રાજયોગી. ઇન્દ્રિયોને જે વશ છે તે રાજ ન હોઈ શકે. એક વાર ખબર પડી ગઈ કે આ બધી ઇન્દ્રિયો તો આપણી ગુલામ છે, અને આપણે તેના સ્વામી છીએ, પછી માલિકે સેવકને વશ થવાનું શેનું? ઇન્દ્રિયો વશ હશે તો અધિકાર આપોઆપ મળશે.

બાકી સંસાર ભોગવવા માટે નથી, સેવા માટે છે, આટલી વાત યાદ રહેવી જોઈએ. ઇશ્વરનું સાંનિધ્ય સદા કાયમ રહેશે તો સંપન્નતા સહેજે આવી મળશે. પછી સંસાર પાસે કશું માંગવા જવું નહીં પડે. ઇશ્વરના ઉદ્યાનના ગુલાબ બનવાનું છે. ગુલાબની મહેક બીજને ખેંચી લાવશે. ગુલાબમાં રંગ છે, રૂપ છે, સુગંધ છે. આપણે પણ પ્રભુના બગીચાના અવિનાશી ગુલાબ બનીને સૌમાં પ્રેમ, ગુણ અને સદ્ભાવની સુગંધ પ્રસરાવવાની છે.

જીવનમાં હંમેશાં હળવાશ અનુભવો. બોજવાળો મનુષ્ય જીંચે જીડી શકતો નથી. આવો હળવો મનુષ્ય જ પરમેશ્વરી પયગામને સર્વત્ર ફેલાવી શકે.

સ્વરાજ્યનો સૂરજ

સંગઠનનો મુખ્ય આધાર સત્તા નથી, સેવા છે, સ્નેહ છે. જ્યાં કેવળ સેવાની ગાદી છે, સ્નેહની ગાદી છે, તે કદી

હગમગતી નથી. સ્વરાજ્યની, વિશ્વરાજ્યની અહીં સત્તા છે. એને કોઈ ડોલાવી ના શકે. અહીં જેમની સેવા થાય છે તેમને માટે કોઈ સ્વાર્થ નથી. નરી અનાસક્તિ છે. અનાસક્તિને લીધે જ તેમાં આધ્યાત્મિકતા પ્રવેશે છે. કોઈ ને કોઈ સ્વાર્થ યા કારણસર કરેલી સેવા ભૌતિક સેવા થઈ જાય છે, તેમાં અધ્યાત્મની સુગંધ આવતી નથી. સ્વાર્થી સેવા કાગળના ફૂલ જેવી છે. તેમાં શોભા હશે, પરંતુ સુગંધ નથી. સુગંધ તો ત્યારે જ આવે, જ્યારે સેવા નિઃસ્વાર્થ બને.

એટલે સેવા અને સત્તા એ બંને એ ધ્રુવબિન્દુ જેટલા દૂર છે. સાચી સેવાને સત્તાપ્રાપ્તિ સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. હકીકતમાં તો નિઃસ્વાર્થ સેવા કરનારને સત્તા આપોઆપ આવી મળે છે. બદકે, એ સત્તા વાપરવા તૈયાર નથી હોતો. સત્તા અને સ્વરાજ્ય બંને સાથે ના રહી શકે. પ્રત્યેકમાં પડેલી શુભ ભાવના કામ કરતી થઈ જાય, પ્રત્યેક જવાબદાર એકમ બને આ જ છે સ્વરાજ્યનો મર્મ. સત્તામુક્તિ એ જ સ્વરાજ્યનો સૂરજ છે.

ચિત્તની સદા પ્રસન્નતા, આ છે અધ્યાત્મ-તત્ત્વની કસોટી. હંમેશાં આનંદ-ખુશીનું અરણ્ય સતત વહ્યા કરે છે, વહેતાં વહેતાં પ્રસન્નતાનો પ્રસાદ વહેંચે છે. હવા સતત વહેતી રહે છે અને હરહંમેશ આનંદને લુટાવતી રહે છે. ઈમાર્યાવસ્થામાં સંયમ હોય, બ્રહ્મચર્ય હોય, તેથી દિવેલીયું મોહું રાખવાની જરૂર નથી. સંયમ પરમપ્રસન્નતાનું પ્રતીક છે. સંયમ એ કરમાયેલા ફૂલની નિશાની નથી, સંયમ એ

તો ખીલેલા ફૂલનું પ્રતીક છે, જે હસે ને હસાવે. પ્રસન્નતા એ આપણી સહજવસ્થા થઈ જવી જોઈ એ. દુનિયા આખીની ચિંતાનો પહાડ ઉપાડીને જીવવાની જરૂર નથી. જગતની ચિંતા કરનારો ખેઠો છે. આપણે તો આપણાથી થાય તેટલું કરી છૂટવાનું છે. આપણા કર્તવ્યમાં જરા પણ રચિતિ થાય તો ચિંતા કરવી. બાકી આપણે પૂર્ણ જવાબદાર હોઈએ તો પછી કૃષ્ણ પ્રભુને સમર્પણ. એ જગતવિદાતા છે, જગતનિયંતા છે. એ પ્રેરણા પણ આપી શકે છે. એને દુનિયાને જે રીતે ઘડવી હશે તે રીતે પ્રેરણા આપતો રહેશે. આપણે તો ઈશ્વર પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા દાખવી, સતત્ કર્મશીલ રહેવું કે આપણને સદ્બુદ્ધિ આપી સન્માર્ગે ચાલવાની પ્રેરણા આપી.

કમાણી માટે જાગરણ

ખેડૂત અને વેપારીને કમાવાનું હોય છે ત્યારે રાતોની રાતો જાગવું પડે છે. આપણે પણ જીવનની સાચી કમાણી કરવી છે એટલે જાગરણ કરવું પડશે. ધનદોલત માટે જાગીએ તે તો ઉજાગરો કહેવાય. પણ પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે જાગીએ તેને જાગરણ કહેવાય. આવા જાગરણમાં જાગવાનનો સાથ પણ મળે. જેના માટે જાગરણ કરીશું તેની પ્રાપ્તિ થશે. ઈશ્વરે આપણને ઈચ્છાવર આપ્યું છે. એટલે કે જેવી ઈચ્છા કરીશું તેવું વરદાન તે આપશે. આપનાર પરમદાતા છે. સવાલ આપણી અકલનો છે. પરમનિયંતા પાસે ધનદોલત, બગીચા-વાડી, બંગલા-ઘરેણાં માંગવાં કે સદ્બુદ્ધિ, નિષ્ઠા, સુકિત માંગવી, તે આપણી વૃત્તિ પર નિર્ભર છે. વૃત્તિનું

નિરંતર સંશોધન કરતાં રહેવું જોઈએ. શોધન એટલે શુદ્ધિ પણ ખરી. વૃત્તિને શુદ્ધ બનાવતાં બનાવતાં છેવટે નિ-વૃત્તિ સુધી પહોંચવાનું છે. આ આપણી પરમકમાણી છે. એટલે નાની નાની કમાણી માટે જાગરા વેઠ્યા કરીએ તેવું ન થાય. પરમધનની પ્રાપ્તિ માટે જાગરાણને સાર્થક કરીએ. જે જાગે છે તે જ પામે છે. જાગરાણની વેળા પણ છે. જાગીએ અને જગાડીએ. જાગીએ, જાડીએ અને જે કંઈ પ્રયોધાયું છે તેને પ્રાપ્ત કરીએ.

હંસ એક સુંદર પ્રતીક છે. એ શુભ છે, પ્રત્યેક જીવ પ્રત્યે શુભ લાવના રાખનાર નિર્મળ હૃદયનું એ પ્રતીક છે. હંસમાં એવો વિવેક છે કે તે કાંકરા અને રત્ન વચ્ચેનો ભેદ પારખી શકે છે. બહારની અકલ્યાણની વૃત્તિને તે બદલી શકે છે, એટલી ઉત્કટ એની કલ્યાણલાવના હોય છે. એ હંમેશાં હસમુખ રહેશે. આમ બુદ્ધિ, વૃત્તિ, દષ્ટિ અને મુખ એમ ચારેયમાં હંસના ગુણોનો વિકાસ થવો જોઈએ. પોતાની જાતને કડક રીતે તપાસતા રહી ચકાસવી જોઈએ. સાધારણ વ્યર્થ ચીજોમાં સમય વેડફવાની વૃત્તિ હોય તો હંસત્વ પ્રાપ્ત ન થાય. પહેલાં પોતાના પર વિજય, પછી સર્વે પર વિજય અને છેવટે પ્રકૃતિ પર વિજય. આવા ત્રિવિધ વિજય વિજયમાળાના વિવિધ મણુકા બનશે. આવા અનેક મણુકાઓની, કૂલોની માળાને વૈજયન્તિમાળા કહેવાય છે.

ચિત્તમાં નિમિત્તભાવ રહેવો જોઈએ. એનાથી નિરાકારીતા, નિર્વિકારીતા અને નિરહંકારીતા સધાય છે. પ્રભુની

બનાવેલી દુનિયાને પ્યાર કરવો એ જ પ્રભુ પ્રત્યેના પ્યારની સાબિતી છે. પ્રભુની પાસે આપણા બધાનું જમા-ઉધાર ખાતું લખેલું છે. પ્રભુના પ્યારની સેવા કરીશું તો પ્રભુના પ્યાર બની શકાશે. આ વેપારમાં બજેટ પણ બનાવવું પડશે.

બધાંને જીવનમુક્તિ પ્રાપ્ત થાય એ જ લક્ષ્યાંક. દુનિયાદારી બજેટમાં બધાંને રોજરોટી મળશે, મકાન આપીશું, પાણી-વીજળીની વ્યવસ્થા કરીશું વગેરે વગેરે યોજના કરીએ છીએ એ રીતે આ વેપારમાં પણ બજેટ કરવું પડશે કે કેટલાના રાગ-દ્વેષ ઓછા થશે અને કેટલાની શક્તિ લોકસેવામાં લાગશે.

સેવાનું જીવન એ જ બ્રાહ્મણ જીવન છે. સેવા વગર બ્રાહ્મણ જીવન ટકી ન શકે. સેવા કદી ઉપરછલ્લી, મૌખિક ન હોઈ શકે. સેવા ખોલવાની નહીં, કરવાની હોય છે. વળી તે નિઃસ્વાર્થ હોવી જરૂરી છે. સ્વાર્થ અને સેવા એ બંને વિરોધાભાસી શબ્દો છે. સર્વેને સુખી કરનારી સેવા ઈશ્વરીય સેવા છે. તે સર્વોત્તમ સેવા છે.

બીજા નંબરની સેવામાં કૃષ્ણની આશા છે. આપણું ભલું થાય, કીર્તિ મળે આવી કાંઈક ને કાંઈક કૃષ્ણેચ્છા તેમાં રહેલી હોય છે એટલે તેનો નંબર બીજો બને છે. સર્વોત્તમ સેવા તો ગુપ્ત રહેશે, બ્યારે કૃષ્ણાકાંક્ષી સેવા ખોલતી હશે. ગુપ્ત સેવાનું મહત્ત્વ અત્યંત છે. એવી સેવા કરનારો આત્મા સદા સ્વયંતૃપ્ત હશે. એને કશાની પરવા નહીં હોય. માનઅકરામ કશાની ખેવના નહીં. નિજમાન,

સ્વમાન એ જ એમને મન મોટું માન છે. એમને તો અવિચળ, અવિનાશી તત્ત્વની પ્રાપ્તિ એ જ ઝંખના છે. આવા આત્મા વિશ્વકલ્યાણકારી સેવાધારી કહી શકાય. આ હીરા સમાન છે. આવા સેવાધારીની પાછળ પાછળ સફળતા આવે છે. પ્રસન્નતા એ તો સેવાની કૂખે જન્મતી સંતતિ છે. સેવા કરીને કોઈ ઉદાસ થાય, ગ્લાનિ અનુભવે તો સમજે કે તે સેવા જ નથી. સાચી સેવા શાંતિ, પ્રસન્નતા અર્પે છે. સેવા શાંતિનું દાન અર્પે છે. પ્રત્યેક આત્માની શાંતિ પર જ વિશ્વશાંતિ ટકેલી છે. પ્રકૃતિ પણ ત્યારે શાંત થશે જ્યારે માનવોમાં શાંતિ હશે. મનુષ્ય શાંતિનો શ્વાસ લેશે તો પ્રકૃતિ, વિશ્વ સર્વત્ર શાંતિના શ્વાસોશ્વાસ ફેલાશે. એટલે પહેલાં તો માનવે શાંતિસદ્દન બનવું પડશે. તેનામાંથી શાંતિનાં કિરણો ફૂટશે તો વિશ્વશાંતિ શક્ય બનશે. શાંતિ એ મનુષ્યજીવનનો શ્વાસ છે. સેવાધારી માનવ તરફથી અશાંતિ માટે કોઈ કારણ નહીં મળે. એ સમસ્યારૂપ નહીં, ઉકેલરૂપ હશે. સ્વમાં જે પ્રતિબિંબિત થશે તે વિશ્વમાં થશે. માટે એકેક વ્યક્તિની શાંતિ, સેવા એ બીજરૂપ છે, જેમાંથી વિશાળ વટવૃક્ષ પેદા થઈ શકે.

સેવામાં ગુણવત્તા જોઈએ, સંજ્ઞા પણ જોઈએ. સેવકોની સંજ્ઞા ન હોય તો સેવકને થાક લાગે.

ગમે તેટલાં કર્મોના દરિયા ઉઠોળી નાખો, પણ તે બધાને અંતે જો આંતરિક પ્રસન્નતા, આનંદનો અનુભવ ન આવે તો સમજે કે આપણે ઉપર ચઢવાને બદલે નીચે

પડી રહ્યા છીએ. પ્રસન્નતાને છોડી દેવા કરતાં આવી સેવા છોડી દેવી વધારે સારી. અનહદ શાંતિ, પ્રસન્નતા એ જ સેવાની સાચી ક્ષણશ્રુતિ છે. તે પ્રાપ્ત ન થાય તેવી સેવા શા કામની? એટલે સેવા દ્વારા આપણા હૃદયની હરિયાળી લીલીછમ થઈ જવી જોઈએ, તેમાં વિવિધ ફૂલ ઊગવાં જોઈએ. તેને બદલે હૃદયમાં કાંટા ભોંકાય તો આ બધી ઊઠવેઠનો કશો અર્થ નથી.

હકીકતમાં ખુશી એ જ ખુશનસીબી છે. સત્તા હોય, સંપત્તિ હોય, જાગીરદારી હોય પણ ચિત્તની ખુશી ના હોય તો તે કમભાગ્ય કે સદ્ભાગ્ય? અને અંતરની ખુશી કદી છુપાવી શકાતી નથી. સૂરજની રોશની છુપાવી ન શકાય, તેમ અંતરની ખુશી છુપાવી ન શકાય. વળી આવી અંતરની ખુશી જે પામે છે, તે બીજાની ખુશી પણ પામે છે. ખુશી એક ચેપી વસ્તુ છે. કેવળ ખાવા, પીવા અને મઝા કરવામાં ખુશી પેદા નથી થતી, ખાવામાં અને ખવડાવવામાં સાચી ખુશી પેદા થાય છે.

ધર્મચરની સાથે સોદો કરનારા કાવી જાય છે. સાવ સસ્તો સોદો છે આ! બસ, મારો પરમેશ્વર છે એમ માની લીધું. પછી આગળ-પાછળ કોઈ માથાકૂટ નહીં. પછી બધી ચિંતા એના માથે. દુનિયાદારીના સોદામાં તો કેટલી બધી અંઝટ! ધન ગુમાવવાની ડગલે ને પગલે ચિંતા. વળી ભય તો સદા માથા પર અજૂમતો જ હોય! જ્યાં 'મારું મારું' છે, ત્યાં નિર્ભયતા કદી હોઈ જ ના શકે. સોનાને સોનું

સિદ્ધ થવા માટે અગ્નિપરીક્ષામાંથી પસાર થવું પડે છે. તો પ્રભુના સોદાગર બનવા માટે ‘હું અને મારું’ ને બાળવા પડશે.

વેપાર કરવો હોય તો બચત પણ કરવી પડે. સંકલ્પ-શક્તિ, વાણીની શક્તિ, કર્મની શક્તિ, સમયની શક્તિ નિરર્થક વેડફાવી ના જોઈએ. ઈશ્વર સાથેના સોદામાં વિશ્વના તમામ જીવોને કાંઈક ને કાંઈક ફાયદો થવો જોઈએ. આ સોદામાં એ પણ વિચારવું જોઈએ કે દુનિયાની તમામ શક્તિઓનો ઉપયોગ કેવી રીતે થાય ? સૌએ કાંઈક ને કાંઈક આપવાનું અને સૌએ કાંઈક ને કાંઈક મેળવવાનું. સૌને લાલ જ લાલ ! સૌનું શુભ જ શુભ ! લાલ અને શુભ-ખોટ અને અશુભ જેવી ચીજ ઈશ્વરી સોદામાં હોઈ ના શકે.

દુનિયાદારીનાં માપતોલ અને આધ્યાત્મિક જીવનનાં માપતોલ જુદાં હોય છે. દુનિયાદારીમાં અક્કલવાળાને મોટા કહેવામાં આવે છે, જ્યારે ઈશ્વરની દુનિયામાં દિલવાળાનું સ્થાન મોટું છે. એમાં ઈશ્વરને જાણી લેવાની અક્કલ પર્યાપ્ત થઈ જાય છે. બાકી દિલ જોઈએ, દિલની સફાઈ જોઈએ. સાફદિલ આદમીની સેવા ઓછી હશે તો પણ તેની કિંમત અદકેરી છે. દિમાગના આધારે સેવાના ઢગલા થયા હશે, પરંતુ હૃદયશુદ્ધિ નહીં હોય તો એ સેવાના ઢગલામાં કાંઈ તેજ નહીં આવે. દિમાગી સેવાવાળાને કીર્તિ ખૂબ મળે, નામના ખૂબ થાય, જ્યારે દિલવાળા દુઆ કમાય છે. તેમને અંતરની આશિષ મળે છે.

આજે બાહ્ય જગતમાં સર્વત્ર તમોગુણી વાતાવરણ છે. તેમાંથી જાતને સલામત રાખી જગતના પરિવર્તનનું કામ કરવાનું છે. એક વિશાળ કાર્ય સામે પડ્યું છે, તેને માટે ખાસ્સી તૈયારી જોઈએ. મુખ્ય ચીજ છે, માનસિક તૈયારી. આંતરિક સંકલ્પબળ હશે તો ગમે તેવી વિપરીત સ્થિતિમાં પણ ટકી શકાશે.

સંગઠનનો કાયદો પણ છે અને ગેરકાયદો પણ છે. સાથીદારોમાં જો ઠીલાશ આવી ગઈ તો આપણામાં પણ આવી જાય છે. સાથીદારો ઝડપભેર આગળ વધી રહ્યા છે, તો આપણે પણ હોંશમાં આવી જઈએ છીએ. એટલે મુખ્ય ચીજ છે-લક્ષ્ય પ્રત્યે ધ્યાન. સંગઠનની તો મદદ લેવાની છે. તેને સીડી બનાવીને આગળ વધવાનું છે. સંગઠનને જ લક્ષ્ય બનાવી દઈશું તો ક્યાંયના નહીં રહેવાય. એટલે 'મારે આટલું કરવાનું જ છે' તે લક્ષ્ય સામે રાખી, સંગઠનમાં બીજા સાથીઓ પણ તેટલું કરવા પ્રેરાય તેવા પ્રયત્નો કરવાના છે. સંગઠિત શક્તિનું ભારે મોટું મૂલ્ય છે. સર્વેની શક્તિ લાગે તો એટમ બોમ્બ પણ એની પાસે બાંખો પડી જાય, કારણ કે આ આત્મિક બોમ્બ છે.

સંગઠનમાં બધાના સંસ્કાર સિન્ન સિન્ન રહેવાના. પરંતુ એ વિવિધ સંસ્કારોને પચાવી જઈ તેમાંથી એકતા ઊભી કરવી એ જ છે સફળતાની ચાવી. સેવાને જ ઈશ્વર-સ્મરણ બનાવી દો. યાદ અને સેવા બંને સાથે સાથે ચાલે. બંનેનું સંતુલન રહેવું જોઈએ.

આધ્યાત્મિક કસરતો

આત્માનું મૂળ સ્વરૂપ શાંત સ્વરૂપ છે, મૌન સ્વરૂપ છે અનાદિ સ્વરૂપ મૌનનું, આદિ સ્વરૂપ શબ્દનું. ભલે શબ્દોની દુનિયામાં આવાગમન થાય, પરંતુ મૌનની સ્થિતિમાં જ કાયમી વસવાટ થાય તે જોવું જોઈએ. આધ્યાત્મિક વ્યાયામમાં આવા વ્યાયામ કરવાના હોય છે. ચારે તરફ ગમે તેટલો કોલાહલ હોય, તો પણ જે ક્ષણે ધરછીએ તે ક્ષણે મૌનના મહામંદિરમાં પ્રવેશ કરી શકીએ તેવી ક્ષમતા મેળવી લેવી જોઈએ. શાંત વાતાવરણમાં શાંત-સ્વસ્થ બેસી શકીએ, તેમાં કોઈ નવી વાત નથી. અશાંતિની વચ્ચે શાંત બેસી શકીએ તેવો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. સંસ્કારોની ગમે તેવી ભારે મોટી હલચલ હોય, પરંતુ તેની વચ્ચે અચળ રહેવું તે સાધનાનો વિષય છે.

દેહ, દેહના સંબંધો, દેહના સંસ્કારો, વૈભવ-ધન-સંપદા, ચારે તરફનું વાતાવરણ—આ બધાંની વચ્ચે સમત્વ જાળવવાનું છે. જોવા છતાં ય ન જોવાય, સાંભળવા છતાં ય ન સાંભળાય, આવી જળકમળવત્ નિર્લેપવૃત્તિ કેળવવાનો અભ્યાસ કરવાનો છે.

[૫] વિવિધ ઉત્સવોનું રહસ્ય

આનંદ, ઉલ્લાસ, ખુશી એ માનવજીવનના આકાશના અળહળતા સિતારા છે. સુખ અને દુઃખ, હાસ્ય અને આંસુ એ તો રાત-દિવસ જેવી અટલ ચીજ છે. આ બધી પરિસ્થિતિમાં રહીને પણ માણસને આનંદ, ઉલ્લાસ ગમે છે એટલે સમૂહજીવન જીવતાં માનવીઓએ તહેવારોનું આયોજન કર્યું. રોજરોજની ઘટમાળમાંથી, રોજિંદી યાંત્રિકતામાંથી થોડા બહાર નીકળી સમસ્ત માનવસમૂહ સહિયારે આનંદોત્સવ ઉજવી શકે તે માટે વિવિધ ઋતુ અનુસાર વિવિધ દિવસોમાં વિવિધ ઉજવણી ગોઠવી. રોજિંદી ખેતી, કામધંધો, ઋતુ મુજબની કામગીરીમાંથી જ્યારે થોડી હળવાશ અનુભવાય ત્યારે આવા તહેવારોની ઉજવણી ગોઠવી.

આ તહેવારોને ‘પર્વ’ પણ કહે છે. આનંદ, ઉલ્લાસ તો પર્વ ઉજવણીના પ્રયોજન છે જ, તદ્દુપરાંત આ પર્વ-ઉજવણીનો એક બીજો સાંસ્કૃતિક ઉદ્દેશ પણ છે. ‘પર્વ’ને ‘ઉત્સવ’ પણ કહે છે. આ બંને શબ્દોમાં ગહન સંકેતાર્થો પડ્યા છે. પર્વ ત પર જ્યારે ચઢીએ છીએ ત્યારે એક આરોહણ ચઢી ગયા પછી પર્વતારોહણનો અંત આવતો નથી. એક પર્વ તની પાછળ બીજો પર્વ ત ઊભો હોય છે. આ વિવિધ શિખરોને ‘પર્વ’ કહેવાય છે. ગયે વર્ષે એક

પર્વ ઊજવ્યું, આ વર્ષે ફરી વાર એ 'પર્વ' આવ્યું, તો જૂનું ને જૂનું પર્વ ઊજવ્યા કરીએ તો તેમાં કઈ ભલીવાર ન કહેવાય. આ વર્ષે થોડા આગળ વધીને પર્વની ઉજવણી કરવી જોઈએ. આ જ સંકેત 'ઉત્સવ' શબ્દમાં પણ છે. આધ્યાત્મિક સાધનાના ઘણા શબ્દોમાં આ 'અત્' ઉપસર્ગ આવે છે. 'અત્' એટલે ઊંચું. ઉત્સવ ઊંચે ચઢવા માટે છે, આરોહણ કાળે છે. નીચે ઊતરવા નહીં, પતન માટે નહિ, ઉત્થાન માટે ઉત્સવો નિર્માયા છે. એટલે જીવનમાં પ્રત્યેક ઉત્સવ ટાણે જીવનગિરીનાં પગથિયાં વધારે ને વધારે ચઢવાં જોઈએ. જ્યાં ને ત્યાં રહીએ તો પછી તહેવારો ઊજવ્યાનો કશો અર્થ જ નથી. ભલે નાની સરખી એક ડગલી મંડાય, પરંતુ તે જીવનપથ પર આગળની પગલી હોય, પાછળની નહીં. આ દૃષ્ટિએ ઉત્સવોને જોવા જોઈએ.

આપણે કહીએ છીએ કે તહેવાર ઊજવવા. ઊજવવું એટલે અજવાળવું, ઉજ્જવળ થવું. જીવન ઉજ્જવળ ક્યારે થાય? ઘસાઈને ઉજળા થવાય. તો ઉત્સવ દ્વારા આપણને ખીજા માટે ઘસાવાની પ્રેરણા મળવી જોઈએ. હીવો પણ ત્યારે જ અજવાળાં પાથરી શકે છે જ્યારે એ પોતાની વાટને સળગાવે છે, પોતાના તેલને ખાળે છે. અજવાળાં પાથરવા માટે આપણી ભીતરનું કશું સળગાવવું પડે છે, ખાળવું પડે છે. આ ખાળવું, સળગાવવું તેનું જ નામ છે તપ. ઉત્સવ આનંદ કાળે ઊજવીએ, પરંતુ શુદ્ધ આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે, તપમાંથી.

આ દૃષ્ટિએ આપણા વિવિધ ઉત્સવોને જોઈશું તો પ્રત્યેક ઉત્સવમાંથી કાંઈક ને કાંઈક નવી પ્રેરણા, નવો સંદેશ પ્રાપ્ત થઈ શકે. વર્ષ દરમ્યાનના બધા ઉત્સવો આવા ઉદ્દેશ-પૂર્વક ઉજવાયા હશે તો તે બધા પર્વોના મહારાજ સમા 'નૂતન વર્ષ'ની પ્રાપ્તિ થશે. દિવાળીનાં અંધારાં ઉલેચાશે તો જીવનમાં નૂતનતા પ્રગટ થશે. આ અંધારાં રાતોરાત ના ઉલેચાય. તે માટે વર્ષ દરમ્યાનનાં જેટલાં પણ પર્વો આવ્યાં હોય તે બધાંમાં જે-તે પર્વની સૂચક તપશ્ચર્યામાંથી ગુજરવું જોઈએ.

સંક્રાંતિ એટલે સંસ્કારોમાં ક્રાંતિ

મકર સંક્રાંતિના દિવસે તલ ખાવાનો રિવાજ છે. તલના લાડુનું દાન કરાય છે. તલ એટલે સાવ ઝીણી ચીજ. કેઈ ચીજ નાની હોય તો તે તલ જેવડી ગણાય અને મોટી હોય તો પહાડ જેવડી ગણાય. સાધનામાં તલ જેટલા ઝીણા બનવાનું છે. તલની સાથે ગોળ લેળવીએ તો શક્તિ અને માધુર્ય બેઉ મળે. મધુરતાના આધાર સાથે સંગઠનની શક્તિ ઉમેરવાની છે. જે કાંઈ નબળાઈ હોય તે છોડી દેવી, ઝીણા બનવું એટલે નિરાભિમાની બનવું અને મધુર બનવું. સંક્રાંતિ એટલે સંસ્કારોમાં ક્રાંતિ લાવવાનો દિવસ, સંસ્કાર પરિવર્તનનો દિવસ. પુરાણાં મૂલ્યો, પુરાણા સંસ્કારો છોડી દઈ નવા યુગને યોગ્ય નવાં મૂલ્ય, નવા સંસ્કાર જીવનમાં સિદ્ધ કરવા જોઈએ. સંસ્કારો બદલાય તો જીવનમાં સંક્રાંતિ

આવે, પરિવર્તન આવે. કેવળ ઋતુનું સંક્રમણ થાય તે પર્યાપ્ત નથી. સંસ્કારોનું સંક્રમણ પણ થવું જોઈએ. ચીલાચાહુ જીવનનાં મૂલ્ય સાવ જુદાં હોય છે. ઈર્ષ્યા, રાગ, દ્વેષ, સ્પર્ધા, લોભ, હિંસા વગેરે સર્વસામાન્ય હોય છે. પરંતુ સાચેસાચ જો સંક્રાંતિ ઊજવવી હોય તો પ્રેમ, શાંતિ, સહયોગ, નિઃસ્વાર્થના ગુણો જીવનમાં વિકસાવવા જોઈએ. આપણે તહેવારો ઊજવીએ છીએ, ત્યારે એના બાહ્ય કર્મકાંડમાં રહી જઈએ છીએ. એના હાર્દને પકડતાં નથી. ઉતરાણુનો દિવસ ઊજવીએ, માત્ર તલના લાડુ વહેંચીએ, પતંગ ઉડાડીએ. પરંતુ હૃદયમાં તો એવી ને એવી કટુતા ભરી રાખીએ તો એ તહેવાર ઊજવવાનો કાંઈ જ અર્થ નથી.

હોળીનો તહેવાર

પવિત્ર બનવું હોય તો જન્મજન્મમાંતરની એક શૃંગલા જોઈએ. પવિત્રતાપ્રાપ્તિ એ અનેક જન્મોને જોડતી રેખા છે. દુનિયાના લોકો મહેનતપૂર્વક, સાધનાપૂર્વક પવિત્ર બને છે. પરંતુ જે પ્રભુના રંગે રંગાયેલ છે, તેમને પાવનતા વારસામાં મળે છે. એમને માટે હોળીનો તહેવાર જીવન બનાવવા માટે છે. અવિનાશી રંગ તેમને લાગ્યો છે, જે ધોઈ નાખવાની કોઈ જરૂર નથી. આ એનો પાકો રંગ છે જે ધીરેધીરે પ્રભુ સમાન બનાવી દઈ શકે. આપણે પિતા સમાન બનવા માટે હોળી રમવાની છે. જ્ઞાનનો રંગ, આત્મસ્મૃતિનો રંગ, ગુણોનો રંગ, સર્વોત્તમ વૃત્તિ, ભાવનાનો રંગ ચઢાવવાનો છે. હોળી ઊજવવી એટલે હોલી (Holy-પવિત્ર) થવું.

હોળીને દિવસે આપણે હોળી પ્રગટાવીએ છીએ. આ હોળીમાં પુરાણા સંસ્કારો, વાસનાઓ યોગાગ્નિમાં બાળવાનાં છે. પછી પ્રત્યેક આત્મા સાથે મળવાનું છે. મીઠી વાણી એ જ મીઠાઈ. સામે કોઈ આસુરી સંસ્કારવાળી વ્યક્તિ હોય તો પણ તેની સાથે મીઠો વ્યવહાર જોઈએ. સંસારી લોકો હંમેશાં દુઃખમાં હોય છે એટલે ઉત્સવો ઊજવી આનંદ મેળવે છે. પરંતુ સાધક તો સદા મસ્ત, ખુશી-આનંદમાં હોય છે. એને મન ઉત્સવ-તહેવાર એટલે જીવનને બનાવવું. હોળીના જે કાંઈ સંકેતાર્થો છે તેને ઝીલવા. હોલી એટલે હિન્દીમાં 'હો લી' જે કાંઈ થવાનું હતું તે થઈ ગયું. ભૂતકાળ પરવારી ગયા. હવે અતીતમાં નહીં, ભવિષ્યમાં જીવવાનું છે. સાચી લગન હોય તો માર્ગ નિષ્કંટક બની જાય છે. વિઘ્નો વિઘ્ન લાગતાં નથી. નવી હિંમત, નવો ઉત્સાહ આવે છે.

સામે દીપમાળા ઝળહળી રહી છે. વિશ્વની જ્યોતિ પ્રગટાવનાર દીપમાળા નિહાળી રહ્યા છે. કઈ દીપમાળા ? જેના હૃદયનો દીવો પ્રગટી ગયો છે તેવા જાગૃતાત્માઓની દીપમાળા તેઓ જોઈ રહ્યા છે. આ દીપમાળા એક વિચિત્ર દીપમાળા છે. તેની ત્રણ વિશેષતાઓ છે.

એક તો, દીપમાળા એને કહેવાય જે નજીક નજીક હોય. માળાનાં મોતી દૂર હોય તો માળા ન કહેવાય. તે એકસૂત્રે ગંઠાયેલી હોવી જોઈએ. તો સમોપતા એ દીપમાળાની પહેલી વિશેષતા છે અને તેના મૂળમાં છે સ્નેહ.

સ્નેહ વગરના સામીપ્યનો કશો અર્થ નથી. આ સ્નેહના આધારે જ દીવો જળહળે છે. સ્નેહશૂન્યતા એટલે બુઝાયેલો દીવો.

એની બીજી વિશેષતા છે સંપન્નતા. દીપમાળા સંપન્નતાની નિશાની છે. કેવળ પૈસો તે ધન નથી, લક્ષ્મી નથી. જાગૃત સાધક તે તો અણુમોલ ધન છે, જેના પરિણામે જીવન ધન્ય બને છે.

ત્રીજી વિશેષતા છે—સંપૂર્ણતા. સતત જાગૃતિ દ્વારા સંપૂર્ણતાની મંજિલે પહોંચાય છે. દીવો જળહળે છે, તે યાત્રા ચાલુ છે. દીવો જખૂક જખૂક થાય તે ન ચાલે, તેની શગ સીધી એકીધારે સળગતી રહેવી જોઈએ.

આવા વિશેષ દિન ઉત્સવના દિવસ તરીકે ઉજવાય છે. ઉત્સવો ઉજવવા માણસને ગમે છે. મોટા દિવસે રજા પળાય છે. શેમાંથી રજા? મહેનતમાંથી. સાધકની મહેનત કઈ? પોતાની નબળાઈઓ, વાસનાઓ સાથેનો સતત સંઘર્ષ. તેમાંથી મુક્તિ એટલે રજા. તેવી મહેનત ના રહી, રહી માત્ર મહોખ્ખત. જીવનનું કારણ—પ્રયોજન પ્રેમ અને જીવનનો ઉદ્દેશ જ પ્રેમ. સાધકોની રજાનો આરામ—વિરામ કેવો? સાધકો માટે તો રામ એ જ આરામ—વિશ્રામ. આમ દિવાળી ઉજવવી એટલે પોતાની જાતને ઘડવી, દિવાળી પહેલાં દશેરા ઉજવાય તો જ દિવાળી આવે. દશેરા એટલે વિજયોત્સવ. પોતાનો પોતાના પર વિજય. આ વિજયપ્રાપ્તિ પછી જ જીવનમાં અજવાળું ફેલાય.

ઈષ્ટદેવ એટલે શું? કોઈ એક શક્તિમાં વિશ્વાસ.

ભરોસો, તાકાત અનુભવાય તે છે ઈષ્ટદેવતા. પછી તે નામરૂપે હોય કે અવ્યક્તરૂપે હોય. જેને ઈષ્ટદેવ પ્રાપ્ત છે તે અહીં-
ત્યાં ભટકતા નથી. એ એકાગ્ર હોય છે. આપણાથી જે પાછળ છે, તેમની શ્રદ્ધા આપણને પ્રાપ્ત થવી જોઈએ. તેમને માટે ઈષ્ટ બનવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. તે માટે આપણું જીવન પાથેયરૂપ બનવું જોઈએ. કેવળ ભાષણ નહીં, પરંતુ પ્રત્યક્ષ જીવનમાં ભાષણ પ્રતિભાસિત થવું જોઈએ.

દીવડાઓની હાર પ્રગટાવીએ

દીપાવલીમાં આપણે દીપમાળા પ્રગટાવીએ છીએ. તેમાં શું કરીએ છીએ? એક પ્રગટેલા દીવાની જ્યોત વડે બીજા અનેક દીવડા પ્રગટાવીએ છીએ, તો અનેક દીવડા આ એક દીવા સાથે સંબંધિત છે. પરમતત્ત્વની સાથે લગન એ દીપશીખા છે. એ શીખા હશે તો જ દીવડા પ્રગટાવી શકાશે.

દીપક અનેક પ્રકારના વર્ણવાયા છે. એક તો સર્વ-સાધારણ દીવડો, બીજો છે આત્માનો દીપક, 'આત્મદીપો મવ'—કહેવાયું છે; ત્રીજો છે 'કુળદીપક, ચોથો છે આશાદીપ. આ આર્ય પ્રકારના દીપક પ્રગટે ત્યારે દીપમાળા પૂરી પ્રગટાવી કહેવાય. એવું એક પણ કાર્ય આપણે હાથે ન થાય, જેથી સાચી કુલપરંપરા તૂટે. આપણા પૂર્વજોએ આપણામાં જે આશા રાખી, તે આશાનો ભંગ થાય તેવું કૃત્ય ન થવું જોઈએ.

નવા વર્ષની ભેટ

આ નવા વર્ષની ભેટ છે. પરિવર્તનની શક્તિ એ નૂતન વર્ષની ભેટ. નવા વર્ષના મુખારક તો સૌ કોઈ આપી જાય,

પણ ઉત્કટ પુરુષાર્થની પ્રેરણા સૂક્ષ્મમાંથી મળે એ જ સાચી ભેટ છે. આ પુરુષાર્થને પરિણામે વિશ્વનું પરિવર્તન શક્ય બનશે. પુરાણા, વાસી પડી ગયેલા, જર્જર થઈ ગયેલા સંસ્કારોને, મૂલ્યોને વિદાય અને નવાં મૂલ્ય, નવા સંસ્કાર, નવી પ્રેરણા, નવા ઉમંગ ઉત્સાહ, નવા સંકલ્પને સુસ્વાગતમ્ ! સર્વને મુક્તિ આપી શકે તેવા પુરુષાર્થના શ્રેષ્ઠ સંકલ્પને આવકાર અને મુબારકબાદી !

સ્વદેશ અને વિદેશ આ બંને વચ્ચે નજીકનો સંબંધ છે. વિજ્ઞાનયુગમાં વિશ્વ નાનું બની ગયું છે. વિશ્વના નાના નાના ટાપુ હવે ફરવા જવાનાં સ્થળ બની જશે. આપણે વિશ્વના અન્ય રાજ્ય પાસેથી કાંઈક લેવું પડશે અને તેમને કાંઈક આપવું પણ પડશે. વિશ્વ પાસેથી ખ્રિસ્તને લઈશું અને કૃષ્ણને આપીશું. પશ્ચિમમાં છે સાયન્સની સત્તા, આપણી પાસે છે સાયલન્સની સત્તા. વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મની શક્તિને જોડીશું.

આમ જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં પરિવર્તન થશે, ત્યારે વિશ્વ પલટાશે. નવું વર્ષ સોનેરી વર્ષ ત્યારે જ બની શકે જ્યારે અસંભવ લેખાતા પરિવર્તનને સિદ્ધ કરવા માટે પુરુષાર્થી, મરજીવા સાધક કટિબદ્ધ થાય. આવા પ્રયત્નશીલ પુરુષાર્થીઓને અવ્યક્તમાંથી આશીર્વાદ અને પ્રેરણા મળ્યાં જ કરશે. નવું વર્ષ, નવા સંસ્કાર, નવો સ્વભાવ, નવો ઉમંગ, નવો ઉત્સાહ પેદા થાય, નવું વિશ્વ રચવાનો શુભ સંકલ્પ જાગે ! પુરાણાને વિદાય, નૂતનતાનું સ્વાગત !

આવા પરિવર્તનના કાર્યમાં લાગેલા સૌ કોઈને યાદ,
પ્યાર અને નમસ્કાર !

આપણે નવી દુનિયાની નવી રચના કરવી છે. તે માટે પહેલાં આપણે નવા થવાનું છે. પુરાણું બધું સમાપ્ત, નવો જન્મ, નવી જિન્દગી. જીવન બદલવાનો અર્થ છે નવો સંકલ્પ, નવા સંસ્કાર, નવો સંબંધ. ધર્મ નવો અને કર્મ પણ નવાં. એકેક બાબતમાં નાવીન્યનો જન્મ થવો જોઈએ. નવો દેહ ધારણ કરીને પુરાણા સંસ્કાર કામ કર્યા કરે તેવું ન થવું જોઈએ. દેહ બ્રાહ્મણનો, તો સંસ્કાર શૂદ્રના ન ચાલે. અડધાપડધા બંને સંસ્કાર હોય તે પણ ન ચાલે. મૂળભૂત પરિવર્તન થવું જોઈએ. ત્યારે નવા વરસની મુબારકબાદી લઈ-દઈ શકાય.

નવા વરસે નવો ચોપડો શરૂ કરીએ છીએ. નવા ચોપડા પર સ્વસ્તિકનું ચિહ્ન કરી ગણેશજીને યાદ કરીએ છીએ. સ્વસ્તિક એટલે સ્વ અસ્તિત્વમાં સ્થિત હોવાનું સૂચન છે. ગણેશજી જ્ઞાનના પ્રતિનિધિ છે, જ્ઞાનસ્વરૂપ બનીને સ્વસ્થિતિમાં સ્થિત થવું—આ છે નવા વર્ષનો શુભ સંકેત.

સંકલ્પ દઢ હોવો જોઈએ. પાયામાં રેતી નાંખીએ તો મકાન મજબૂત ન થાય. આપણે મોટેલાગે પરચિંતન, પરદષ્ટિના પ્રયત્નમાં મગ્ન રહીએ છીએ. એને બદલે સ્વદર્શન કરવું જોઈએ. પોતાની જાતને રોજરોજ નવેસરથી તપાસતા રહી ઘડતા રહેવી જોઈએ. ધીરે ધીરે દેહની આસપાસ ગૂંથાયેલાં તત્ત્વો ઘટતાં જઈ, ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ અંતરમાં

સ્થિર થતાં જવાં જોઈએ. નવી દુનિયા બનાવવી હશે, તો નવાં મૂલ્યો જીવનમાં સાકાર કરવાં પડશે. દુનિયાને આપણે અંદરથી બદલવી છે. તો પહેલાં આપણે અંદરથી બદલાવું પડશે. આપણાં વિચાર, વાણી અને વર્તનમાં આપણે કયાં રૂઢિગત રીતે વિચારીએ છીએ, બોલીએ છીએ અને વર્તીએ છીએ તેનું ધ્યાન રાખવું પડશે. આપણે જેટલા નવા થઈશું, તેટલા નવાં સ્પંદનોને ઝીલી શકીશું, નવા વિચારોને આચારમાં મૂકી શકીશું.

પરિપક્વ પરિવર્તન

પરિવર્તન એ સાધકજીવનની મુખ્ય ધરી છે. આ પરિવર્તનશીલતાની સાથે સાથે પરિપક્વતા પણ સધાવી જોઈએ. નિશ્ચયબુદ્ધિપૂર્વક ઉત્તરોત્તર પરિપક્વતા આવવી જોઈએ. આચાર, વિચાર અને વાણી ત્રણેમાં એકવાક્યતા લાવવી હશે તો ચિત્તમાં પરિપક્વતા જોઈએ. કાચા માટલા પર કોતરણી ન કરાય, તે તૂટી જાય. એટલે દૃઢ નિશ્ચય થવો જોઈએ. ઇશ્વરમાં વિશ્વાસ, જ્ઞાનમાં વિશ્વાસ અને પોતાની જાતમાં પણ વિશ્વાસ; આવો ત્રિવિધ વિશ્વાસ પ્રગટ થવો જોઈએ.

પરંતુ નિશ્ચયબુદ્ધિ હાલકડોલક થાય છે, તેનું કારણ છે પોતાના પરના કાબૂનો અભાવ. શું બોલવું, શું ના બોલવું, શું કરવું, શું ના કરવું, આ તમામ ચીજો અંકુશમાં રહેવી જોઈએ. જેનાં વાણી, વિચાર અને વર્તન નિરંકુશ છે તે કદી દૃઢનિશ્ચયી બની શકતો નથી.

સર્વ પ્રકારે અંકુશ મેળવવા માટે પોતે થોડા હળવા બનવું પડે છે. વજનદાર બોલે માથા પર હોય ત્યારે સંતુલન રાખવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. પતંગને ઊંચે ઉડાડવો હોય તો થોડી ઢીલ છોડવી પડે છે. તો આપણા પર અંકુશ લાવવો હોય તો અહંને થોડો ઢીલો કરવો પડશે. અહં અક્કડ રહે તો કાબૂ પામવો મુશ્કેલ પડશે. પોતાની જાતને શૂન્ય બનાવતાં આવડે તો અંકુશ આપોઆપ નિર્માણ થાય.

આપણે પૂર્ણવિરામના ચિહ્ન માટે શૂન્યના ણિન્દુને પસંદ કર્યું છે. ખસ, આ પૂર્ણવિરામનું ણિન્દુ બની જઈએ અને વાતને પૂરી કરી નાંખીએ. પછી કોઈ પૂર્વાહ નહીં, પૂર્વસ્મરણ નહીં. વાત થઈ પૂરી. આપણને અલ્પવિરામ, પ્રશ્નવિરામ, આશ્ચર્ય કે ઉદ્દગારનાં ચિહ્નો મૂકતાં આવડે છે, પરંતુ પૂર્ણવિરામનું ચિહ્ન મૂકતાં નથી આવડતું. જેવી રીતે કાગળ પર જ્યાં જે ચિહ્નો મૂકવાં જરૂરી હોય તે મૂકીએ ત્યારે જ રચના પૂરી થઈ ગણાય. એ રીતે જીવનના કાગળ પર પણ યથોચિત નિશાનીઓ મૂકતા જઈ છેલ્લે ક્યાંક પૂર્ણવિરામ આવે ત્યારે જ રચના પૂરી થઈ ગણાય, અને રચના પૂરી થાય ત્યારે જ પ્રવીણતા પ્રાપ્ત થઈ ગણાય.

આખરે તો આપણે આપણા અંતર્દીવો પ્રગટાવવાનો છે. ઈશ્વરે દીવાની સઘળી સામગ્રી અંદર મૂકી રાખી છે. દીવી, વાટ, તેલ બધું જ છે. માત્ર જ્ઞાન વડે આપણી વાટ પ્રગટાવવાની છે અને આપણો દીવો પ્રગટે એટલે એ દીવા વડે બીજા દીવા પ્રગટાવવાના છે. આ અંતર-

ઉભાશ દ્વારા આપણા તેમ જ સમાજના જીવનમાં પથરાયેલા કાળાડીબાંગ અંધારાને દૂર કરી પુનિત અજવાળાં પાથરવાનાં છે.

પ્રતિક્ષણ નવું વર્ષ

નવું વર્ષ વર્ષે દહાડે નથી આવતું. જેની પ્રત્યેક પળ નવી છે, જેનો પ્રત્યેક સંકલ્પ નવો છે, પ્રત્યેક પુરુષાર્થ નવો છે તે સદા નવા વર્ષમાં જ જીવે છે. એની પ્રત્યેક ક્ષણમાં નવું વર્ષ ઉજવાય છે. અહીં નિત્યનૂતનતા છે. અહીં કશું વાસી નથી થતું. ચીલાચાલુ નૂતન વર્ષાલિનંદનમાં તો ખીજે દિવસે અલિનંદન વાસી પડી જાય છે. જ્યારે સેવાકાર્યમાં પ્રભુ તરફથી મળતાં અલિનંદન સદા નૂતન હોય છે. આપણે નવયુગના પ્રહરી છીએ. નવો યુગ, નવો માનવ પેદા કરવો છે. તે માટે સ્વયંમાં નવીનતા આરાધવી પડશે. આપણે પુરાણા રહીને નવીનતાને સર્જી ના શકીએ.

આ નવીનતા પોતાનામાં લાવવી હોય તો પ્રત્યેકમાં પરમાત્માને જોતાં શીખવું પડશે—પ્રભુની અનંત કળા છે. ખીજમાં પ્રભુ જોશો તો એ અનંત કળામાં એવા ખોવાઈ જવાશે કે રોજ નવદર્શન, નવજીવન સિવાય ખીજું કોઈ નહીં મળે. ગઈ કાલે જોયેલો માણસ આજે ફરી જોવા જ ન મળે. નદીમાં જેમ નિત્યનૂતન પાણી, તેમ માણસ પણ નિત્યનૂતન.

વિશાળતા માટે નિત્યનૂતનતા

શક્તિવાન, ગુણવાન, સુંદરને તો સૌ પસંદ કરે, પરંતુ પરમાત્મા તો તમે જેવા છો તેવા તમને પસંદ કરે છે. જેમણે જીવનમાંથી આંશા ગુમાવી દીધી છે તેવા નિરાશ

લોકોમાં તે આશા, ઉત્સાહ અને પ્રેરણા સીંચે છે. પ્રભુની પસંદગી પામ્યા એટલે બધું પામી ગયા. હવે તો જે પામ્યા તે બીજાને પીરસવાનું છે. પૃથ્વી પર કોઈ પ્રભુપ્રસાદથી વંચિત ન રહી જાય.

તે માટે હૃદય અત્યંત વિશાળ બનાવવું પડશે. વિશાળતા ત્યારે આવે જ્યારે આપણા પ્રત્યેક કર્મમાં નિત્ય-નૂતનતા પ્રગટે. એકધરૂં સેવા એક જ પ્રકારે કર્યા કરવાને બદલે નિત્યસેવામાં નિત્યનૂતનતા પ્રગટ થવી જોઈએ. જેમની સેવા કરીએ તેમને લાગવું જોઈએ કે એ પ્રતિક્ષણ પ્રભુની વધુ ને વધુ નજીક પહોંચી રહ્યો છે. હૃદયમાં સતત શુભ ભાવના સેવવાથી ભલે દૂરના સ્થાને પહોંચી ના શકીએ તો ય મહદ પહોંચાડી વિશાળ, વ્યાપક બની શકાય છે. મુખ્ય ચીજ છે વ્યાપકતા, વિશાળતા.

પૃથ્વી પરથી ભય, નિરાશા, આતંક દૂર કરવાં છે. પ્રાણીમાત્રમાં ખુશી અને આશાની લહેર ફેલાવી જોઈએ. એવું ન વિચારવું જોઈએ કે ફલાણો માણસ તો ખૂબ કઠણ છે. એનું પરિવર્તન કઠિન છે. પુરુષાર્થ, સ્નેહ દુનિયામાં અશક્યને શક્ય બનાવે છે. તમે પોતે બદલાયા તો દુનિયા શું કામ નહીં બદલાય? શુભ ભાવનાનું હંમેશાં શ્રેષ્ઠ ફળ જ આવે છે, વિશ્વાસ રાખવાથી હંમેશાં સારાં ફળ જ મળે છે. આપણે આપણી જાત પર ભરોસો મૂકી પથ્થરમાંથી હીરા બની જવા માટે સાધના કરીએ છીએ, તો દુનિયાની કોઈ પણ વ્યક્તિ શા માટે બદલાઈ ના શકે? એ વ્યક્તિની

ભીતર પડેલી આંતરશક્તિ પર આપણા ભરોસો જોઈએ. પછી જ તે વ્યક્તિનો આત્મવિશ્વાસ જગાડી શકાશે. મુખ્ય વાત છે આત્મવિશ્વાસ. વ્યક્તિમાં એક વાર આંતરનો ભરોસો જાગી ઊઠે છે, પછી ડુંગરા ચોટલા બની જાય છે.

શરૂઆતમાં ભલે આપણે અનુકૂળ વ્યક્તિઓને સન્માર્ગે લાવવા માટે મથીએ, પરંતુ પછી હંમેશાં અનુકૂળ વ્યક્તિઓની જ વાટ જોઈને ખેસી ના રહેવાય. જે કોઈ સન્મુખ હોય, સરળ હોય કે કઠણ, સાચી વાત તેને સમજાવવી. એક વાર નહીં, અનેક વાર. કેવળ શબ્દોથી નહીં, આપણા જીવનથી. તો જરૂર આપણા જીવનમાં ઊગેલી શાંતિ અને પ્રસન્નતાનું તેને આકર્ષણ થશે.

હંમેશાં સહનશક્તિ અને ખીજાને પોતાનામાં સમાવી લેવાની વૃત્તિ સફળતા અપાવશે. એક બાબુ ઈશ્વરની આંગળી પકડીને ચાલવામાં મદદ મેળવવાની છે, અને ખીજી તરફ લોકોની આંગળી પકડી તેમને ચલાવવાના છે.

સુવર્ણોત્સવ માટે સોના જેવી શુદ્ધતા

નવા વર્ષની શરૂઆત ત્યારે જ થાય, જ્યારે જૂનું ખાતું જોઈ જમા-ઉધાર સમજી લેવાય. આપણે સુવર્ણ મહોત્સવ ઊજવવા માગીએ છીએ, પરંતુ સુવર્ણમય વર્ષ તો ત્યારે થાય, જ્યારે આપણી પ્રત્યેક કૃતિ, પ્રત્યેક સેવા સુવર્ણમય બને એ સેવામાં જરા પણ પુરાણા સંસ્કારોની ભેળસેળ ના હોય. નહીંતર ગીલેટવાળું સોનું બની જશે. અંદરથી ઈર્ષ્યા, અભિમાન ગયાં ન હોય તો સેવા શુદ્ધ સુવર્ણમયી ન બની

શકે. સ્વ-પરિવર્તન એ પાયાની ચીજ છે. મુખ્ય વાત છે પોતાનો પોતાના પર અધિકાર. આપણે અધિકાર બીજા પર ચલાવવા માગીએ છીએ. પણ આપણા પોતાના પર આપણી ઇન્દ્રિયોનો, ઇચ્છાઓનો અધિકાર ચાલે છે. ઇન્દ્રિયો તો આપણી પ્રજા છે. આપણે સ્વરાજ્ય સ્થાપિત કરવું હોય તો આપણી તમામેતમામ ઇન્દ્રિયો પર આપણું રાજ્ય ચાલવું જોઈએ. તો જ કોઈ સમસ્યા ઊભી થાય તો આપણે સમાધાન સ્વરૂપે ખડા રહી શકીએ. નહીંતર આપણે પોતે જ સમસ્યા બની જઈ સમસ્યાને બેવડાવ્યા સિવાય વિશેષ કંઈ ન કરી શકીએ. આ રીતે જ સુવર્ણમહોત્સવ ઊજવી શકાય.

[૬] મંગળ વિશ્વની રચના

આપણે વિશ્વ પર રાજ્ય કરવું છે, પરંતુ આ રાજ્ય કોઈ ચીલાચાલુ સત્તા હાથમાં ધારણ કરીને રાજ્ય કરવું નથી. આપણી સત્તા જોહુકમીની સત્તા, આપખુદીની સત્તા, સતાવવાની સત્તા કે દાદાગીરીની સત્તા નહીં હોય. આપણી સત્તા તો વિશ્વકલ્યાણની અંખનામાંથી ઝરેલી આભા હશે. જે હૃદયમાં વિશ્વકલ્યાણની ભાવનાનો દીપક ઝળહળતો હોય, તે હૃદયની આણુ આપોઆપ ખીજ પર ચાલે. જેટલી વિશ્વકલ્યાણની ભાવના વધુ પ્રબળ, તેટલી વિશ્વ પર રાજ્ય કરવાની સત્તા આપોઆપ ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ આવી મળે. હકીકતમાં રાજ્યનો અર્થ થાય છે ઝળહળવું, પ્રકાશવું. જેના હૃદયમાં વિશ્વકલ્યાણનો સૂરજ ઊગે છે, તેના પ્રકાશથી વિશ્વ ઝળહળે છે.

આ વિશ્વકલ્યાણની ભાવના અને એના પરિણામે પ્રાપ્ત થતી વિશ્વરાજ્યની સત્તા ખંને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તે માટે પોતાનામાં પરિવર્તન કરવું પડશે. પ્રાતઃકાળની અમૃત વેળાથી માંડીને રાત સુધીની એક અખંડિત સાધના સાધવી પડશે. અત્યારના આપણા ચીલાચાલુ રૈજિંદા જીવનમાં પરિવર્તન આણવું પડશે.

સકળજન સાથે સેવાનો સંબંધ

પહેલું પરિવર્તન છે, પોતાના પ્રત્યે જોવાના અભિગમમાં. પોતાને જોવાની નજર બદલવી પડશે. સવારના પહોરમાં જ

આંખ ખૂલતાં હૃદયમાં સંકલ્પ જાગવો જોઈએ કે હું એટલે આ શરીર નથી, પણ આત્મા છું. આપણા આ માનવદેહની ભીતર બેઠેલા આત્માને એની કળા પ્રગટ કરવાનો વધારે ને વધારે મોકો તો જ મળે, જો આપણું ચિત્ત પોતાના આત્મમય વ્યક્તિત્વ તરફ વધારે ઢળેલું હોય. મનુષ્યની માનવતા પ્રગટાવવાનો આ આદિ સંકલ્પ છે અને તે આદિકાળમાં બિઠવો જોઈએ. રોજેરોજનો આદિકાળ પ્રાતઃકાળ છે. સૂરજ બિગતાં પહેલાનું ટાણું તે આખા દિવસમાં સૌથી વધારે અમૃતવેળા છે. એને આપણે ત્યાં પ્રાહ્નમુહૂર્ત કહે છે, કારણ કે એ વેળામાં કોઈ પણ પ્રયાસ કર્યા વગર અંતરમાંથી હૃદય પ્રહ્નવૃત્તિ એટલે કે અત્યંત વ્યાપક વૃત્તિ અનુભવે છે. પ્રહ્ન એટલે બૃહદ્. જે અત્યંત બૃહદ્ છે તે છે પ્રહ્ન. અને આવા પ્રહ્નની જે સાધના કરે છે તે છે પ્રાહ્નણ. પ્રહ્નની સાધના માટે સૌથી વધારે અનુકૂળ સમય કાજળકાળી રાત્રિના ગર્ભમાંથી કૂટતા પરોઢિયાનો પ્રાતઃકાળ છે. આ અંધકાર અને પ્રકાશના સંધિકાળમાં આપણા મૂળ સ્વરૂપ અંગેની ઓળખાણમાં કશી કચાશ ન રહી જવી જોઈએ. કારણ કે આપણી યાત્રાનું આ પ્રથમ આરંભ બિન્દુ છે. કોઈ પણ રેખા દોરવી હોય તો તેનો પ્રારંભ પ્રથમ બિન્દુથી થાય છે. તો આપણી કલ્યાણયાત્રાનું પ્રથમ બિન્દુ છે—આત્માની ઓળખાણ, સ્વરૂપનું ભાન. હું કોણ છું, તેનો યથાર્થ જવાબ—સોહમ્ ।—

જીવનયાત્રાની રેખાનું બીજું બિન્દુ આવે છે—અન્ય સાથેનો સંબંધ. ‘હું’થી યાત્રા આરંભાય છે તે આગળ વધે

છે જ્યાં 'તુ' આવે છે, 'તે આવે છે', 'પેલો આવે છે' અને એમ આગળ વધતાં વધતાં 'સૌ' આવે છે. આ જે મારા સિવાયની મારા બહારની જે કોઈ હસ્તિ છે, તેમનું પ્રયોજન મારા માટે શું છે? તેમના તરફ જોવાની મારી નજર કેવી હોવી જોઈએ? આ છે પરિવર્તનના આગળના મુકામ, જે 'સર્વ'માં વિલીન થાય છે. માનવની યાત્રા 'સ્વ'થી 'વિશ્વ' સુધીની દીર્ઘ યાત્રા છે.

મારી સાથે અનુબંધિત જે કાંઈ સચરાચર જગત છે, તે બધા પરમાત્માની પ્રતિકૃતિ છે. તે સૌમાં પરમતત્ત્વનું ચૈતન્ય વિલસે છે. અને મારા તેમની સાથેના સંબંધનું પ્રયોજન છે સેવા. તેમની પાસેથી મારે સેવા લેવી તેમ નહીં, તેમની સેવા મારે કરવી. એ માટે તેઓ મારા સંબંધમાં આવ્યા છે. મારા હૃદયમાં જો વિશ્વકલ્યાણના રાજ્યની પતાકા ફરકાવવી હશે તો મારી ભૂમિકા સેવકની અને મારી સાથે જે કોઈ સંબંધમાં આવે તે સૌને 'સેવ્ય' માની અપનાવવા પડશે.

સેવા પણ નિરપેક્ષ

આપણે ત્યાં 'ઋણાનુબંધ' નામનો એક વિચાર ચાલે છે. ઋણાનુબંધે એક જીવ બીજા જીવ સાથે સંપર્કમાં આવે છે. આ ઋણાનુબંધના ત્રાસદાયક પ્રભાવમાંથી મુક્ત થવું હોય તો સંબંધોના હેતુ તરીકે માત્ર 'સેવા'ને અપનાવવી જોઈએ. તો કર્મો બંધાશે નહીં, કર્મભોગ્યન થશે. સેવા મુક્ત કરશે. સંબંધોની જાળ બાંધે નહીં, તે માટે સેવાનો સંબંધ હોય છે, પરંતુ એ સેવામાં પણ જો આસક્ત થઈ

ગયા તો તે પણ કર્મબંધન ઊભાં કરશે. પુણ્યકર્મોની પણ આસક્તિ હોય છે અને તે પણ જીવને બાંધે છે. માટે સેવા નિરપેક્ષ હોવી જોઈએ, નિરાસક્ત હોવી જોઈએ. સેવા ખાતર સેવા. ચિત્તમાં નિઃસ્પૃહતા જોઈએ, નિઃસંગતા જોઈએ. ચિત્તની આવી નિર્લેપ અવસ્થા એ જ સાચો ત્યાગ છે, એ જ સાચી તપસ્યા છે. નિર્બંધ સંબંધ તે જ સાચો અનુબંધ છે.

ચિત્તમાં આસક્તિ અંગેનો આવો ત્યાગભાવ નહીં હોય તો સેવાનો પણ એક ભારે મોટો સંસાર, ઘટાટોપ ઊભો થઈ જશે. ક્યારેક ક્યારેક તો સ્વાર્થના સંસાર કરતાં આવા પરમાર્થના સંસારની જટિલ જાળ વધારે બાંધનારી, ગૂંચવનારી હોય છે. ઈશ્વરે શરીર આપ્યું છે, તો તેના નિર્વાહ માટે સેવા છે. પરંતુ આ નિર્વાહ કરતાં ય મોટું લક્ષ્ય છે આત્માનો નિર્વાહ. આત્માના નિર્વાહ માટે ચિત્તની નિઃસંગ, નિરાસક્ત, નિર્લેપ વૃત્તિનું ટકી રહેવું ખૂબ જરૂરી છે.

સાધન અને સાધના સામસામે

જેવી રીતે ચેતનવંતી વ્યક્તિઓ સાથેના સંબંધમાં કેવળ સેવાભાવને પોષવાનો છે અને તે સેવાભાવ પણ નિરાસક્ત સેવાભાવ. એ જ રીતે સ્થૂળ નિર્જીવ ચીજો સાથેના સંબંધની પણ એક ચોક્કસ પદ્ધતિ નક્કી કરવી પડશે. ચીજવસ્તુઓ તથા વૈભવવિલાસ પ્રત્યે અનાસક્ત રહો, તેની લાલસા ચિત્તમાં ઊઠવા ન દો તો એ ચીજો તમારી દાસી બનીને તમારી સાથે જોડાશે. એ ચીજો માટે ચિત્તમાં જો લાલસાનો ભાવ જાગશે તો એ ચીજો તમારી માલિક બનીને ચુંબકની જેમ અધ્યાત્મ-૭

તમને ખેંચ્યા કરશે. આ ખેંચાણ એટલું બધું દુર્નિવાર અને અટલ હશે કે તમારી તમામ શક્તિ એ ચીજવૈભવને પ્રાપ્ત કરવા પાછળ ખર્ચાઈ જશે. એટલે આ સ્થૂળ સાધનોને તમારે વશ રાખો. તે માટે તેના પ્રત્યે નિઃસ્પૃહ રહો. સાધન અને સાધના પરસ્પર વિરોધી બાબત છે. સાધના માટેની લાલસા, વાસના સાધનાને સ્થિર નહીં થવા દે, તમને તમારી મૂળ ભૂમિકામાં નહીં રહેવા દે. તે સતત તમને ખેંચતી રહેશે. સાધન માટેની લાલસા વિનાશ તરફ લઈ જનાર ચીજ છે, જ્યારે આપણી સાધના અવિનાશી તત્વને પ્રાપ્ત કરવા માટે છે. વિનાશી સાધનના આધાર પર અવિનાશી સાધના થઈ ના શકે. સાધન તો નિમિત્તમાત્ર છે, જ્યારે સાધના તો નિર્માણનો આધાર છે. બાહ્ય સાધન સાથે જીવ એકાકાર થઈ જાય છે, એકરૂપ થઈ જાય છે ત્યારે જીવનું સિદ્ધ સ્વરૂપ આંખું પડી જાય છે, આપણું મૂળ સ્વરૂપ સિદ્ધનું છે, સાધનનું નથી. સાધકાવસ્થામાંથી આગળ વધતાં વધતાં છેવટે સિદ્ધ થવાનું છે.

આપણી પાસે કાંઈ હોય તેના કરતાં આપણે પરિપૂર્ણપણે હોઈએ તે અત્યંત મહત્ત્વનું છે. આપણે પામવાનું નથી, આપણે 'હોવા'ની સ્થિતિમાં સ્થિર થવાનું છે. એટલે આપણી બહાર જે કાંઈ છે તેને મેળવવા પાછળની આંધળી દોટો, લોલૂપતા, લાલસાવૃત્તિને શમાવી દેવી પડશે.

શ્રવણને સામે પાર-મૌન

એક અવસ્થા સાંભળવાની, શ્રવણની હોય છે. પરંતુ આ અવસ્થાથી ઉપરની એક બીજી અવસ્થા છે, તે શ્રવણને

પેલે પારની મૌનની અવસ્થા છે. આપણે જે રીતે અનાયાસ પળમાત્રમાં બહારના કોઈ પણ અવાજમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ એ જ રીતે ક્ષણમાત્રમાં અવાજમાંથી બહાર નીકળી જતાં પણ આવડવું ભેઈએ. એક શ્વાસમાં અવાજની ભીતર, બીજા શ્વાસે કે ઉચ્છવાસે અવાજમાંથી બહાર, આવી સ્થિતિ જ્યારે આવી જાય ત્યારે સંપૂર્ણતા સધાશે. ક્યારેક સાગરની લહેરો પર, તો ક્યારેક તળિયે, આમ પળભરના ખેલ ખેલતા થવું પડશે.

સંપૂર્ણતા સધાય પછી વધારે પુરુષાર્થ નહીં કરવો પડે. પછી બધું સહજ, સરળ થશે. સફળતા સહેજે આવી મળશે. આજે સાધકાવસ્થામાં સફળતા માટે જૂઝવું પડે છે.

અવ્યક્ત જગતમાં અવાજ નથી, વાણી નથી, બોલી કે ભાષા નથી, એટલે જેમણે અવ્યક્તની સાધના કરી હશે તે સામેની વ્યક્તિને વગર બોલે સમજી જશે. પરસ્પર મૌનની આ ભાષા વધારે તાકતવર હશે પરંતુ પરસ્પરના આ મૌન નીરવ સંવાદ માટે બુદ્ધિની સ્પષ્ટતા ભેઈએ. જીવનમાં અતૂટ શ્રદ્ધા, અટલ મનોબળ અને અથાક પરિશ્રમ હશે તો બુદ્ધિમાં સ્પષ્ટતા અને નિઃસંશયતા આવશે. સાથોસાથ ભવિષ્યકાળનું પણ દર્શન થશે. જેવી રીતે નજર સામે વર્તમાનકાળ સ્પષ્ટપણે સુરેખ દેખાય છે, એ જ રીતે ભવિષ્યકાળનું પણ દર્શન થશે. જેવી રીતે સૂરજ ઊગે છે તો તમામ ચીજ સાફ સાફ દેખાઈ આવે છે, એ જ રીતે જ્ઞાનનો સૂરજ ઊગે છે ત્યારે માયાનો અંધકાર સમેટાઈ જાય છે અને બધું સાફ વર્તાય છે.

પોતે જ પોતાના ઘડવૈયા

જોવાનું છે અવ્યક્ત જગત અને એને જોઈને પછી કહેવાનું છે એને આપણી રેઝિંદી વ્યક્ત ભાષામાં. આપણે આપણી જાતને સદા તપાસ્યા કરવાની છે. જેટલી જાતને તપાસીશું એટલી આપણે આપણી જાતને બનાવી શકીશું. આપણે નિરીક્ષક-પરીક્ષક પણ બનવાનું છે અને નિર્માતા પણ બનવાનું છે.

આજે સર્વત્ર બ્રહ્મચાર અને લેજસેળ ચાલે છે. આપણી અંદર પણ જે કંઈ બ્રહ્મચાર અને લેજસેળ હોય તેને તપાસી લેવાનાં છે. એ સુધારી લીધા પછી સમાજના બ્રહ્મચાર મિટાવવા માટે આગળ આવવાનું છે. આ રીતે પોતાની નિર્મીતી થશે. જે પોતાની જાતને ઘડે છે તેના પર કોઈ બીજું શાસન નથી કરી શકતું. એ પોતે જ પોતાનો શાસક છે. સ્વયં અધિકારી બની ગયા પછી એના પર કોણ અધિકાર ચલાવી શકે? રાજાનો તે વળી કોણ રાજા હોય? એ સ્વાધીન છે. એ ઇન્દ્રિયોનો પણ ગુલામ નથી. સ્વાધીન હોવાને લીધે તેનું ચિત્ત પણ ઉદાર હોય છે. ઉદારચિત્ત હોવાને લીધે તે બીજા માટે ઉદાહરણરૂપ બને છે અને બીજા અનેક લોકોનો તે ઉદાર પણ કરી શકે છે.

પ્રમાદનાં વિવિધ સ્વરૂપ

આપણી અંદર માયા કયા સ્વરૂપે દાખલ થાય છે? પહેલાં તો આળસનાં વિવિધ રૂપ ધારણ કરીને આવે છે. દેહાભિમાન પણ પછી આવે છે, પહેલાં તો આળસ જ

પ્રવેશ કરે છે. તે આવે છે એ જ્ઞેવાની પણ વૃત્તિ નથી થતી, એટલી હદે આળસ પ્રવર્તે છે. આળસને લીધે સુસ્તી, ઉદાસીનતા વગેરે આવે છે અને પછી બુદ્ધિ પણ બહાર મારી જાય છે. એને લીધે દેહનો અહંકાર માથું ઊંચકી પોતાનું વિકરાળ સ્વરૂપ પ્રગટ કરતો જાય છે. સાત્ત્વિક બાબતોને આગળ ઉપર ઠેલતા જવાની વૃત્તિ વધી જવાને લીધે સાવધાનીનો ભંગ થાય છે, નિરંકુશતા વધતી જાય છે. આ સ્થળે તપાસતાં રહેવાની જરૂર છે.

પ્રવૃત્તિનો ઇન્કાર નથી. પ્રવૃત્તિ તો કરતાં જ રહેવાનું છે. પરંતુ પ્રવૃત્તિઓમાં રહેવા છતાં આંતરિક વૃત્તિઓને નિરંતર તપાસતા રહેવાનું છે અને ધીરે ધીરે વૈરાગ્યવૃત્તિને, નિઃસ્પૃહતાને વધારતા જવાનું છે. આપણે આ બીજી વાત ભૂલી જઈએ છીએ. આ વિસ્તરણ તે પણ આળસનું જ એક રૂપ છે. સુસ્તી આવે છે તો તે કાંઈ એક જ રૂપ ધારણ કરીને નથી આવતી. આપણા જીવનના મૂળ ઉદ્દેશને ભૂલી ભવાટવીમાં અટવાતા રહેવું તે પણ આળસનું જ એક લક્ષણ છે.

આજ ! આજ ! ભાઈ, અત્યારે

કેટલાક લોકો બીજાને ખૂબ આગળ વધેલા જોઈ હિમ્મત હારી બેસી જાય છે. આ આપણા પ્રમાદનું જ એક સ્વરૂપ છે. આપણે તો નવી દુનિયા, નવો માણસ બનાવવાનો છે, તો પહેલાં પોતે જ નવા નહીં બનીએ તો બહાર નાવીન્ય ક્યાંથી પ્રગટાવીશું ? એટલે પહેલાં તો પોતાના પુરુષાર્થમાં તીવ્રતા અને પરિપક્વતા આવવી જોઈએ. આપણું એક સૂત્ર છે—

‘હમણાં નહીં તો કદી નહીં’ એ સૂત્ર આપણા માટે પણ યાદ રાખવાનું છે.

આપણે આપણા આંતરિક વ્યાયામ હંમેશાં નિયમિત રાખવાનો છે. દીર્ઘદષ્ટિ અને નિર્ણયશક્તિ વધે તે માટે કસરતની જરૂર છે. રોજરોજ મહાવરો વધે તો આ બંને શક્તિ પ્રગટ થશે. બુદ્ધિ સ્થિર થશે તેટલી આપણી સેવા, પ્રવૃત્તિ મજબૂત પાયા પર ઊભી થશે, સઘન બનશે. આપણે સાત્ત્વિકતાના વાહક બનવું છે, તો આપણી ભીતર સાત્ત્વિકતાનો દરિયો ઊછળતો હશે તો બહાર તેને બિંદુ સ્વરૂપે પ્રગટાવી શકીશું.

પ્રસારી સંકેલતાં પણ શીખવાનું છે

આપણે જીવનમાં પ્રતિક્ષણ વિકાસ કરવો છે. સૃષ્ટિ પરના કેવળ સ્થૂળ વ્યક્ત જગતને ખેડીને ખેસી રહેવું નથી. આપણે અવ્યક્ત જગતને પણ પામવું છે અને આપણી ભીતર પડેલી અવ્યક્ત શક્તિઓને વધારવી છે. આપણો અવ્યક્ત જગત સાથેનો સંબંધ ઉત્તરોત્તર વધતો જાય, દિવસમાં આપણે વધારે ને વધારે અવ્યક્ત સાથે જોડાયેલા રહી શકીએ તે માટે અભ્યાસ કરવો પડશે, સાધના કરવી પડશે.

આપણને વિસ્તાર કરતાં તો આવડે છે, પરંતુ વિસ્તારને સમેટી લેતાં આવડતું નથી. પ્રવૃત્તિઓના, વિચારોના પથારાઓ પાથરી દેતાં આવડે છે, પણ જે ક્ષણે ચાહો તે

ક્ષણે તેમને સંકેલી લેતાં આવડતું નથી. સાધનામાં આ ખેવડી પ્રક્રિયા ચલાવવાની છે. ચિંતન, મનન, સેવા, જ્ઞાન વગેરે તમામ બાબતોમાં ગમે તેટલો વિસ્તાર કરો, પરંતુ જ્યારે આ બધું સંકેલી લેવાનું હોય, સમેટી લેવાનું હોય ત્યારે તેને ક્ષણાર્ધમાં સમેટી લઈ શકાય તેવું થવું જોઈએ. જ્ઞાનનો વિસ્તાર પામીને પછી છેવટે જ્ઞાનસ્વરૂપ બીજરૂપ ધારણ કરતાં આવડવું જોઈએ.

આને માટે એક યુક્તિ છે. આજે મોટા મોટા લોકો પોતાની દિનચર્યા નક્કી કરે છે. કયા સમયે શું કરવું તે નક્કી હોવું જોઈએ. આ દિનચર્યા નક્કી કરતી વખતે આખા જગતથી નિઃસ્પૃહ બની અવ્યક્ત સાથે અનુસંધાન કેળવવાનો સમય પણ કાળવેળો જોઈએ. દિવસભરની તમામે તમામ પ્રવૃત્તિ જો સમયને આધારે ચાલતી થઈ જાય તો અંતર મુક્તતા અનુભવે છે. જેવી રીતે પતંગને આકાશમાં મુક્તપણે ઉડાડવો હોય તો હાથમાં એનો દોરો પકડી રાખીએ તો તે ઊડી શકે છે. જો એનો દોરો ક્યાંક પકડાયેલો, ખેંચાયેલો ન હોય તો તે હવાના ઝપાટા સાથે ક્યાંક ફેંકાઈ જઈ શકે. આપણા દિવસોને પણ અનંત વિહાર કરાવવાનો છે, પણ તે સ્વચ્છંદ વિહાર નહિ, અનંતતા, અસીમતા ભણી લઈ જતો સ્વર્ગીય વિહાર!

મંગલ્યની આરાધના

ચિંતન-સદા શુભ રહેવું જોઈએ. શુભચિંતક બનવાથી અનેક આત્માઓની સેવા થઈ શકશે. અનેક વરિષ્ઠ આત્મા-

ઓના આવા શુભ ચિંતન દ્વારા આપણને સૌને આબુધારી મદદ મળતી રહે છે. અવ્યક્ત સૃષ્ટિમાં શરીર નથી એટલે મદદ પહોંચાડવામાં જરા પણ વાર લાગતી નથી.

આપણે પણ ન્યારે ઈચ્છીએ ત્યારે તરત જ અશરીરી સૃષ્ટિમાં જઈ શકીએ તેવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરી લેવી જોઈએ. કામ માટે દેહમાં આવ્યા, પરંતુ જેવું કામ ખતમ થયું કે તરત જ પાછા વિદેહાવસ્થામાં પહોંચી ગયા, તેવું થવું જોઈએ. કપડાં પહેરતાં-કાઢતાં તો વાર લાગે, તેનાથી પણ ઓછા સમયમાં અશરીરી અવસ્થામાં પ્રવેશ થઈ જવો જોઈએ. ફરજ પર હાજર થતી વેળાએ જે પોશાક પહેરવો પડે છે, તે કાઢી નાખીએ ત્યારે હળવાશ અનુભવાય છે, આવી જ હળવાશ અશરીરમાં પ્રવેશવાથી અનુભવાશે. ફરજ સમયે સાવધાન, સાબદા અને પછી સહજ, હળવા ફૂલ !

આમાં કોઈ આગળ પાછળ નથી. છેલ્લે આવનારનો પણ પુરુષાર્થ ઉત્કટ હશે તો તે સાથે થઈ જશે. મુખ્ય વાત છે-દૃઢ સંકલ્પની. સંકલ્પની દૃઢતા અને પછી ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા, આ બે વાત હશે તો યાત્રા સુંદર ચાલશે. નખળાઈ કે અધૂરપોનાં રોહણાં રોવાનાં નથી. નજર સામે ગુણસાગર હશે તો અવગુણો આપોઆપ ઓગળતા જશે. દુર્ગુણોનું ચિંતન કરવાને બદલે આપણામાં જે કાંઈ ગુણો હોય તેને વધારતા જઈએ. નિરંતર પૂર્ણ ગુણવાન વ્યક્તિનું ચિંતન-સ્મરણ હશે તો તેનો ચેપ આપણને પણ લાગશે. તદ્દુપરાંત ન્યાં ન્યાં ગુણુ નજરે પડે ત્યાંથી તેને અપનાવવાનો, આત્મ-

સાત્ કરવાનો પ્રયાસ કરવો પડશે. વૃત્તિને ગુણગ્રાહી બનાવી દેવાની. ગુણ જોયો નથી અને એને ગ્રહણ કર્યો નથી તેવી ચિત્તની દશા થઈ જવી જોઈ એ.

મરીને જીવવાની કળા

આપણને શીખવવામાં આવે છે કે મરજીવા બનો. મરજીવા એટલે શું ? મરો અને પછી જીવવાનું શરૂ કરો. કોઈ મરી જાય છે ત્યારે તેના તે જીવનના સંસ્કાર પૂરા થાય છે. પછી નવો જન્મ અને નવા સંસ્કાર. તો આપણે પણ એક જ જન્મમાં પુનરાવતાર પામવાનો છે, દ્વિજ બનવાનું છે. મરીને પાછા ફરી જન્મવાનું છે. માટે પુરાણા સંસ્કારોને સદંતર તિલાંજલિ આપી દેવાય તો જ મરજીવા બની શકાય. મરી જવું એટલે શું ? આપણી ભીતર ઇચ્છાઓનો, વાસનાઓનો જે દરિયો વૃદ્ધવે છે તેને શમાવી દેવો તેનું નામ છે મૃત્યુ. વાસનામુક્ત એવી એક પળ પણ અનુભવવા મળે તો જીવનનો, ચૈતન્યનો મહાસાગર અનુભવાય છે. આ જ છે જીવન, આ જ છે ચૈતન્યાનુભૂતિ. આ અનુભૂતિ મેળવવા માટે આપણને માનવજીવન મળ્યું છે. એ અનુભૂતિનો આપણને સ્પર્શ જ ન થાય અને કેવળ ઇચ્છાઓના દરિયામાં ગૂંગળાતા રહીએ તો તે માનવજીવન પ્રત્યેનો અપરાધ ગણાશે.

વિવેકબુદ્ધિને જીવનનું સુકાન સોંપાય

માનવના જીવનની દિશાસૂચક શક્તિ છે તેની વિવેકબુદ્ધિ. વિવેકબુદ્ધિ તે માનવની આંખ છે. આપણી પારખવાની, સાચું ખોટું નક્કી કરવાની વિવેકબુદ્ધિ ઉત્તરોત્તર

વધતી જવી જોઈએ. કહેવાય છે કે હંસમાં નીરક્ષીરવિવેક હોય છે, એટલે કે દૂધ અને પાણીને તે જુદાં તારવી શકે છે. આપણે ત્યાં સિદ્ધ વ્યક્તિને પરમહંસ કહેવાય છે, એટલે કે આ જગતમાં નિત્ય-અનિત્ય, સત્ય-અસત્ય વચ્ચેનો વિવેક સદા જાગૃત હોય છે. આ વિવેકબુદ્ધિ જાગૃત થઈ જાય, પછી સંસારમાં ભટકવાનું, રહજવાનું ખાસ રહેતું નથી. સદ્-અસદ્ વચ્ચેનો તફાવત પરખાઈ જાય, અસદ્ માટે વેરાગ્યભાવ અને સદ્ માટેનું આકર્ષણ જીવનમાં સ્થિર થઈ જાય તો જીવનનૌકા સરસરાટ ચાલી જાય છે અને મંજિલે પહોંચે છે. આ વિવેકબુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે સંતોનું સાંનિધ્ય, સદ્ગુણોનો સ્વાધ્યાય, સત્કર્મોની પરંપરા ઉપયોગી થાય છે. આવી જાગૃત વિવેકબુદ્ધિને જીવન સોંપી દેવાથી નિશ્ચિન્ત યાત્રા શક્ય બને છે.

વૈવિધ્યમાં એકતા

જીવનમાં સર્વત્ર લિન્નતા દેખાય છે, પરંતુ આ લિન્નતાની ભીતર છુપાયેલી એકતાને પ્રગટ કરવાની છે. વૈવિધ્ય તે તો આ જગતનું સૌંદર્ય છે, પરંતુ આ વૈવિધ્યની ભીતર છુપાયેલું સમાનત્વ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે જીવનનું પાવિત્ર્ય પ્રગટ થાય છે. બાહ્ય રીતે બધું લિન્ન, પરંતુ અંદર એક સમાન પ્રાણરસ, આત્મરસ, સૌ તત્ત્વોમાં વિલસે છે. નરી આંખે હંમેશાં બધું જુદું જ દેખાવાનું. જુદું ન હોય તો પછી જન્મ શા માટે? ઈશ્વરની સૃષ્ટિમાં કશું એક-સરખું નથી. નખશીખ સાવ સમાન માણસ બીજો ગોત્રો.

ના મળે. પરંતુ બહારથી જુદા દેખાતા વિવિધ જીવો, માનવો, વૃક્ષો સૌ કોઈની અંદર રહેલું આત્મતત્ત્વ એક છે તે જોવા માટે અંદરની આંખ કૂટવી જોઈએ. આવાં આંતરચક્ષુ તો જ કૂટે જો પરમ તત્ત્વ સાથેનું અનુસંધાન સિદ્ધ થાય. બીજા સાથે અનુભવાતું તાદાત્મ્ય પરમેશ્વર ભણી લઈ જાય, અને પરમેશ્વર તરફની ગતિ અન્યમાં તાદાત્મ્યનો અનુભવ કરાવશે.

નિરહંકારી, અધિકારશૂન્ય પરોપકાર

સામેની વ્યક્તિ ગમે તેટલો અપકાર કરે, ઉપકાર એ જ જીવનધર્મ. ઉપકારી અને તો ય નિરહંકારી. ઉપકાર કરવાથી અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ તે અધિકાર તો જ છૂટે છે, જો નિરહંકાર સધાય છે. આપણે કર્તાવ્યપ્રધાન જીવન જીવવાનું છે, તેમાં અધિકાર તો ગૌણ છે. અધિકાર આપોઆપ આવી મળે છે. મુખ્ય ચીજ છે, કર્તાવ્ય ઘરમાં મા કર્તાવ્યની મૂર્તિ હોય છે, તે સૌ પ્રત્યે પોતાની ફરજ અદા કર્યા કરે છે, તો તેની આણુ સૌ પર ચાલે છે. પોતાના અધિકાર માટે તેને સંઘર્ષ કરવો પડતો નથી. જીવન ઉદાત્ત તો જ બને છે, જો તે બીજા માટે જીવાય છે. પરોપકાર કર્યા છતાં મનમાં અભિમાન ન આવે એવી સ્વાભાવિક સ્થિતિ થઈ જવી જોઈએ. સૂર્ય પ્રકાશ આપે છે, વૃક્ષ ફળ આપે છે, નદી પાણી આપે છે, પણ તેમના આ પરોપકારોનું કોઈ પ્રગટ રૂપ દેખાય છે? એમને માટે આ પરોપકાર એ જ સહજ જીવન છે. આ રીતે પરોપકાર જીવનમાં શ્વાસોશ્વાસની જેમ વણાઈ જવો જોઈએ.

માનવનો પ્રભાવ બ્રહ્મા-નક્ષત્રો પર

આપણે પૃથ્વીનિવાસી ઉપરના આકાશના ચંદ્રવામાં ભાતભાતના તારલા ટમટમતા જોઈએ છીએ. જેવી રીતે આકાશ તારામંડિત છે, એ જ રીતે આ પૃથ્વી પર એક એક ચંદ્રવો છે, અને એમાં ભાતભાતના સિતારા ચમકે છે. વિવિધ મનુષ્ય એ એક એક તારલો છે. પ્રત્યેકનો આગવો પ્રકાશ છે. અહીં કોઈ તારલો યોગી તારલિયો છે, તો કોઈ જ્ઞાની, તો વળી કોઈ સ્નેહી, કોઈ નિરંતર સેવાધારી તો કોઈ વળી અપેક્ષા-આકાંક્ષાઓથી ભરેલો. આ તમામ તારાઓનો સારો-ખૂરો પ્રભાવ પ્રકૃતિ પર પડે છે. એવું માનવાને કોઈ કારણ નથી કે નક્ષત્ર-બ્રહ્માની અસર માણસ પર પડે છે, અને માણસની એમના પર કોઈ અસર નથી. બ્રહ્માંડનાં તમામ સૃષ્ટિતત્ત્વોની એકબીજા પર અસર પડે છે. સારપ અને ખુરાઈ બંને ચીજ વાયુમંડળ બીલે છે. વાયુમંડળમાં અમૃતતત્ત્વ વધારવું હોય તો પૃથ્વી પર સારપ વધારવી જરૂરી છે, જો ખુરાઈની જ હવા સર્વત્ર વહેતી રહે તો ચોમેરના વાતાવરણમાં તેનો જ પ્રભાવ બિલાશે.

પરંતુ તારક આખરે તારક છે. કાજળકાળા અંધકારમાં તારલિયાનું તેજ નિરાળું હોય છે, અનુપમ હોય છે. આ જ રીતે ભલેને પૃથ્વી પર ચારે તરફ ઘોર અંધારું ફેલાયું હોય. એમાં ટિમટિમાતા તારલાનું તેજસૌંદર્ય છૂપું નથી રહેતું. ભલે નાનકડું ટપકું, પણ છીએ જ્યોતિર્બિન્દુ, પ્રકાશના પયગંબર !

સેવાની જરૂર ન પડે તેવી સેવા

આ પ્રકાશ ક્યાંથી પ્રગટે છે? સેવાભાવમાંથી.. સેવાભાવનું મૂળ શું છે? પ્રત્યેક જીવ પ્રત્યે શુભ ભાવના.. સૌનું ભલુ થાય તેવી ઉત્કટ ઝંખના અને સાચું કલ્યાણ, સાચું ભલુ શેમાં છે તેની સ્પષ્ટતા પોતાનામાં જ હોય. તેટલાથી સેવાભાવ નથી કેળવાતો. સામી વ્યક્તિને સાચા કલ્યાણની દૃષ્ટિ આપવી તે છે સેવાભાવ.

આવા સેવાભાવમાં તપસ્યા નિહિત જ છે. ત્યાગ, તપસ્યા અને સેવા મળીને જ એક પૂર્ણ ચીજ બને છે. ત્રણેય એકમેક વિના અધૂરાં છે. ત્યાગ અને તપશ્ચર્યા વગરની સેવા અલ્પકાલીન હોય છે. તેનાં ફળ કાયમી ટકતાં નથી.. મુખ્ય સેવા તો પરમતત્ત્વની સાથે સૌનું અનુસંધાન કરાવી આપવું તે છે. દરેક જણને સ્વાવલંબી બનાવી દેવા આપણે કાયમ સેવક રહીએ અને સામેની વ્યક્તિ સદા સેવ્ય રહે તે વાજબી નથી. તે સાચી સેવા નથી. સેવ્ય સેવકની ભૂમિકામાં આવે તે સાચી સેવા છે. સેવ્યોનો દુનિયામાં તોટો નથી, તોટો છે સેવકોનો.

અસંતોષી જીવ કદી બીજાની સેવા ન કરી શકે, એનાથી તો કુસેવા જ થાય, કારણ કે અસંતોષનું એ સંકેતમણુ કરશે, બીજાને એપ લગાડશે. અવી સેવા ન કરવી તે સારું છે. એટલે પહેલાં તો પોતે સંતુષ્ટમણિ થવું. આવી સેવાનો બોલે કોઈના પર ચઢાવવો કીક નથી. એના

કરતાં તો એકાન્ત સાધના સારી. એનો બોલો તો કોઈના પર નહીં પડે. સેવા બોજ ઘટાડે, વધારે નહીં.

માનસિક સેવા પણ મોટી સેવા છે, ત્યાગ અને નમ્રતાપૂર્વક એકાન્ત સેવન કરીને જગતનું હિત ઈચ્છવું તે પણ એક પ્રકારની સેવા છે. જ્યાં સુધી જગતની કમજોરી-એને પચાવી જનારો સેવાભાવ પેદા ન થાય ત્યાં સુધી આવી એકાન્તિક સેવા વધારે સારી.

સાચો સેવાભાવ સામાની નિર્બંધતા પોતાનામાં સમાવી દે છે. પોતે સહન કરી બીજાને શક્તિ આપે છે. એટલા માટે સહનશક્તિ કહેવાય છે. સહન કરવું એટલે શક્તિ ભરવી, શક્તિ સીંચવી. સહન કરવાનું છે, મરવાનું નથી. સામે રાવણ હોય તો પણ એનાથી હારવાનું નથી. એ પણ જરૂર બદલાશે તેવો આત્મવિશ્વાસ જોઈએ. તેના પર અનુકંપા રાખો. આ બધું તો જ થાય જો અર્જુનની જેમ 'નષ્ટોમોહ'ની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હોય. આંધળો આંધળાને દોરી ના શકે. આંધળાને દોરવા દેખતો જોઈએ, નહીંતર એકને કૂવામાં પડવાનો વારો આવે.

સંસારમાં હલચલ થાય અને સેવક પણ હાલી ઊઠે, ડોલી ઊઠે તો એ શું સેવા કરશે? સેવકે અચળ બનવું પડશે, ગમે તેટલી ઝંઝાવાતી પરિસ્થિતિ નિર્માણ કેમ ન થાય? જ્ઞાનની મહાન શક્તિ એની પાસે હશે, જે એને અવિચળ રાખશે. શાંતિનો દૂત સ્વયં અશાંત બને તો કેમ

ચાલે ? આગને આગ ખુઝાવી ના શકે, આગ ખુઝાવવા પાણીની શીતળતા જોઈએ.

કામ દેશમાં થાય કે વિદેશમાં, મુખ્ય ચીજ છે સ્નેહ. કોઈ ગમે તેટલો અભિમાની હોય, તો પણ સ્નેહ તેને ખેંચી શકે છે. શાંતિનો અનુભવ પણ સ્નેહ દ્વારા થાય છે. સ્નેહ-પ્રાપ્તિ માટે નિરાભિમાની બનવું પડે છે. નિરાભિમોનતાથી જ ચારિત્ર્ય-નિર્માણ થાય છે. સૌનું સાંભળવું અને સૌને સ્નેહ કરવો એ સફળતાનો આધાર છે. આખરે તો સમસ્ત વિશ્વ એક નાનકડો પરિવાર બની જવો જોઈએ. જેવી રીતે શરીર એ એક અખંડ અવિભાજિત સંરચના છે, એ જ રીતે વિશ્વ તે પણ એક અખંડ, અવિભાજિત સંરચના છે. શરીરને આપણે જીવતું ત્યારે કહીએ છીએ, જ્યારે દેહના કોઈ પણ અવયવને પીડા થાય તો તેનો સંદેશો મગજને પહોંચી જાય. આ જ રીતે વિશ્વના દેહને પણ જીવતો ત્યારે ગણીશું, જ્યારે વિશ્વના કોઈ પણ ખૂણે ઘટતી ઘટનાની સંવેદના વિશ્વના પ્રાણરૂપ સેવકોને પહોંચી જાય. સહાનુભૂતિ સૌ કોઈને થાય, પરંતુ સેવકો તો તે પીડાથી હાલી ઊઠે. પોતાની ભીતરના 'સ્વ'નો વિસ્તાર આટલા વ્યાપક 'વિશ્વ' સુધી થાય, તો જ સર્વત્ર મંગળતા પ્રસરે.

આજે આપણે નાના નાના ચોકઠામાં, અધિચાર વિભાગોમાં વિચરતા થઈ ગયા છીએ. પરિણામે સૌનાં હિત પરસ્પર ટકરાય છે. હકીકતમાં વિશ્વ જો અખંડિત હોય તો એકબીજાના હિતમાં હિતવિરોધ શા માટે જોવા થવો

જોઈએ ? હાથ સુદઠ રહે, તેમાં પગને કંઈ નુકસાન હોય ખરું ? આંખે સરખું ના દેખાય, તેનો ગેરલાભ પગને ના મળે ? ઈશ્વરે એવી સૃષ્ટિ રચી છે કે તેમાં એકના લલામાં સૌનું લલું છે.

તો આવા એક અખંડ, એકરસ વિશ્વની રચના કરવી છે, જેમાં સૌનાં સુખદુખ સહિયારાં હોય. આવા એકરસ વિશ્વના માનવોમાં ઉર્ધ્વારોહણની એક પ્રેરણા હશે, જે નવા માનવને જન્મ આપશે. નવી માનવતા નવા મંગળ વિશ્વની રચના કરશે. આવું કરવા દેશદેશાવર કરવું જરૂરી છે તેવું નથી. આપણા ચિત્તને નવું બનાવીએ, પુરાણા ચીલાચાલુ આઘાત-પ્રત્યાઘાતોના વિષયકમાંથી મુક્ત થઈએ. ‘હુ’ બદલાશે તો વિશ્વ આપોઆપ બદલાશે.

પરમભાગ્યની છબી

જીવમાત્રનો જે ભાગ્યનિયંતા છે તે પોતાનાં સંતાનોના ભાગ્યની તસવીર જોતો રહે છે. દરેકના ભાગ્યની ગુદી ગુદી છબી છે. કોઈની હથેળીની રેખાઓ એકબીજા સાથે મળતી આવતી નથી. પરંતુ છબી કોની સુંદર લાગે છે ? જેના ચહેરા પર સ્મિત છે, હોઠોમાં અને આંખોમાં સ્મિત ઝિલાયું હોય છે, તેની છબી સુંદર હોય છે.

આંખોની સુંદરતા શેમાં છે ? જે આંખોમાં વિશ્વ-કલ્યાણી, કરુણાવાન પરોપકારી દૃષ્ટિ સમાઈ છે, તે નયન સુંદર છે. આવી દૃષ્ટિવાળો મનુષ્ય જ ભાગ્યશાળી છે. બીજાના દુઃખે દુઃખી થવાની સંવેદનશીલતા દ્વારા હોઠો

પર સ્મિત ઝીલાય છે. પરમેશ્વરની યાદ અને કર્તાવ્યોની સભાનતા, આ બે ચીજ દ્વારા માનવ સૌભાગ્યશાળી બને છે. જે લોકો પાછળ પડી ગયા છે તેમને પોતાની સાથે કરી લેવા તે સાચો પરોપકાર છે. પોતાની ભીતર હુંમેશાં સભરતા, પરિપૂર્ણતા અનુભવવી, અને બીજાની અપૂર્ણતા દૂર કરવી આ છે સભરતા, સંપન્નતાની નિશાની.

કેવળ મુરલીએ સાંભળ્યા કરવાથી શું ફાયદો? મુરલી સાંભળતાં સાંભળતાં મુરલીધર જેવા થતાં આવડવું જોઈએ. કહેવાય છે કે મુરલીથી સાપનું ઝેર પણ દૂર કરી દેવાય છે, તો કોઈનો ગમે તેટલો ઝેરીલો, ડંખીલો સ્વભાવ હોય, એને પણ વશ કરી નચાવી શકીએ તો મુરલીની જીત થઈ કહેવાય. મુરલી સાંભળીને આપણે સૌ સાથે જોડાવાનું છે. વનસ્પતિસૃષ્ટિ, પશુસૃષ્ટિ, માનવસૃષ્ટિ સૌ સાથે એકરૂપ થતાં શીખવાનું છે. સૌ ચૈતન્યમાં એક જ પ્રાણરસ, એક જ આત્મરસ વહી રહ્યો છે. આ અંતરની એકતા તો જ સિદ્ધ થઈ કહેવાય, જ્યારે એકમેક માટે સંવેદના અનુભવાય. સામે કોઈ ભૂખ્યો, દુઃખી માણસ બેઠો હોય અને હું અધ્યાત્મની અને પરમાત્માની વાતો કર્યા કરું તો તેથી કાંઈ અધ્યાત્મ જીવાયું ન કહેવાય. સામા માણસની ભૂખ, તરસ, વેદના, પીડાનો મને સ્પર્શ થવો જોઈએ. મારી આંતવૃત્તિ જો એવી બુઢી થઈ ગઈ હોય કે કશું પહોંચે જ નહીં, તો તેવી હાલતમાં માત્ર મુરલી સાંભળ્યા કરવાનો કશો

અર્થ નથી. મુરલી તો મરેલાને બેઠા કરે. આપણી સંવેદન-શીલતા જો જાગી ન બેઠે તો મુરલી સાંભળવા માટે આપણી પાસે કાન નથી તેમ સમજવું.

લગવાન એટલે ભાગ્યવિધાતા. સૌ કોઈના મસ્તક પર એ ભાગ્યવિધાતાએ ભાગ્યરેખા અંકિત કરી રાખી છે. સૌ સૌનું ભાગ્ય સૌ ભોગવે છે. પરંતુ સાચો ભાગ્યવાન કોણ છે? સદ્ભાગી તો એ છે, જે ઈચ્છામાત્રને અવિદ્યા સમજે છે. ભાગ્યની નિશાની ત્યાગ છે. ભાગ્યવાન આત્મા લગવાનની જેમ નિરહંકારી અને નિર્વિકારી હોય છે. લગવાન સદા સર્વશક્તિમાન છે, તો તેનો વારસો જાળવનાર ભાગ્યવાન. યથાશક્તિમાન નથી હોતા? એ પણ પૂર્ણશક્તિમાન બની શકે છે. આપણે સૌ સૌભાગ્યવાન છીએ, કારણ કે સેવા, પરોપકારની આપણામાં ભાવના જાગી છે. જે ક્ષણે બીજાનો વિચાર અંતરમાં સ્ફૂર્યો, તે ક્ષણે પરમ ભાગ્યવાન સમજવી, તે ક્ષણે આપણા જીવનમાં સોનાનો સૂરજ બગ્યો તેમ સમજવું. બાકી નાનકડા બાબોચિયામાં જિંદગી વિતાવી દઈએ, તો ઉંમરભરનું અંધારું. ભાગ્ય કદી બિઘડે જ નહીં. ભાગ્ય તો તો જ બિઘડે, જો જીવનઆંગણે સત્યનારાયણ, પ્રેમનારાયણરૂપી સૂર્યનો ઉદય થાય.

સાધકો માટે છત્રછાયા કોની? ઈશ્વરની યાદ એ જ તેમની વિશાળ છત્રછાયા છે. બીજાં અલ્પકાલીન આકર્ષણોના પાશમાં બંધાવું ન જોઈએ. જગતનું મોટામાં મોટું આકર્ષણ જગતપતિ છે, એની છાયા હેઠળ આવી ગયા.

પછી માયાનાં આકર્ષણ પોતાનાં કાંઈ કામણ ચલાવી નથી શકતાં. એટલે મુખમાં રામ અને હાથમાં રામનું કામ. શ્વાસેશ્વાસે પ્રભુસ્મરણ થયા કરે. એક પણ શ્વાસ પ્રભુસ્મરણ વગરનો ન વીતે, તે જોવું જોઈએ. હકીકતમાં પ્રભુને યાદ કરવા માટે સાધના કરવી પડે તે જ વિચિત્ર છે. પ્રભુ પ્રત્યે જો સાચી લગન હોય, એનું સ્થાન હૃદયમાં અમીટ અંકાઈ ગયું હોય તો તેનું સહજ સ્મરણ થવું જોઈએ. એ ક્યારે યાદ આવે છે, તેવું પૂછવાને બદલે, ક્યારે યાદ નથી આવતો તેવું સહજ થઈ જવું જોઈએ. આવું તો જ થાય જો પ્રભુ માટે આપણને અનન્ય પ્રેમ થાય. એટલે મુખ્ય વાત આ છે કે તેની સાથેની આપણી અભિનનતા અંતરમાં વસી જવી જોઈએ. જીવનમાં પ્રતીતિ આવવી જોઈએ કે એનામાં જે વૃક્ષરૂપે છે, તે આપણામાં બીજરૂપે પડ્યું છે, એટલે તો આપણને જીવનમાં પ્રેમતત્ત્વ, સત્યતત્ત્વ, કરુણાતત્ત્વ આકર્ષે છે, કારણ કે તે પોતે પ્રેમ, સત્ય અને કરુણાની પરમમૂર્તિ છે.

જગત એક બગીચો છે. તેમાં જાતજાતનાં ફૂલ છે. કોઈનામાં સુગંધ છે, તો કોઈનામાં રંગ છે, તો કોઈનામાં સૌંદર્ય છે. માનવબગીચામાં પણ આવું વૈવિધ્ય છે. કોઈનામાં જ્ઞાનની ખુશબૂ છે, તો કોઈનામાં ધારણાનો રંગ છે, તો કોઈનામાં સેવાનું સૌન્દર્ય છે. પરંતુ બગીચામાં સૌથી વધારે ધ્યાન કોના તરફ જાય છે? જે ફૂલની સુગંધ દૂરથી આવે તેના તરફ ધ્યાન જાય છે. માણીને તો બધાં

કૂલ સરખાં, પરંતુ કૂલદાનીમાં રાખવા માટે પેલા દૂરથી સુગંધ ફેલાવનારા કૂલની પસંદગી થશે ને? પ્રભુ રોજ અમૃતવેળામાં સ્નેહ અને શક્તિનું સીંચન કરી પોતાનાં પ્યારાં કૂલોને મળે છે.

અમૃતવેળા એ પ્રભુમિલનની વેળા છે. આધ્યાત્મિક શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની વેળા છે. આ સમયમાં ભલાભોળા ભંડારી પાસેથી વરદાનોના ખળના સહેજે મળી શકે તેમ છે. આવા સલોણા સમયને પારખવાની શક્તિ હોવી જોઈએ.

પરમશક્તિનું આકલન કરવું હોય તો જીવનમાં સોળ કળાનો મહિમા ગવાયો છે. સોળે કળા એટલે સંપન્નતા, સંપૂર્ણતા અને સર્વતા. ગુણોમાં સર્વ ગુણુસંપન્નતા, જ્ઞાનમાં પરિપૂર્ણતા અને વિસ્તારમાં સર્વાસ્ત્રલેષી. કોઈ ધૂટવું ના જોઈએ. ઈશ્વર સર્વાંતર્યામી છે. સર્વમાં રહેલા ઈશ્વરને ઓળખીએ, પામીએ અને આત્મસાત્ કરીએ !

સત્વશીલ સાહિત્યની જરૂર

હું એ દિવસની રાહ જોઉં છું, જ્યારે દીવાનખાનાનાં ફરનિયર જેટલી જ સત્વશીલ સાહિત્યની જરૂર ગણાશે.

કેઈ પણ દીવાનખાનાની અંદર જાઉં ત્યારે સહુથી પહેલાં હું ત્યાં પડેલાં સામયિકો અને પુસ્તકો તરફ નજર નાખી લઉં છું. મારે મન સાહિત્ય એ વ્યક્તિના સાચા સંસ્કારનો માપદંડ છે. વિનય, વિવેક, પ્રકુલ્લતા, નિષ્ઠા, આ બધાંનું મૂલ્ય છે જ, પણ આ ગુણોના વર્ધનમાં સત્સાહિત્ય જેટલું ઉપકારક પરિબળ બીજું નથી. જે લોકો શબ્દની શક્તિ પ્રમાણે છે એમના માટે સારાં પુસ્તકો એક મહત્વની મૂડી બની જાય છે. પોતે તે મહાન મૂડીનો ઉપયોગ કરે જ છે, એ સાથે પોતાના મિત્રો, સ્વજનો અને પરિવારને પણ એનો લાભ આપે છે.

—બટ્રાન્ડ રસેલ

